

Serbest Bankacılık ve Parasal Reform

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan

Serbest Bankacılık ve Parasal Reform

Prof.Dr. Coşkun Can Aktan

Yayın No: 333

İstanbul, 2019

Türkiye Bankalar Birliği

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
34340 Etiler-İSTANBUL
Tel. : +90 212-282 09 73
Faks : +90 212-282 09 46
İnternet sitesi: www.tbb.org.tr

Baskı-Yapım

G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1.Cadde No:88
34204 Bağcılar - İSTANBUL
Tel. : +90 212 629 00 24 (pbx)
Fax : +90 212 629 20 13
e-mail: bilgi@goldenmedya.com.tr
İnternet sitesi: www.goldenmedya.com.tr

© Kitapta yer alan görüşler eser sahiplerine aittir.
Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.
Türkiye Bankalar Birliği bu kitabın hatasız olarak
basılmasında gerekli özeni göstermekle birlikte
kitaptaki olabilecek hatalardan dolayı herhangi
bir hukuki sorumluluk üstlenmemektedir.

Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği internet sitesinde yer almaktadır.

ISBN 978-605-7642-02-8 (Basılı)
ISBN 978-605-7642-03-5 (Elektronik)

Sertifika No: 17188

2019.34.Y.5327.333

Baskı Tarihi: Temmuz 2019

Önsöz

Acaba yakın ya da uzak bir gelecekte devletin para üzerinde sahip olduğu güç ve yetki (parasal milliyetçilik ve parasal egemenlik) tamamen ortadan kalkabilir mi? Paranın tamamen özelleştirilmesi mümkün olabilir mi? Merkez bankalarının var olmadığı bir parasal düzen ve parasal sistem inşa edilebilir mi? Tıpkı mal ve hizmet piyasalarında olduğu gibi para bütünüyle özel bankalar ve finans kurumları tarafından arz edilebilir mi? Paralararası rekabete dayalı bir serbest bankacılık sistemi fonksiyonel işlerliğe sahip olabilir mi? Bu sorular bir serap ya da hayal olmaktan çıkıp bir gün gerçeğe dönüşebilir mi?

Merkez bankalarının tamamen ortadan kalkması gerçekçi değil ise o zaman parasal düzen ve parasal istikrarın tesis edilmesi için parasal anayasa bir çözüm olabilir mi? İradi-takdiri-ihtiyari para politikalarının yerine kurala dayalı para politikasının hakim olacağı bir parasal anayasa oluşturulabilir mi?

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Nobel ekonomi ödülü ile taltif edilen Friedrich A. von Hayek, Milton Friedman ve James M. Buchanan'ın parasal sistemin reforme edilmesi üzerine görüş ve önerileri incelenmektedir. Üç Nobelli iktisatçıdan sadece M. Friedman neredeyse tüm akademik yaşamını doğrudan para teorisi ve para politikası alanında çalışmalar yaparak geçirmiş ve İsveç Kraliyet Akademisince 1976 yılında “... *tüketim teorisi, para teorisi, para tarihi ve istikrar politikası alanındaki katkıları*” dolayısıyla Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmıştır. Friedman'ın para teorisi konularında çalışmaları neticesinde “monetarizm” adı verilen bir iktisadi düşünce ortaya çıkmıştır.

1974 yılında Nobel ekonomi ödülünü kazanan Friedrich A. von Hayek ise sadece iktisat değil, felsefe, sosyoloji, ahlak, siyaset bilimi vs. alanlarında çok sayıda eserler yazmış, ayrıca 1976 ve 1978 yıllarında yayınladığı iki eserinde oldukça radikal bir düşünce olarak kabul edilen paranın özelleştirilmesi önerisinin baş mimarı olmuştur. Hayek'in savunduğu “Serbest Bankacılık ” yaklaşımı merkez bankalarına gerek olmadığını; merkez bankalarının para çıkarma imtiyazına son verilmesini ve rekabetçi bir para piyasasında paralar-arası rekabetin koşullarının yaratılmasını önermektedir.

Kamu tercihi (public choice) adı verilen disiplinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkılar sağlamış olması dolayısıyla 1986 yılında Nobel ekonomi

ödülü ile taltif edilen James M. Buchanan ise 1981 yılında G. Brennan ile birlikte yazdığı “Para Tekeli ve Enflasyon: Devleti Disipline Etmek İçin Anayasa Önerisi” (Monopoly in Money and Inflation: The Case for a Constitution to Discipline Government) başlığını taşıyan kitabı ve başkaca çalışmaları ile parasal anayasa (monetary constitution) önerisinde bulunmuştur.

Nobel kazanmış her üç iktisatçının ortak paydası 20. Yüzyılda serbest piyasa ekonomisini en güçlü argümanlarla savunmuş olmaları ve bu alanda çok sayıda eserler yazmış olmalarıdır. Her üç iktisatçı da devlet faaliyetlerinin, devlet müdahalesinin, devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırılması konularında hem fikirdirler ve tüm yaşamları boyunca özgür bir toplumun tesis edilmesi için entelektüel mücadele içinde olmuşlardır.

Bu kitapta Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmış üç bilim insanının parasal reform üzerine görüşleri incelenmekte; ayrıca parasal sistem ve parasal reform üzerine önceki yıllarda yayınlanmış muhtelif makalelerimiz yer almaktadır.

Prof.Dr. Coşkun Can Aktan

Mayıs 2019

İçindekiler

Önsöz.....	1
Friedrich A. Von Hayek: Serbest Bankacılık ve Rekabete Dayalı Özel Para Sistemi.....	5
Friedrich A. Von Hayek'in Serbest Bankacılık Önerisi Çerçevesinde Devlet Tekelindeki Kağıt Para Sistemi ve Altın Para Standardı'na Yöneltilmiş Eleştiriler.....	29
Hayek, Friedman ve Buchanan: Üç Nobel Ödüllü İktisatçı'nın Parasal Sistemin Reformu Üzerine Görüşleri.....	51
Kurala Bağlı Para Politikası ve Parasal Anayasa Önerileri.....	79
Parasal Reform Önerileri ve Parasal Anayasa.....	99

**Friedrich A. Von Hayek:
Serbest Bankacılık ve
Rekabete Dayalı Özel Para Sistemi¹**

Coşkun Can Aktan & Merve Yolal Eroglu

I. Giriş

Serbest bankacılık, devletin para yaratma yetkisine tamamen son verilerek, paranın tıpkı herhangi bir mal gibi özel bankalar ve/veya finansal kurumlar tarafından arz edilmesini öneren bir sistemdir.

Serbest bankacılık sisteminin uygulanmasını savunanların başında hiç şüphesiz fikirleri ile pek çok disipline önderlik eden Friedrich A. von Hayek gelmektedir. Hayek, özel para sistemi konusundaki düşüncesi ve önerilerini *Para Birimi Tercih*i (Choice in Currency, 1976; 1988) ve *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalization of Money, 1978, 1990) adlı kitaplarında ayrıntılı olarak incelemiştir.

Bu çalışmada Hayek'in serbest bankacılık ve paranın özelleştirilmesi konusundaki görüş ve önerileri incelenmektedir. Çalışmamızda ayrıca Hayek'in bu radikal önerisine yönelik eleştiriler de özetlenmektedir.

II. Hayek: Serbest Piyasa, Serbest Ticaret Ve Serbest Bankacılık

Friedrich August von Hayek, 20. yüzyılda, Avusturya İktisat Okulu'nun önde gelen liberal filozoflarından birisidir.² Hayek; özgürlük, kendiliğinden

¹ Finans Politik & Ekonomik Yorumlar (647) Ocak - Mart 2019: 165-184.

² Friedrich August von Hayek 1899 Avusturya-Viyana doğumludur. Hayek 20. yüzyılın önemli bir sosyal kuramcısı ve siyasi filozofu olmuştur. "Neo-Avusturya İktisat Okulu"nun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Hayek'in yaklaşımı çoğunlukla Avusturya İktisat Okulu'na dayanmaktadır ve çalışmalarında bilginin sınırlı niteliğini vurgulamaktadır. Ekonomiden psikolojiye, siyaset felsefesinden bilim felsefesine kadar uzanan çeşitli konularda 130 makalesi ve 25 kitabı yayımlanmıştır. Akademik yaşamının çoğunu Londra Ekonomi Üniversitesi'nde (LSE), Chicago Üniversitesi'nde ve Freiburg Üniversitesi'nde geçirmiştir. Hayek, 1929'da "Para Teorisi ve Konjonktür Dalgaları" adlı ilk kitabını yayımlamıştır. 1944 yılında Hayek'in en ünlü kitabı "Kölelik Yolu" (The Road to Serfdom) yayımlanmıştır. 1952 yılında ise "Duyusal Düzen" (Sensory Order) kitabını yayımlanmıştır. Hayek, Chicago Üniversitesi'nde yeni kurulan Sosyal Düşünce Komitesi'nde bir görev aldığından dolayı 12 yıl Chicago'da yaşamıştır. Orada siyasi

doğan düzen, serbest piyasa ekonomisi ve para teorisi gibi pek çok konuda eserler kaleme almıştır. Önemli eserleri arasında; Kölelik Yolu (The Road the Serfdom), Özgürlük Anayasası (The Constitution of Liberty) ve üç ciltten oluşan Hukuk, Yasama ve Özgürlük (Law, Legislation, and Liberty) adlı çalışmaları bulunmaktadır.

Hayek'in sosyal teoriye en büyük katkısı, "*kendiliğinden düzen*" fikri ve bu fikir temelinde geliştirdiği sınırlı devlet-serbest piyasa ekonomisi anlayışı olmuştur. Hayek'e göre yaşadığımız düzen, insan faaliyetleri sonucunda meydana gelen, insanlar tarafından bilinçli oluşturulmamış düzendir. Hayek kendiliğinden oluşan bu düzene; dil, ahlak, para, hukuk ve yazıyı örnek olarak göstermektedir. Hayek, insan zihninin hiçbir zaman tam anlamıyla tam bilgiye ulaşacak kapasiteye sahip olmadığını ve insan zihnindeki eksik bilgiler ile doğal düzenin işleyişinin tam olarak kavranamayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla böyle bir bakış açısına sahip olan Hayek, kendi kendine işleyen bu sisteme dışardan herhangi bir müdahale yapılmaması ve mevcut sistemin her türlü baskıya karşı korunması gerektiğini savunmaktadır.

Hayek, (1973:109) piyasayı; "kendiliğinden düzenin özel bir türü" şeklinde ifade etmektedir. Piyasa, bireylerin amaçlarına ulaşmak için kullanabilecekleri bilgileri sağlayan soyut sinyaller (fiyatlar) üretmektedir. Mal ve hizmetlere yönelik talep ve arz ile ilgili bilgileri ileten fiyatlar, bireylerin ekonomik faaliyetlerini ne şekilde yönlendirmesi gerektiğine dair ipuçları sunmaktadır (Hayek, 1973: 17-20). Yani, piyasanın kendiliğinden işleyen düzeni, toplumdaki "bilgi paylaşımı" ndan yararlanmakta, aynı bilgiyi paylaşmayan kişilerin eylemlerini koordine etmekte ve piyasa fiyatları; somut bilgileri hızla iletilebilecek soyut ve esnek bir biçimde biraraya getirmektedir. Bu sebeple fiyat mekanizması, iletişimi daha verimli hale getirmekte ve kaynakları en çok

felsefe, fikirlerin tarihi ve sosyal bilim metodolojisi gibi pek çok temayla ilgili makaleler yazmıştır. 1960 yılında "Özgürlük Anayasası" (Constitution of Liberty) adlı kitabını yayınlamıştır. Daha sonra Hayek 1962'de Chicago'dan ayrılmış ve Avusturya'daki Salzburg Üniversitesi'nde fahri profesörlüğe kabul edildiği için 1968 yılına, yani emekliliğine kadar orada kalmıştır. Hayek, Gunnar Myrdal ile 1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü paylaşmıştır. 1976'da yayımladığı "Paranın Özelleştirilmesi" (Denationalisation of Money) adlı çalışması ile yeni bir parasal reform önerisi getirmiştir. 1977'de Freiburg'a kalıcı olarak geri dönmüş ve üç ciltlik Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Law, Legislation and Liberty) adlı kitaplarını yazmıştır. "Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Yanlışları" (Fatal Conceit: The Errors of Socialism) adlı son kitabı 1988'de yayınlamıştır. Ünlü düşünür Friedrich August von Hayek 23 Mart 1992 yılında Almanya Freiburg'da hayatını kaybetmiştir. Türkçe'de Hayek üzerine yazılmış iki araştırma için bkz. Yay, 1993; Yayla, 1993.

istenen kullanım alanlarına yönlendirmektedir. Sonuç olarak, fiyat mekanizması sayesinde piyasa; herhangi bir ekonomik düzenlemeden veya müdahaleden daha üretken sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır (Hayek, 1976: 115–120). Hayek, hükümetin piyasaya müdahale etmesi durumunda, piyasanın kendiliğinden oluşan düzeninin yok olacağını ve müdahalenin fiyatları bozarak, kaynakları yanlış yönlendireceğini savunmaktadır. Düşünürü göre, bunun neticesinde ortaya çıkacak sorunlar ise; ekonomik faaliyetlerde daha fazla devlet müdahalesini gerektirecektir ki, devlet kontrolünün piyasanın yerini alması durumunda toplumun önemli bir kısmı bundan olumsuz etkilenecektir. Hayek, iktisadî hayatın hükümet kontrolüne bırakılması halinde bunun totaliterliğe dönüşeceğini vurgulamaktadır. Çünkü bütün iktisadi faaliyetlerin belirli bir otorite tarafından kontrol edilmesi durumunda, bireylerin ekonomik hayatta neyi yapıp neyi yapamayacaklarına dair tüm kararlar mevcut otorite tarafından belirlenecek ve bu otorite istediği amaçları gerçekleştirebilmek için gerekli tüm araçları hâkimiyeti altına alacaktır. İşte böylesine bir ekonomik kontrol; insan hayatının sadece bir parçasında gerçekleşecek kontrol olmaktan ziyade; bütün amaçlara yönelik yapılacak her türlü araçların kontrolünden başka bir şey olmayacaktır (Hayek, 1944: 97).

Hayek'in kendiliğinden oluşan düzen görüşü çerçevesinde geliştirdiği ve serbest piyasa ekonomisi anlayışı içerisinde yer verdiği önemli konulardan birisi de para basımına yönelik önerisidir. Hayek para basımının piyasa süreci içerisinde rekabete açılması ve paranın devlet tekelinden (merkez bankası) çıkarılması görüşünü savunmaktadır. Hayek, Adam Smith'in serbest piyasa, serbest ticaret ve serbest bankacılık fikirlerini 20. Yüzyılda savunan en önemli düşünürlerden birisidir. Hayek, Adam Smith'in "görünmez el" (invisible hand) felsefesinin sadece mal ve hizmetler piyasası için değil para piyasaları için de geçerli olduğunu savunmuş ve rekabetçi piyasalarda en iyi paranın kendiliğinden ortaya çıkacağını savunmuştur. Esasen Hayek, "kendiliğinden doğan düzen" kavramını para için de kullanmış ve paranın pekala rekabetçi piyasalarda varlığını sürdürebileceğini ve devlet tekeline hiçbir şekilde gerek olmadığı görüşünü işlemiştir. Hayek'e göre devlet tekelinin ortadan kaldırılması neticesinde halk devletin kötü parasından kurtulacak ve dahası zaman içinde rekabetçi piyasalar sayesinde kötü özel paralar kendiliğinden piyasadan silinmiş olacaktır.

III. Hayek'in Rekabete Dayalı Özel Para Sistemi Önerisi

Hayek'in para rekabeti ve paranın özelleştirilmesi üzerine görüşlerini incelemeden önce serbest bankacılık ya da serbest para sisteminin başta Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Herbert Spencer gibi liberal düşünürler tarafından da savunulduğunu burada not etmekte yarar görüyoruz.³ Hayek, hiç şüphesiz bu düşünürler ve yazarlardan etkilenmiştir.⁴

Hayek'in para teorisi, para politikası ve para sistemleri (altın para standardı, kağıt para sistemi, rekabete dayalı serbest para sistemi) konularındaki görüşleri incelendiğinde kariyerinin ilk yıllarında yayınladığı eserlerinde özünde liberal olmakla beraber kısmen devlet müdahalesine (devlet regülasyonuna) sıcak baktığı, 1935'li yıllara değin altın para standardına konusunda da olumlu düşüncelere sahip olduğu görülebilir. Hayek, 1976 yılında Choice in Currency ve 1978 yılında The Denationalization of Money eserlerini yazdıktan sonra radikal bir parasal reform olan serbest bankacılık sistemini savunmaya başlamıştır.⁵

Hayek, akademik kariyerinin başında devletin merkez bankası kanalıyla para politikasını yönetmesini doğru bulurken; kariyerinin ileriki yıllarında merkez bankasının tamamen lağvedilmesi düşüncesini savunmuştur.

Hayek, 1944 yılında yayınladığı Kölelik Yolu (The Road to Serfdom) adlı eserinde şunları yazmaktadır:

³ Bkz. Smith, 1994; Ricardo, 1816; Mill, 1848; Spencer, 1851; Smith'in serbest bankacılık üzerine görüşleri için bkz: Işık, 2006.

⁴ Hayek'in 1976 yılında eserini yazmasından hemen bir-iki yıl öncesinde Klein ve Tullock'un kaleme aldığı makaleleri de para rekabetini destekleyen önemli çalışmalardır. Klein, 1974; Tullock, 1975.

⁵ Polleit, Hayek'in Parasal Milliyetçilik ve Uluslararası İstikrar (1937) kitabında tek bir uluslararası para otoritesi (bir tür dünya merkez bankacılığı sistemi) görüşünü savunduğunu; 1960 yılında yayınlanan Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty) eserinde ise devletin merkez bankası kanalıyla para politikasını yönetmesi gerektiğine dair görüşler savunduğunu ifade etmektedir. Polleit, The Denationalization of Money kitabından sonra Hayek'in radikal bir laissez faire serbest bankacılık sistemini savunduğuna işaret etmektedir. Bkz. Polleit, 2016. Hayek'in altın para standardı konusundaki görüşlerinde de zaman içerisinde bir değişiklik olduğu söylenebilir. Başlangıçta Hayek'in altın para standardına dair olumlu görüşler sunduğu, kariyerinin ileriki yıllarında ise altın para sisteminin ideal bir sistem olmadığına dair görüşleri ile ilgili olarak bkz. Caton, 2013, 2018.

*“(Devlet) açısından para sisteminin yürütülmesi gibi açık bazı görevler vardır... Hiç şüphesiz devlet iyi ve kötü etkiler ortaya çıkarabilecek derecede büyük bir güce sahiptir. Devletin gücünün bir gün daha doğru bir şekilde kullanılması için beklentimizi ve inancımızı kaybetmemeliyiz.”*⁶

Hayek, 1960 yılında Özgürlüğün Anayasası adlı eserinde sağlam ve güvenilir bir mübadele aracının piyasanın kendiliğinden oluşan güçlerine teslim edilemeyeceğini şu ifadelerle açıklamaktadır: (Hayek, 1960:324)

*“Paranın piyasa güçleri tarafından sunulması hem politik açıdan pratikte uygulanabilir değildir hem de mümkün olsa bile muhtemelen arzu edilir değildir.”*⁷

F. A. Von Hayek’in para konusunda yayınlamış olduğu kitaplar, makaleler, bildiriler ve muhtelif konferanslarda yapmış olduğu konuşmalar dikkatle ve özenle okunduğunda onun sürekli bir ideal arayış içerisinde olduğu görülebilir. Hayek, 1930’lı yılların başlarından itibaren parasal disiplin ve parasal istikrar için eşsiz bir entelektüel çaba içerisinde olmuştur.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi Hayek’in 1976 yılından sonraki yıllarda savunduğu radikal öneriyi (serbest bankacılık ve rekabete dayalı özel para sistemi) incelemeye çalışalım.

Hayek’in paranın özelleştirilmesi çalışmasının temelinde, hükümetlerin para üzerinde bir tekeli olması için doğuştan gelen bir sebep bulunmadığı düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla, özel bankaların kendi para birimlerini oluşturabilmelerini ve bu para birimlerinin ihracı ve kontrolü için rekabetçi bir pazar yaratmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Hayek’in paranın özelleştirilmesi önerisi ulusal para kanunlarını ortadan kaldırmakta ve her kuruluşun kendi isimleri ve işaretleri ile para birimlerini çıkarmasına izin vermektedir. Yani Hayek, para birimi konusunda devlet tekelinin ortadan kaldırılmasını ve

⁶ Bkz: Hayek, F. A. (1944[2007]). *The Road to Serfdom* (Bruce Caldwell, Ed.). Chicago, IL: The University of Chicago Press. S. 72. Hayek’in bu sözlerini şu kaynaktan aktarıyoruz: Boettke & Smith, 2015. 8.

⁷ Hayek’in eserindeki sözleri aynen aktaralım: *“[I]t is important to be clear at the outset that this is not only politically impracticable today but would probably be undesirable if it were possible.”* Hayek’in bu sözlerini okuyanlar onun gibi radikal bir liberal düşünürün bu sözleri yazdığına şaşırabilirler. Hayek ileriki yıllarda para teorisi konusundaki görüşlerini değiştirmiş ve özellikle *Para Birimi Tercihi* (Choice in Currency, 1976; 1988) ve *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalization of Money, 1978, 1990) adlı kitaplarında tamamen ayrı bir pozisyon alarak Merkez bankalarının tümüyle kaldırılarak rekabete dayalı özel para sisteminin uygulanmasını savunmuştur.

rekabet içinde özel para ihraççıları bulunan bir sistemle değiştirilmesini önerdiği bir model oluşturmuştur. Kurduğu bu modelde, devletin ekonomide dolaşan para miktarını, banknot ve madeni paraları ihraç tekeli aracılığıyla etkileyebileceği hipotezinden yola çıkarak, laissez-faire ilkelerinin bankacılıkta benimsenmesini önermiştir. Uygulamaya konulması durumunda, bu model Hayek'e göre devletin para tekeli gücünü ortadan kaldıracak ve bireylere daha fazla özgürlük sağlayacaktır.

Hayek'in rekabetçi para birimleri önerisinin başlangıç noktasını, paranın başka mallardan farklı olmadığı fikri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, tekelci bir devletin para üretiminden ziyade, özel ihraççılar (özel bankalar) arasındaki serbest rekabetle oluşan bir piyasa yapısı gerekmektedir. Hayek'in rekabetçi para birimleri konseptinin kurucu unsurları şunlardır: i) Herkes rekabete konu özel paralar sunmakta özgürdür. ii) Herkes, kendi amaçlarına en iyi hizmet eden para talebinde bulunmak için özgürdür. iii) Bankacılık hizmetlerinde serbest piyasa anlamına gelen "serbest bankacılık" vardır. Sonuçta Hayek, böyle özgür bir para piyasasında hiç kimsenin kötü para istemeyeceği gibi, sağlam bir paranın ortaya çıkmasını sağlayacağını savunmaktadır (Polleit, 2016: 71).

Hayek, sistemin kendini tamamen kurduktan ve rekabetteki bir takım başarısız girişimler ortadan kaldırıldıktan sonra, dünyada yaygın olarak kullanılan ve birbirine çok benzer para birimlerinin kalacağını belirtmiştir. Bu para birimlerinden bir veya ikisi çeşitli büyük bölgelerde egemen olacak ancak bu bölgelerde keskin veya sabit sınırlar olmayacak ve bunlardan baskın olan para birimlerinin kullanımı sınır bölgelerinde örtüşecektir. Benzer mal koleksiyonlarına dayanan bu para birimlerinin çoğu, kısa vadede muhtemelen bugünkü en istikrarlı ülkelerin para birimlerinden çok daha az, fakat gerçek bir altın standardına dayanan para birimlerinden biraz daha fazla dalgalanma gösterecektir (Hayek, 1990: 223). Paranın özelleştirilmesi çalışması, değerini istikrarlı bir şekilde koruyabilen para birimleri için talebin en fazla olacağını ve bu nedenle bankaların para arzını hükümetlerden daha prensipli bir şekilde yönetmeye çalışacakları düşüncesine dayanmaktadır.

Hayek'e göre, bankalar farklı isimler ile kendi para birimlerini ihraç edecekler ve ihraç edilen bu paraların değeri belirli olan bir mal sepetine endekslenecektir. Oluşan rekabetçi süreç sayesinde de bankalar ne kadar para ihraç edeceğini belirlemektedir. Düşük faizle kredi veren bir bankanın tasarruf oranları düşük olursa ve aşırı para ihraç ederse, o bankanın ihraç ettiği paranın değişim değeri düşecektir. Serbest para piyasası sayesinde bu bilgiye ulaşan bireyler de bu bankanın ihraç ettiği parayı portföy hesaplarında

tutmak yerine, düşük faizle borçlanmayı tercih edeceklerdir. Diğer bir deyişle, bu parayı kullanmayı tercih etmeyeceklerdir. İşte bu rekabetçi süreç sayesinde bankalar, ihraç ettikleri paraların talep görebilmesi için paralarının değerli olması gerektiğini bilmelerinden dolayı, para miktarını kontrol etmekte ve paralarının satın alma gücünü koruyabilmek amacıyla talepteki değişmeye bağlı olarak paranın miktarını ayarlamaktadırlar (Hayek, 1976: 63-64). Bir banka tarafından ihraç edilen para biriminin değeri, farklı kurumlar tarafından ihraç edilen diğer para birimlerinin arzından etkilenmemektedir ve miktarının herkes tarafından kabul edilebilir kılacak şekilde düzenlemesi için her bir ihraççının para birimlerinin ayrı güçlerde olması ve rekabet ortamının bunu zorlaması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, farklı para birimleri ile rekabet eden bir dizi ihraççı, kredi veya satış için sundukları para birimlerinin kalitesinde de rekabet etmelidir. Dolayısıyla, bankaların başarısı beyan edilen niyetlerini yerine getirip-getirmemesine bağlı olarak değişecek ve bankalar arasında yaşanacak kazanma arzusu hükümetten daha iyi bir para üretilmesini sağlayacaktır (Hayek, 1990: 51-53).

Rekabetçi bir piyasa yapısı içerisinde ortaya çıkan çeşitli para birimlerinden hangilerinin tercih edileceğini belirleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar; likidite, kararlılık veya değişkenliktir. İstikrar beklentisi belirli bir para türündeki likiditeyi etkilemekle birlikte, kısa vadede likiditenin bazen istikrardan daha önemli olabileceği de düşünülmektedir. Bu nedenle, rekabetçi bir para birimi düzenleyicisinin, alıcılarını cezbetmek için öncelikli olarak yapması gereken şey, para birimi değerinin istikrarlı bir şekilde tutulacağı güvencesini vermek olmalıdır (Hayek, 1990: 58-59). Para ihraç eden bankalar, yalnızca kazanç elde etmeye çalıştıklarından dolayı herhangi bir kamu kurumunun şimdiye kadar amaçladıklarından veya yapabileceğinden daha iyi hizmet edecektir. Böyle bir sistemde ne belli bir miktarda bir ulus veya bölgenin para birimi bulunacak, ne de birkaç para biriminin tek tek ihraççılarının herhangi bir şeyi hedeflemesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla bireyler de satın alma gücünün istikrarlı olacağı ve daha önce hiç olmadığı kadar istikrarlı bir ticaret koşulunu güvence altına alan bir para birimini tercih edecektir (Hayek, 1990: 101). Ekonomik faaliyetlerin istikrarlı bir seyre kavuşması ise, ancak işlemlerin büyük çoğunluğunun istikrarlı para birimleriyle gerçekleşmesi durumunda mümkün olacaktır.

Hayek, mevcut para birimlerinden hangisinin kullanılacağına dair karar verilirken, bu tercihi esas olarak etkileyen faktörün; paranın hangi amaçla (a- mal ve hizmetlerin nakit alımları, b- gelecekteki ihtiyaçlar için rezerv olarak, c- ertelenmiş ödemeler için, d- hesap birimi olarak) kullanılacak olduğunu işaret etmektedir. Hayek'e göre, bu kullanımlar, bir değişim aracı olarak pa-

ranın temel işlevinin sonuçlarıdır. Dolayısıyla, uzun vadeli dengede, sadece istikrarlı bir satın alma gücünü garanti eden para birimleri mevcut olacaktır. Hayek, devlet engellerinin kaldırılması durumunda, serbest piyasanın parasal ürünlerin optimal miktarını ve çeşitliliğini sağlayacağını savunmaktadır. Yerel paraların her biri birbirlerine karşı serbestçe değiştirilebildiği sürece, modern para piyasaları işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltacaktır. Rekabet güçleri ise, diğer tüm alanlarda düşük fiyatlara ve üstün kaliteye yol açtığı gibi, "kağıt veya madeni para endüstrisinde" gerçekleşecek rekabet de hükümetin ürettiği eşdeğerlerinden sonsuz derecede daha iyi olan paralara yol açacaktır. Çünkü çoğu para birimi altın veya gümüş gibi fiziksel metalara dayanırken; kağıt veya madeni para yalnızca hükümetlerin iradi kararlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir paranın değerini belirleyen şey; paranın yapıldığı malzemenin değeri yerine arz ve talep arasındaki ilişki olmaktadır. Bu durumda ise, en çok talep edilen paralar; iyi olan paraların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Rekabet ortamında belirlenecek olan özel paralar sayesinde de satın alma gücü daha istikrarlı olacak, sahtecilik zorlaşacak ve paralar daha uygun nominal değerlere sahip olacaktır.

Hayek'e göre, böyle bir sistem insanların parasal alışkanlıklarında herhangi bir değişikliğe neden olmayacak aksine birkaç eşanlı paranın ortaya çıkışı sadece onlara alternatifler sunacaktır. İnsanlar herhangi bir devlet kontrolünden tamamen uzak olduğu zaman yeni paraya güvenmeyi de öğreneceklerdir. İnsanlar farklı amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla hangi para birimini kullanacaklarını özgürce seçebildikleri zaman, seçim süreci ile birlikte herkes tarafından kabul gören ve geçerli olan "iyi para" ortaya çıkacaktır (Hayek, 1990: 122).

Hayek'in özel para sisteminin işleyişine dair görüş ve önerilerini mümkün olduğu ölçüde kendi sözleriyle aktarmaya çalışalım:

"Dünyanın çeşitli yerlerinde rekabet içinde banknotlar yayınlamakta serbest olan ve benzer şekilde kendi adlarında çek hesaplarını taşıyabilecek çok sayıda kurumlar tesis etmenin mümkün olacağını varsayacağım. Bu kurumları, kredi vermeyi tercih etmeyen diğer bankalardan ayırt etmek için basitçe "bankalar" ya da "ihraç bankaları" olarak adlandıracağım. Ayrıca bir bankanın kendi adına seçtiği ismin izinsiz kullanımına karşı, bir marka adı veya ticari marka oluşturarak korunacağını varsayacağım. Bu bankalar, daha sonra kamuoyu kullanımına mümkün olduğu kadar uygun hale getirilerek rekabet edeceklerdir" (Hayek, 1990: 46).

Hayek, Paranın Özelleştirilmesi başlığını taşıyan eserinde “Yeni para birimleri aşamalı olarak değil, tek seferde piyasaya girmelidir.” görüşünü savunarak şöyle yazmaktadır:

“Yeni düzeni kademeli olarak ortaya koymak için çekingen bir girişimde bulunulmayacak ya da 'bir şeylerin yanlış gitmesi halinde' devletin kontrol gücü kullanılmayacaktır. Çok sayıdaki düzenleyici kurumlar arasında serbest rekabetin ve sınırların ötesindeki tüm para ve sermaye hareketlerinin tam özgürlüğü, programın başarısı için eşit derecede önemlidir. Mevcut tekel sorununun kademeli olarak azaltılması, tekeli kesinlikle başarısız hale getirecektir. İnsanlar yeni paraya ancak, herhangi bir devlet kontrolünden tamamen uzak olduklarına inandıkları zaman güvenmeyi öğreneceklerdir. İnsanlar, özel bankaların rekabet ile kontrol edilmelerinden dolayı, paralarının istikrarını muhafaza etmeleri için güvenebileceklerdir. İnsanlar farklı amaçlarla hangi para birimini kullanacaklarını özgürce seçebildikleri için, seçim süreci iyi paranın ortaya çıkmasına yol açacaktır” (Hayek, 1990: 122).

Özel para sisteminde yeni hesap biriminin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Hayek, yeni hesap biriminin hesaplanmasında hammadde ve gıda maddelerinden oluşacak bir mal demetinin fiyatlarının esas alınmasını ve bunun “standart” olarak adlandırılmasını önermektedir. Örneğin, uluslararası ticarete konu olan hammadde ve gıda maddelerinden 30 veya 40 adet malın ortalama fiyatı esas alınacak ve bir indekse bağlanacaktır.

Hayek paranın özelleştirilmesi ve paralar-arası rekabet konusunda şu görüşleri ileri sürmektedir:

“...bir banka tarafından belirlenen paranın değeri, farklı kurumlar (özel veya devlet) tarafından ihraç edilen diğer para birimlerinin ihracından mutlaka etkilenmeyecektir. Ve halk tarafından kabul edilebilir hale getirilmesi için her para biriminin ihraççısının gücü olmalıdır ki bu gücü de rekabet sağlayacaktır. Bankalar ise, beklentileri yerine getirememesi sonucunda kaybedeceğini bilmektedir. Bankanın başarısı ise, beyan ettiği niyetlerini yerine getirmeye kararlı ve güvenilir bir şekilde oluşturmasına bağlı olacaktır. Bu durumda, kazanma arzusu, hükümetin ürettiğinden daha iyi bir para üretilmesini sağlayacaktır” (Hayek, 1990: 51).

“Önerilen sistem... kontrolü bir tekeli otoriteden alıp, özel girişimcilere emanet edecektir. Beklentileri karşılayamadıkları takdirde, tüm işlerin hızlı bir şekilde kaybedilmesi tehdidi, bir hükümet tekeline karşı tasarlanabilecek olandan çok daha güçlü bir koruma sağlayacaktır. Rekabet, kurumları para

birimlerinin değerini sabit tutmaya zorlayarak ve örneğin altın cinsinden para birimini kullanmaktan daha etkili bir kısıtlama olduğunu kanıtlayacaktır. Özel paraya duyulacak güven, bugün tüm özel bankacılığa duyulan güvenden çok da farklı olmayacaktır. Günümüzde insanlar, bankaların aynı anda herkese ödeme yapacak olması durumunda yeterli paraya sahip olmadığını biliyor olsa da, bir bankanın onların işlerini koruyarak düzenleyeceklerine güvendiklerinden dolayı, her zaman vadeli mevduat işlemleri yapmaktadırlar” (Hayek, 1990: 48).

IV.Hayek'in Özel Para Sistemi Önerisine Yönelik Eleştiriler

Önemle belirtelim ki, finansal globalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki akıl almaz yenilikler, piyasalardaki belirsizlikler, riskler, kaotik düzen, piyasalarda oluşan krizlerin yayılma ve bulaşma etkileri vs. para piyasalarını çok daha karmaşık ve işin içinden çıkılmaz noktalara taşımıştır. Bugün devlet tekeli altındaki kağıt para sistemini (geleneksel merkez bankacılığı sistemi) ve bunun karşısında duran radikal rekabete dayalı özel para sistemini dünyadaki bu gelişmelerden bağımsız değerlendirmek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Hayek'in serbest bankacılık sistemi önerisi her ne kadar çok radikal bir öneri olarak görünse de bugün ortaya çıkan özel elektronik paralar Hayek'in yaklaşık 40 yıl önce geliştirmiş olduğu önerisini tekrar tartışmaya açmıştır. Acaba Hayek'in paralar-arası rekabete dayalı özel para sistemi bugün itibarıyla pratik anlamda bir uygulama imkanına sahip midir? Bu konuda iktisatçıların bir kısmı Hayek'in görüş ve önerilerini desteklerken, diğer bir kısım iktisatçılar ise paranın esasen “*kamusal bir mal*” olduđunu⁸ ve merkez bankalarının düzenleyici/denetleyici ve nihai borç veren olma rolünün kolaylıkla ortadan kaldırılamayacağını savunmaktadırlar. Paranın bir kamusal mal olduğunu savunan iktisatçılar, para basma hakkı ve yetkisinin, vergileme hakkı ve yetkisi gibi devletin egemenlik gücünü temsil ettiğini ve bu yetkinin özel bankalara devredilemeyeceği görüşündedirler. Özetle, bu görüşü savunanlara göre para, devletin egemenlik gücünün en önemli sembolüdür ve hiç bir şekilde bir özel kişi ve /veya kuruma devredilemez.

Hayek'in serbest bankacılık sistemine tamamen karşı olanlar ve/veya sistemin bazı yönlerden eksikliklerine işaret ederek iyileştirilmesi önerisinde

⁸ Örneğin Felber (2017) makalesinde paranın (ve parasal sistemin) bir global kamusal mal olduğunu detaylı olarak incelemektedir..

bulunanların görüşlerini başlıca altı ana başlık altında özetleyebiliriz.⁹ (Şekil-1)

İlk olarak, özel para sisteminin uygulanması halinde ölçek ekonomileri özelliğini taşıması dolayısıyla paranın bir süre sonra doğal monopol durumuna geleceği ve rekabetin ortadan kalkabileceği görüşü savunulmaktadır. Bu görüşü savunanlar para piyasalarının azalan maliyetlerin geçerli olduğu bir endüstri olduğu görüşündedirler. Yine özel para sistemine geçilmesi halinde daha başlangıçta piyasada en güçlü durumda olan bankanın tedavüle çıkarıldığı paranın hakim olacağı ve rekabeti engelleyeceği görüşü ileri sürülmektedir. Para piyasasına giriş yasal olarak serbest olsa dahi fiili olarak bunun güçlü bankalar tarafından engellenebileceği belirtilmektedir. Devletin de mevcut olduğu bir paralararası rekabet ortamında özel bankaların devlet bankası (merkez bankası) ile rekabet etmekte zorlanacağı eleştirisi yapılmaktadır. Ünlü monetarist Friedman bu konuda şöyle demektedir: *“Tarihsel ve ampirik kanıtlar paranın özelleştirilmesinin gerçekleştirilemeyeceğini gös-*

⁹ Hayek'in paranın özelleştirilmesi ve rekabete dayalı özel para sistemi önerisi ünlü Monetarist iktisatçı M. Friedman ve ABD eski Merkez Bankası Başkan Yardımcısı S. Fischer başta olmak üzere muhtelif iktisatçıların eleştirilerine tabi olmuştur. Bkz. Friedman, 1984a, 1984b; Friedman & Schwartz, 1986; Fischer, 1986; Rantala, 1980; Ferris, 2003; Işık & Akgüç, 2010; Luther, 2011; Vaubel, 1986, Cagan, 1986, Greenfield & Yeager, 1983. Bunun dışında temelde Hayek'in serbest bankacılık önerisini savunmakla birlikte Hayek'in önerisine kısmen katılmayan bazı modern serbest bankacılık taraftarları da bulunmaktadır. K. Dowd, G. Selgin ve L. White bunların başında gelmektedir. Serbest bankacılık konusundaki araştırmaları ile isimlerini duyuran bu iktisatçıların eleştirileri muhtelif kitap ve makaleleri içerisinde görülebilir. Bu konuda bkz: Dowd, 1988, 1989, 1992, 1993, 1996; White, 1989, 1993, 2003; Selgin, 1988a, 1988b, 1989; Selgin, & White, 1994. Özel para sistemine yönelik eleştirilerin kısa bir özeti için bkz. King, 1983.

Bu çalışmanın yazarlarından Aktan, 1998 yılında yayınladığı Nasıl Bir Para Sistemi? başlığını taşıyan kitabında aradan 20 yıl geçmesine rağmen Hayek'in özel para sistemine yönelik eleştirilerini aynen muhafaza etmektedir. Aktan'ın, iki meslektaşı ile birlikte kaleme aldığı Nasıl Bir Para Sistemi başlığını taşıyan kitapta şu eleştiriler not edilmiştir: *“Hayek, çok açık olarak, paranın özel firmalar ve bankalararası rekabete açılmasını savunmaktadır. Hayek'in bir çok yönden haklı gördüğümüz görüşlerini kabul etmek mümkün olmakla birlikte bugün için bu radikal öneriyi hayata geçirmenin pek o kadar kolay olmadığını söyleyebiliriz. Belki de en ideal bir para sistemi olan özel para sistemini, yakın gelecekte uygulamanın güç olabileceğini düşünüyoruz. Özel para sistemi konusunda kafaları meşgul eden şu sorulara tatmin edici cevaplar bulunması halinde en ideal para sisteminin özel para sistemi olduğunu söyleyebiliriz: -Paralararası rekabetin geçerli olduğu bir piyasa yapısı oluşturulabilir mi? Yoksa para tamamen doğal monopol özelliklerini taşıyan bir mal midir? - Sınırsız sayıda para biriminin geçerli olduğu bir piyasada kaos hakim olmaz mı? Laissez faire bankacılığı, başıboşluğu ve işin içinden çıkılmaz kargaşaları beraberinde getirmez mi? - Ekonomide para darlığı baş gösterdiğinde ve ticari bankalar likidite sıkıntısı çektiklerinde ne olacaktır? - Merkez bankalarının “lender of last resort” (nihai mukriz) fonksiyonunu hangi kurum ve/veya mekanizma sağlayacaktır? -Çok sayıda özel paralar ekonomideki işlem maliyetlerini artırmaz mı?”* Aktan, Utkulu, Togay, 1998:239.

termektedir. Özel paralar, devletin tedavüle çıkardığı parayı piyasadan atmakta başarı sağlayamayacaktır.” (Aktaran, Hayek, 1978:176).

İkinci olarak, bireysel bankalar tarafından çok sayıda paranın tedavüle konulmasının bir standardizasyon ve koordinasyon sorununa yol açabileceği ifade edilmektedir. Serbest bankacılık sisteminde, tek bir para tedavülde olmayacağından bu sonuçta “para sahteciliği” nin yaygınlaşmasına neden olabilir. Birden çok para tedavülde olacağı için sahte paralarla mücadele etmek haliyle zorlaşabilir.

Üçüncü olarak, çok sayıda özel paranın piyasa sunulması halinde ağ etkilerinden (network effects) kaynaklanan ağ dışsallıkları (network externalities) sözkonusu olabilir.¹⁰ Ağ dışsallıkları dışında negatif dışsallıklar ortaya çıkması da muhtemeldir. Serbest bankacılık sisteminin başarı ile uygulanmasının önündeki engellerin başında enformasyon sorunları gelmektedir. Eksik enformasyon, asimetric enformasyon vs. sorunların sistemin işleyişinde muhtemel pek çok olumsuz etkiyi ortaya çıkarabileceği görüşü dile getirilmektedir. Para piyasaları, bireysel bankalar ve piyasaya arz edilen özel paralar hakkında yetersiz, eksik, asimetric enformasyon mevcut olması durumunda hileler, sahtekarlıklar, ahlaki çöküntü (moral hazard) gibi bir takım olumsuzluklar gündeme gelebilecektir.

Dördüncü olarak, işlem maliyetleri serbest bankacılık sisteminin uygulanmasında ciddi bir sorun teşkil edebilir. Nitekim, bir taraftan çok sayıda bireysel banka tarafından sunulan özel para piyasasının düzenlenmesi, denetimi, kontrolü, sorumlulukların gözden geçirilmesi, piyasada şeffaflık sağlanması, hesap verme sorumluluğu ile ilgili olarak ilkelerin ve prosedürlerin yürürlüğe konulması vs. işlem maliyetlerini artırabilir. Hatta serbest bankacılık sistemi ile parasal milliyetçilik ve parasal devletçiliğin tehlikelerinden uzaklaşmak isterken bu defa aşırı işlem maliyetlerden kaynaklanan bir “regülasyon tuzağı”na düşülebilir.

Beşinci olarak, “*Merkez bankalarının nihai borç veren mercii olma fonksiyonu*” (lender of last resort) serbest bankacılık sisteminde olmayacağından bu durumun para piyasalarında bir başıboşluk ve kaos yaratabileceği ifade

¹⁰ Ağ etkisi, kullanıcı sayısının artmasına paralel olarak ağdan sağlanan yararların arttığını ifade eden bir kavramdır. Bazı mal ve hizmetlerin faydasındaki artış onu kullananların sayısı ile doğru orantılıdır. Bu durum ise ağ dışsallıkları olarak tanımlanmaktadır.

edilmektedir.¹¹ Bilindiği üzere, merkez bankaları “*nihai borç mercii olma*” fonksiyonu ile özel bankaların ödemelerinde ortaya çıkabilecek dengesizlikleri ve istikrarsızlıkları giderebilmektedir. Serbest bankacılık sisteminde bu sorunun nasıl ortadan kaldırılabileceği ikna edici biçimde anlatılmış değildir.¹² Özel bankalar likidite sıkıntısı içine düştüklerinde ve piyasada para darlığı başgösterdiğinde ne olacaktır? Merkez bankasının “nihai mukriz” ya da “*nihai borç mercii olma*” fonksiyonunu kim ya da hangi mekanizma üstlenecektir? Özetle, özel para sisteminin piyasada likidite yetersizliğine karşı başarısız olacağı ve bunun ardından ekonominin deflasyon/ stagnasyon/ resesyon sürecine girebileceği iddia edilmektedir.

Ve son olarak serbest bankacılık sisteminde “*bedavacılık*” (free rider) adını verebileceğimiz bir sorun ortaya çıkabilir. Serbest bankacılık sisteminde bireysel bankaların ihraç ettikleri paralar-arasında bir kalite farklılığı olduğundan zaman içerisinde “iyi para kötü parayı kovar” beklentisi hakimdir. Oysa, bu gerçekleşinceye kadar piyasadaki kaos ve karmaşa ortamında kötü bireysel bankalar iyi bankaların imaj ve itibarlarından bedeva yararlanarak piyasada istismar ve suistimal yapabilirler.

Özel para arzını gerçekleştiren bankaların da çeşitli nedenlerle krize girebileceği ve bunun sonucunda banka iflaslarının olabileceği konusu da serbest bankacılık sistemine yöneltilen bir başka eleştiridir. Banka iflaslarının bankacılık sektöründe paniklere dönüşebileceği ve bunun sonuçlarının ekonomide onarılamaz yaralar açacağı iddia edilmektedir.

Öte yandan, serbest bankacılık sistemini eleştirenler serbest bankacılığın tarihsel yönü üzerine yeterli bilimsel çalışmaların mevcut olmadığını, dolayısıyla İskoçya ya da diğer örneklerin ne derece başarılı olduğunun tam olarak bilinmediğini ifade etmektedirler.

Keynezyen okula mensup bir iktisatçı olarak değerlendirebileceğimiz Nobel ekonomi ödülü sahibi Paul Samuelson da özel bankacılık sisteminin uygulanması halinde özel ve sosyal maliyetler arasında bir optimal denge olmayacağını ve bankacılık karlarının aşırı noktalara varabileceğini ve bunun için de belki de özel banka karlarının vergilendirilmesinin önemi üzerinde durmaktadır (Samuelson, 1969).

¹¹ Merkez bankalarının nihai borç veren mercii olma fonksiyonu konusunda bkz. Bordo, 1990; Humphrey, 1989.

¹² Bu konuda bkz: Goodhart, 1987, 1988, 1991.

Keynezyen iktisat okuluna belki de en ağır ve ciddi eleştirileri yönelten Nobel ekonomi ödülü sahibi James M.Buchanan da serbest bankacılık sistemine kuşku ile yaklaşmakta ve bunun yerine parasal anayasanın çok daha uygun bir reform olduğu görüşünü savunmaktadır (Brennan & Buchanan, 1981:17-18).

Yukarıdaki eleştirilerin dışında günümüzde serbest bankacılık sistemini savunan iktisatçıların eserleri dikkatle incelendiğinde onların da Hayek'in önerisini kayıtsız-şartsız kabul etmedikleri ve bazı eleştirilere tabi tuttukları görülmektedir. Örneğin, K. Dowd, G. Selgin, L. White gibi modern serbest bankacılık taraftarları Hayek'in original önerisine bazı eleştiriler sunmaktadır ve Hayek'in radikal önerisi üzerinde bazı revizyonlar yapılmasını tavsiye etmektedirler. *"Bu modern bankacılık taraftarlarına göre, bankaların istikrarlı para ihracı, sadece rekabet sürecine değil konvertibilitayı (altın, mal gibi) garanti ettikleri denkleştirme mekanizmasına da bağlıdır. Hayek'in önerisi kabul edilirse, rekabetçi süreçte ihraç edilen kağıt paraların dışsal para (rezerv para) üzerinde bir hak talebi olmayacağından bankalar bu ihraçları nedeniyle rezerv paraya ve böylece denkleştirme mekanizmasına ihtiyaç duymayacaktır. Oysa Dowd, Selgin ve White parasal istikrarda bankaların kendi aralarındaki rekabet kadar konvertibilitayı sağladıkları denkleştirme mekanizmasının temel özelliği hükümet müdahalesinin olmaması ve mevduat-banknot ihraç eden bankaların yükümlülüklerini talep halinde kendi dışında ihraç edilen dışsal para ile ödemiş olmasıdır. Bankaların yükümlülüklerini yerine getirmesi bağlamında likiditeye talep, para otoritesi gibi kurumsal düzenlemelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Fakat bu yaklaşıma göre para otoritesine ihtiyaç, sadece başlangıçta dışsal paranın yaratılması bağlamında ortaya çıkmaktadır... Sonuç olarak Dowd, Selgin ve White'ye göre itfaya dayalı serbest bankacılık, Hayek'in karşılıksız para rekabetinin aksine, daha istikrarlı ve daha etkin bir parasal sisteme yol açacaktır."*¹³

¹³ Işık & Akgüç, 2010: 105, 106.

Şekil-1 : Rekabete Dayalı Özel Para Sisteminde Ortaya Çıkabilecek Muhtemel Sorunlar

Kaynak: Aktan, 2014:13.

Sosyal bilimlerin pek çok alanında eşsiz eserler bırakarak hayata veda eden Hayek, doğrudan para teorisi konusunda -en azından Milton Friedman seviyesinde- uzman bir iktisatçı olmamasına rağmen serbest bankacılık ve rekabete dayalı özel para sistemi konusunda yazmış olduğu kitap(lar) bu alanda araştırmalar yapan araştırmacılar için birincil ve ana referans özelliği taşımaktadır.¹⁴

V. Sonuç

Hayek, 1976 yılında kaleme aldığı kitabını yazdığı dönemde bu konuda ciddi araştırmaların yapılmadığına ve ihmal edildiğine özel vurgu yapmaktadır. Hayek, “*rekabete dayalı özel para sistemi konusunun bir araştırmaya konu olmaması şaşırtıcı bir gerçektir*” (1988: 26) ifadesini kullanarak “... *paranın yaratılması hususunda devletin niçin tekel hakkına sahip olmasının evrensel anlamda vazgeçilmez bir düşünce olduğunu açıklayan bir cevap literatürde mevcut değildir*” yorumunda bulunmaktadır. (1988:26). Önemle belirtelim ki, Hayek sonrasında İngilizce literatürde bu alanda araştırmaların hızla artmış olduğu dikkat çekmektedir.¹⁵

¹⁴ Google Scholar verilerine göre Hayek'in Denationalization of Money kitabı, Hayek'in tüm eserleri içerisinde en çok atıf alan kitap ve makaleleri sıralamasında 10. sıradadır. Mayıs-2018 itibarıyla atıf sayısı 1600 dolayındadır.

Bkz: <https://scholar.google.com/hk/citations?user=ln3SfRcAAAAJ&hl=en>

Serbest bankacılık, paranın özelleştirilmesi, paralar-arası rekabet, özel para sistemi vs. konularında yazılan neredeyse her makale/kitap birinci derecede Hayek'e atıfta bulunmaktadır. Hayek'in para teorisi üzerine ilk kitabı 1933 yılında yayınlanmıştır. Bkz: F. A. Von. Hayek, 1933, Monetary Theory and the Trade Cycles, New-York: Sentry Press. Hayek, 1937 yılında ise Monetary Nationalism and International Stability, (London: Longmans, Green- The Graduate Institute of International Studies, Geneva, Publication.) adını taşıyan bir kitap yayınlamıştır. Hayek paranın özelleştirilmesine yönelik detaylı çalışmalarını ise 1976 ve 1978 yıllarında yayınlamıştır. Bkz: Choice in Currency: A Way to Stop Inflation (1976); Denationalization Of Money (1978).

¹⁵ Bugün İngilizce literatürde sözkonusu konu başlıkları üzerinde yazılmış onlarca bilimsel makale ve pek çok kitap bulmak mümkündür. Hayek sonrasında rekabete dayalı özel para sistemi konusunda araştırma yapanların başında K. Dowd, G. Selgin, L.H. White gelmektedir. Bu akademisyenlerin çalışmaları ve diğer kayda değer bazı çalışmalar bu makale sonundaki kaynakça kısmında sunulmuştur. Bkz: Dowd, 1993, 1996, 1988, 1989,1992; Selgin, 1988a, 1988b, 1989; Selgin & White, 1994; White, 1989, 1993, 2003; Ayrıca bkz: Glasner, 1989; King, 1983; Sechrest, 1993.

Ülkemizde ise para-banka-finans konularında araştırma yapan akademisyenlerin böylesine önemli bir konuda kaliteyi bir tarafa bırakalım, kantite anlamında deyim yerindeyse bir elin parmaklarının yarı-sayısında bile çalışma üretmemiş olmaları oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Yaptığımız literatür taramalarında sayın Sayım Işık ve Rahmi Yamak çalışmaları dışında bir başka

Kanaatimizce Hayek'in paranın özelleştirilmesi düşüncesi çok uzun zamanlar belki de çok radikal bir öneri olarak görülmüş ve üzerinde yeterli teorik ve analitik çalışmalar yapılmamıştır. Serbest bankacılık konusundaki geçmiş tecrübeler oldukça sınırlıdır ve bu tarihsel deneyim de tek başına rekabete dayalı özel para sisteminin yanlış olduğunu göstermez. Serbest bankacılık deneyimi, 18.yüzyılın başında İskoçya'da (1716-1845) ve ayrıca Amerika, İngiltere (1838-1862), Kanada (1817-1914), İsviçre (1926-1907), İsveç (1830-1902), Fransa (1796-1803), Avusturalya (1870-1893) gibi ülkelerde uygulanmıştır. Serbest bankacılık tarihini analiz eden çalışmalardan bir kısmı, serbest bankacılığın geçmişte başarıyla uygulandığını; bir kısım çalışmalar ise serbest bankacılığın başarısını sorgulamaktadır. (Işık & Akgüç, 2010: 99)¹⁶

Kanaatimizce, Hayek'in fevkalade cesaret dolu yaratıcı fikir ve düşüncelerinde teorik-metodolojik açılardan ve aynı zamanda pratikte uygulanabilirliği yönünden bazı eksiklikler olabilir; ve bu eksikliklerin ilave görüş ve öneriler ile geliştirilmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Nitekim Hayek de görüş ve önerilerini sürekli olarak geliştirme ve iyileştirme çabası içerisinde olmuştur.¹⁷

Günümüzde dijital para birimleri alanında yaşanan gelişmeler Hayek'in rekabete dayalı özel para sistemi hayalinin bir ütopya olmadığını ve bunun pekala gerçekleştirilebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Halihazırda bitcoin, ethereum gibi kripto-paralar devlet tekeli altındaki kağıt para sistemini fazlasıyla sorgulanır hale getirmiştir. Elektronik paralar günümüzde halihazırda

çalışmaya rastlamamış olmamızı burada not etmek isteriz. Bkz. Işık, 2006; Işık, 2008; Işık ve Akgüç, 2010; Yamak, 1996. Ayrıca bkz. Akgüç, 2006.

¹⁶ Ülkemizde özel para sistemi alanında araştırmaları yayınlanmış belki de tek bilim insanı bilebildiğimiz kadarıyla Sayın Işık'tır. Profesör Sayın Işık, "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", başlığını taşıyan ortak-yazarlı çalışmasında Hayek'in önerisinin problematik olduğunu yorumunda bulunmaktadır. "*Hayek, para rekabetinin istikrarlı bir parasal sistemi sağlayacağını ileri sürmektedir. Hayek'in para önerisi, iktisatçıların büyük bir kısmı tarafından eleştirilmektedir. Çünkü Hayek paranın, bankacılık sisteminin ve merkez bankacılığının evrimini yeterince dikkate almamaktadır. Hayek'in önerisi, metodolojik açıdan büyük ölçüde problematiktir.*" (Işık & Akgüç,2010:117) Profesör Işık makalesinin sonunda ise bize göre daha isabetli bir görüş ileri sürmektedir: "*Hayek'in rekabetçi para reformunun uygulanması mevcut koşullar dikkate alındığında henüz erken olmakla birlikte, koşullar gelecekte merkez bankalarının para monopolünün azalacağı ve para rekabetinine doğru bir eğilimin ortaya çıkabileceğini göstermektedir.*" (Işık & Akgüç,2010:117)

¹⁷ Polleit, Hayek'in paranın özelleştirilmesi önerisi üzerine yazdığı eleştirel makalede Hayek'in görüşlerinde sürekli U-dönüşü yaptığı şeklinde bir haksız eleştiride bulunmaktadır. Polleit,2016:73. Kanaatimizce, eğer Hayek'in başlangıcından itibaren para üzerine yazılmış eserleri dikkatle okunursa onun sürekli bir arayış içinde olduğu ve fikirlerini sürekli yenilediği görülebilir. Aynı pozisyon para sistemi üzerine çalışmalar yapan Nobel ödüllü Milton Friedman ve James m. Buchanan için de geçerlidir. Bkz. Boettke & Smith, 2015, 2016.

merkez bankası parasının önemini *de facto* olarak kısmen azaltmıştır. Elektronik para birimlerinin gelecek yıllarda ekonomide daha fazla yaygınlık kazanacağını ve dolayısıyla parasal rekabeti farklı boyutlara taşıyacağını görmek ve anlamak için kahin olmaya gerek yoktur. Ticaretin ve finansal işlemlerin globalleşmesi dünya ekonomisini eskisinden çok daha farklı bir yöne taşımaktadır. Kanaatimizce, bankacılık ve finans sektöründe ortaya çıkabilecek krizler, istikrarsızlıklar ve negatif konjonktürel hareketleri merkez bankaları olmaksızın rekabete dayalı özel para sistemi içerisinde çözmek ne kadar mümkündür sorusu önemini muhafaza edecektir.

Önemle ve altını çizerek belirtelim ki, Hayek'in özel para sistemini her yönüyle mükemmel bir şekilde düşünölmüş bir öneri olarak ele almak ve kabul etmek doğru değildir. Aynı şekilde muhtelif zihinsel hata ve yanlışlara (statüko etkisi, sahiplenme etkisi, yanlış konsensus etkisi, alışkanlık etkisi, sabit fikirlilik etkisi vs.) bağlı kalarak pekala bilinen yaygın değişime direnç tepkileri ortaya koymak da doğru değildir. Unutmayalım ki, daha bir asır öncesine kadar serbest piyasa ve serbest ticaret fikirleri haksız ve acımasız eleştirilere maruz kılmıştır. Örneğin, Hayek'in paranın özelleştirilmesi üzerine kitabını yazdığı 1970'li yılların sonlarında dahi posta, telgraf, telefon hizmetleri, enerji hizmetleri, havayolu ulaşımı vs. dünyanın pek çok bölgesinde (ve ülkesinde) devlet tekeli altında sunuluyordu ve özel girişimcilerin piyasaya girişine izin mevcut değildi. Daha da ilginç, o yıllarda anaakım iktisadi düşünce de ölçek ekonomileri (economies of scale) ve doğal tekel teorisi argümanları ile bu hizmetlerin devlet tekeli altında sunulmasının daha doğru olduğunu savunmaktaydı.

Serbest piyasaların ve serbest ticaretin sağladığı yararlar bugün mutabakatla kabul edilmektedir ve aynı başarının serbest para piyasaları ve serbest bankacılık için de ortaya çıkabileceğini şimdiden kesin dille reddetmek asla doğru olmayacaktır. Önemli olan, dünyadaki yeni trendler ve gelişmeleri (finansal globalleşme, elektronik para vs.) dikkate alarak serbest bankacılık sisteminin önündeki engelleri tespit etmek ve bu sistemin uygulanabilir olup olmadığını önyargılardan uzak olarak tartışmaktır.

Kaynaklar

Akgüç, L.F. 2006. Paraya Serbest Bankacılık Teorisi Yaklaşımı, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aktan, C. C. , U Utkulu ve S Togay, 1998. Nasıl Bir Para Sistemi, İstanbul: İMKB Yayını, 1998.

Aktan, C. C. , 2014. "Parasal Genişleme, Parasal İstikrarsızlık ve Reform Önerileri" (Yayınlanmamış, PPT Sunum).

Baçoğlu, U. 1998. Serbest Bankacılık Modeli. Bursa :Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Boettke, P. J. and D. J. Smith, 2015. Monetary Policy and the Quest for Robust Political Economy (April 21, 2015). GMU Working Paper in Economics No. 11-08. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1764267> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1764267>

Boettke, P.J. & , D.J. Smith "Evolving Views On Monetary Policy in The Thought Of Hayek, Friedman, And Buchanan", Review Austrian Economics (2016) 29: 351.

Bordo, M. 1990, " The Lender of Last Resort: Alternative Views and Historical Experience", *Economic Review*, 1-2, 18-28.

Brennan, H. G. & Buchanan. J.M. 1981. Monopoly in Money and Inflation, Institute of Economic Affairs, Hobert paper 88.

Cagan, P. 1986. "Competitive Monies: Some Unanswered Questions." Cato Journal, Vol. 5, No. 3, Winter: 943 – 947.

Caton, J. 2013. "Hayek's Confusing Perspectives on the Gold Standard", <http://moneymarketsandmisperceptions.blogspot.com.tr/2013/10/hayeks-confusing-perspectives-on-gold.html>

Caton, J. 2018 "The Evolution of Hayek's Thought on Gold and Monetary Standards" (January 26, 2018). AIER Sound Money Project Working Paper No. 2018-06. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3072766>

Dowd, K. 1988. *Private Money: The Path To Monetary Stability*, IEA, London.

Dowd, K. 1989. *The State And The Monetary System*, Philip Allen, London.

Dowd, K. (Ed.) 1992. *The Experience Of Free Banking*, Routledge, London.

Dowd, K. 1993. *Laissez-Faire Banking*, Routledge, London.

Dowd, K. 1996. "The Case For Financial Laissez-Faire", *The Economic Journal*, 106 (May):657-687.

Felber, C. 2017. "The Basis: Money as a Public Good". in: C. Felber, *Money - The New Rules of the Game*. Springer, Cham.

Ferris, J.S. 2003. "Competitive Bank Monies: Reconsidering Hayek and Klein from A Transactions Perspective". *Carleton Economic Papers CEP 03-02*, January.

Fischer, S. 1986. "Friedman Versus Hayek on Private Money: Review Essay." *Journal of Monetary Economics*, 17(3): 433-439.

Friedman, M. and A. J. Schwartz, 1986. "Has Government Any Role in Money?" *Journal of Monetary Economics*, January, pp.37-62.

Friedman, M. 1984a "Monetary Policy for the 1980s." in *To Promote Prosperity: U.S. Domestic Policy in the Mid-1980s*, edited by John H. Moore. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1984.

Friedman, M. 1984b. "Currency Competition: A Skeptical View." *Currency Competition and Monetary Union*, P. Salin, ed. Martinus Nijhoff: Hague, 42-7.

Glasner, D. 1989. *Free Banking And Monetary Reform*, Cambridge University.

Goodhart, C.A.E. 1987. "Why Do Banks Need a Central Bank?". *Oxford Economic Papers* 39, 75-89.

Goodhart, C.A.E. 1988. *The Evolution of Central Banks*. Cambridge, Cambridge University Press.

Goodhart, C.A.E. 1991. "Are Central Banks Necessary?", In: F. Capie and G.E Woods (Eds.), *Unregulated Banking: Chaos Or Order?* (1-21), London, Macmillan.

Greenfield, R. L., & L. B. Yeager, 1983. "A Laissez-Faire Approach to Monetary Stability." *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 15: 302 – 315.

Hayek, F. A. Von. 1933, *Monetary Theory and the Trade Cycles*, New-York: Sentry Press.

Hayek, F. A. Von. 1937, *Monetary Nationalism and International Stability*, London: Longmans, Green- The Graduate Institute of International Studies, Geneva, Publication. <https://mises.org/library/monetary-nationalism-and-international-stability>

Hayek, F.A. 1960. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, F. A. Von. 1973. *Law, Legislation And Liberty*, Vol. 1: Rules And Order. Chicago and London: University of Chicago Press and Routledge and Kegan Paul.

Hayek, F. A. Von. 1976a. *Law, Legislation And Liberty*, Vol. 2: The Mirage of Social Justice. Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, F. A. Von. (1976b), 1988. *Choice in Currency: A Way to Stop Inflation*, IEA. London.

Hayek, F. A. Von. (1978) 1990 *Denationalization Of Money*, The Argument Refined, London, Institute Of Economic Affairs.3rd ed.

Hayek, F. A. Von. 1979. "Toward a Free Market Monetary System", *The Journal of Libertarian Studies*, 3-1, pp. 1-8.

Hayek, F. A. Von. 1995, *Kölelik Yolu*, (Çev: T. Feyzioğlu – Y. Arslan), Ankara: LDT Yayınları.

Hayek, F. A. Von. 1997, Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun

Siyasal Düzeni, (Çev: Mehmet Öz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Humphrey, T. 1989, "Lender of Last Resort: The Concept in History", *Economic Review*, 4-4, 8-16.

Işık, S. 2006. "Adam Smith'in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para Ve Bankacılıkta Regülasyon Mu? Yoksa Serbest Ticaret Mi? Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (11) s. 45-69.

Işık, S. 2008. "Modern Para Düşüncesinin Gelişiminde Adam Smith ve Bankacılık Okulu'nun Oynadığı Rol Üzerine Bir İnceleme", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 45 Sayı:521

Işık, S. & F. Akgüç 2010. "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, Şubat 2010.

King, R.G. 1983. "On The Economics Of Private Money", *Journal Of Monetary Economics*, 12, 127-58.

Klein, B. 1974. "Competitive Supply of Money", *Journal of Money, Credit and Banking*, 6, Nov. 423-53.

Luther, W. J., 2011. "Friedman Versus Hayek on Private Outside Monies: New Evidence for the Debate" (May 4, 2011). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1831347> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1831347>

Mill, J. S 1848. *Principles of Political Economy*, London: John Parker.

Polleit, T. 2016. "Hayek's 'Denationalization Of Money' – A Praxeological Reassessment" (paper held at the Mises Institute Canada Conference 6 – 7 November 2015, Toronto). *Journal of Prices and Markets*, Volume 5, Issue 1, Fall 2016.

Rantala, L. 1980. "Money without the State". *The Journal of the Libertarian Alliance*, Vol.1, No.4.

Ricardo, D. 1816. *Proposals for an Economical and Secure Currency with Observations on the Profits of the Bank of England, as They Regard the*

Public and the Proprietors of Bank Stock. 2nd ed. London: John Murray, in Sraffa, P. (ed.) *The Works and Correspondence of David Ricardo, Volume IV, Pamphlets and Papers, 1815-1823* Cambridge: Cambridge University Press 1951.

Samuelson, P. 1969. "Non-optimality of Money Holding under Laissez Faire", *Canadian Journal of Economics*, May. Pp.303-08.

Sechrest, L. 1993. *Free Banking. Theory, History, And A Laissez Faire Model*, Westport Quorum Boks, Reenwood Publishing.

Selgin, G. 1988a. *Theory Of Free Banking: Supply Under Competitive Note Issue*, Rowman And Littlefield, New Jersey.

Selgin, G. 1988b. "Accommodating Changes In The Relative Demand For Currency: Free Banking Vs. Central Banking", *Cato Journal*, 7 (Winter), 621-41.

Selgin, G. 1989. "Legal Restrictions, Financial Weakening, And The Lender Of Last Resort", *Cato Journal*, 9, 2 (Fall):429-460.

Selgin, G. & White, L. 1994. "How Would The Invisible Hand Handle Money?", *Jounral Of Economic Literature*, 32 (4): 1718-49.

Spencer, H. 1851. *Social Statics*. London, Appleton.

Tullock, G. 1975. "Competing Monies", *Journal of Money, Credit and Banking*, 7 Nov. 491-97

Vaubel, R. 1986. "Currency Competition Versus Governmental Money Monopolies." *Cato Journal*. Vol. 5, No. 3, Winter: 927 – 942.

White, L.H. 1989. *Competition And Currency: Essays On Free Banking And Money*, New York University Press, New York.

White, L.H. (Ed.) 1993. *Free Banking, (Three Volumes)*, Edward Elgar, London.

White, L. 2003. "Currency Competition And Consumer-Driven Unification", *Cato Journal*, 23, 1:139-145.

Yamak, R. 1996. "Serbest Bankacılık Sisteminde Paralararası Rekabet", Banka ve Ekonomik Yorumlar, 33(2), Şubat, 49-56.

Yay, T. 1993. F.A Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes-Keynesciler Tartışması, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Yayla, A. 1993. Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara: Turhan Kitabevi.

Friedrich A. Von Hayek'in Serbest Bankacılık Önerisi Çerçevesinde Devlet Tekelindeki Kağıt Para Sistemi ve Altın Para Standardı'na Yönelttiği Eleştiriler

Coşkun Can Aktan

I. Giriş

“Medeniyetin temel araçlarının – dil, ahlak, hukuk ve para - tamamı bir tasarımın değil, kendiliğinden doğan düzenin sonuçlarıdır ve özellikle son ikisi organize güç (devlet) tarafından daima suiistimal edilmiştir.”

F.A. von Hayek

20. yüzyılda hem iktisadi hem de siyasi liberal düşüncenin en güçlü savunucularından birisi olan Friedrich A. Von Hayek eserlerinde devlet müdahaleciliğini çok keskin bir dille ve argümanlarla eleştirmiş; sınırsız devletin iktisadi ve siyasi özgürlükler önünde bir engel oluşturduğu düşüncesini işlemiştir. Hayek'in serbest piyasa, serbest ticaret, özgür toplum, devletin sınırlandırılması vs. konularındaki fikirleri 20. Yüzyılda iktisadi ve siyasi düşüncenin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Hayek, serbest piyasa ekonomisi alanındaki düşüncelerini aynı zamanda para ve bankacılık alanına da taşımıştır. İlk olarak 1976 yılında Para Birimi Tercih (Choice in Currency) ve son olarak da 1978 yılında Paranın Özelleştirilmesi (Denationalization of Money) başlığını taşıyan kitapları yazarak oldukça radikal gibi görünen paranın özelleştirilmesi konusunu incelemiştir.¹⁸ F. A. Von Hayek, rekabete dayalı serbest bankacılık sistemini savunan düşünürlerin başında gelmektedir. Hayek'in serbest bankacılık sistemi önerisi geçmişte uygulanmış olan altın para standardı ve halen tüm dünyada yaygın olarak uygulanan kağıt para sistemine alternatif bir para sistemi önerisidir. Biz bu çalışmamızda sadece Hayek'in altın para standardı ve kağıt para sistemine yönelik eleştirilerini inceleyeceğiz.

¹⁸ Hayek para teorisi konusunda Para Teorisi ve Konjonktür Hareketleri (Monetary Theory and the Trade Cycles) başlığını taşıyan ilk kitabını 1933 yılında yazmıştır. Daha sonra 1937 yılında Parasal Milliyetçilik ve Uluslararası İstikrar (Monetary Nationalism and International Stability) adını taşıyan kitabını yayınlamıştır. Bkz: Hayek, 1933, 1937.

II. Paranın Kısa Tarihi Ve Evrimi: Mal-Para Sisteminden İtibari Para Sistemine

Kısa para tarihi bize paranın nasıl bir evrim süreci içerisinde geliştiğini göstermektedir. Tarihi evrime göre para türlerini üç başlıkta özetleyebiliriz: Hiç, 1992; Öcal vd. 1997):

-*Mal-para* Tarihi evrim içerisinde öncelikle deri, kumaş gibi eşyalar para olarak kullanılmışlardır. Bunlar mal-para grubunu oluşturur. Bir eşya ya da metal olsun mal-paranın nominal (metal değeri) ve reel (satın alma gücü) değerleri arasında eşitlik vardır.

- *Temsili para (kağıttan para)* Bunlar ibrazları karşılığı altın ve gümüşe çevrilebilen tedavül araçlarıdır. Burada esas olan metal olduğundan temsili para, satın alma ve ödeme gücünü, temsil ettiği değerli maden miktarından alır. Bu nedenle temsili para kağıttan paradır (kağıt para değil!). Temsili para, belirli miktarda değerli madenin (altın veya gümüş) ödeme emrini yazılı olarak ifade eden kağıttan bir makbuzdur. Temsili paranın ilk örneği %100 altın karşılığı bulunan (tam konvertibilite) *altın sertifikasıdır*. Bu sertifikaların evrimi ile 17. yy'dan itibaren *banknot* kullanılmıştır. Altın karşılığı yüzde 100' ün altında olan bu makbuzlara *banknot* adı verilmiştir. Banknot, tam karşılığı olmaması nedeniyle, toplumun banknotu ihraç eden kuruma olan güvenine dayanmaktadır. Ancak, tarihi evrim içerisinde bu güveni sarsacak uygulamalar görülmüştür. Bazı bankerler altın karşılık oranından daha fazla banknot ihraç etmiş ve durum farkedildikten sonraki konvertibilite taleplerini karşılayamamışlardır. Bu olumsuz deneyimi takip eden dönemde ise sadece çok güvenilen birkaç bankanın ihraç ettiği banknotlar tedavül edebilmiştir. Fakat, bu uygulama da önemli sorunlara yol açmıştır. Çünkü, halkın güvenini alan az sayıdaki banka yüksek miktarlarda banknot ihraç edip kendi ve beraber çalıştıkları şirketlerin çıkarlarını ön plana alarak hareket ettiklerinden büyük karlar elde etmişler ve böylece sistemi istikrarsızlığa sürüklemişlerdir. Bu nedenle devlet, banknot ihracını denetlemek ve sonra da üstlenmek zorunda kalmıştır. Böylece *merkez bankacılığı* doğmuştur. Merkez bankalarının kuruluş tarihleri çoğu gelişmiş ülkelerde 19. yy'a ve hatta bazılarında ise 17. yy'a dek uzanmaktadır.

20. yy başına dek para emisyonu *altın para sistemi* içerisinde otomatik olarak işleyen bir mekanizma idi. Bankalar ilave değerli maden karşılığında ilave para basmakta idiler. Bu nedenle günümüzün çok işlevli merkez bankacılığı anlayışı ve varolan *kağıt para (itibari para) sistemi* açısından yaklaşıldığında paranın itibari değerinin olmadığı bir ortamda merkez bankacılığının fazla bir önem ve esprisi yoktur. Ancak, 1931 yılında İngiltere'nin altın konvertibilitesinden ayrılmasından sonra ülkeler paralarının altın konvertibilite ilişkisini kaldırmaya başlamışlar ve 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren ka-

ğıttan para (temsili para) yerine kağıt para (itibari para) tedavül eder olmuşlardır.

- *İtibari Para (Kağıt Para)*: İtibari paranın maddi değeri satın alma gücüne göre çok daha azdır. Bunlar değerlerini metalden değil devletin egemenlik hakkından alırlar. Kağıttan para altın konvertibilitesi olan banknotlar olmasına karşın; kağıt para itibari para olup değeri ve miktarı yasayla tayin edilir. İki tür itibari para vardır: kağıt para ve ufaklık paralar. Kağıt para, ya finansal gereksinimlerini karşılamak için devletin genellikle Merkez Bankası vasıtasıyla tedavüle kağıt para sürmesi ya da tedavüldeki banknotların altın konvertibilitelerinin kaldırılmasıyla ortaya çıkarılır. Bu yapı, Merkez Bankasının finansal sistemdeki önem ve işlevlerini oldukça artırmış ve emisyonu, otomatik işleyen bir mekanizma niteliğinden uzaklaştırmıştır.

III. Altın Para Standardı'ndan Kağıt Para Sistemine

Yukarıdaki açıklamalarımızdan açıkça anlaşıldığı üzere paranın evrimi içerisinde başlangıçta ilk uygulanan para sistemi mal-para olmuştur. Daha sonra bu system muhtelif nedenlerle yetersiz kalınca Merkez Bankaları oluşturularak kağıt para sistemine geçilmiştir.

Bilindiği üzere, altın tek metal standardı (altın monometalizmi), gümüş tek metal standardı (gümüş monometalizmi), çift metal standardı (bimetalizm) ve benzeri mal-para standartlarının yerini kağıt para standardının alması ile birlikte banknot çıkarma imtiyazını elinde bulunduran merkez bankaları oluşturulmaya başlanmıştır. Geçmişte, merkez bankalarına para basma imtiyazının verilmesinde bugün bile güncelliğini koruyan çok önemli tartışmalar yapılmıştır. İngiltere'de Napolyon savaşlarının yapıldığı dönemde altın karşılığında para miktarının artırılması işlemleri durdurulmuş ve karşılıksız para basımına gidilmiştir. Bunun üzerine İngiliz Sterlini değer kaybetmeye başlamış ve fiyatlar genel seviyesinde artışlar olmuştur. İşte tam bu sıralarda merkez bankalarının emisyonu hangi ilkeler doğrultusunda düzenlemeleri gerektiği konusunda üniversite ve bankacılık çevrelerinde önemli tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. O dönemde, ünlü klasik iktisatçılardan David Ricardo (1772-1823)'nin başını çektiği bir grup iktisatçı İngiltere Bankasının (Bank of England) altın karşılığı olmaksızın para basmasının yanlış olduğunu ve bunun enflasyon ile sonuçlanacağını savunmuştur. Ricardo ve arkadaşlarının bu görüşleri literatürde Nakit Okulu (Currency School) olarak adlandırılmaktadır. Nakit Okulu taraftarlarına göre para miktarı karşılıksız olarak artırılmamalıydı. Ricardo'nun öncülük ettiği bu akımın günümüzdeki temsilcileri Modern Miktar Teorisi olarak adlandırılan teorinin savunucuları olan monetaristlerdir. (Aktan,Utkulu,Togay, 1998:235).

Ricardo karşıtı görüş ise Bankacılık Okulu (Banking School) olarak adlandırılan yaklaşımdı. Bu okulun (ya da ekolün) temsilcilerinden Thomas

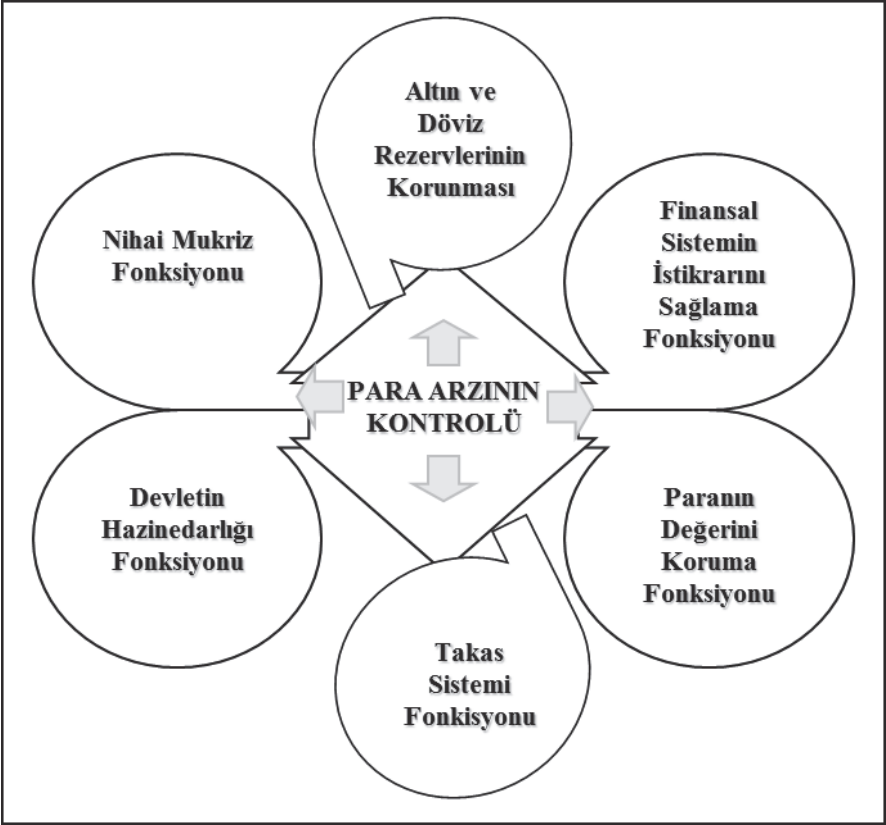
Tooke (1774-1858) merkez bankalarının gerektiğinde karşılıksız kağıt para ihraç edebilmelerini ve yine gerektiğinde merkez bankalarının piyasaya yön verici müdahalelerde bulunması görüşünü savunuyordu. Tooke'a göre para hacmi, altın stoklarına göre değil, iktisadi faaliyetlerin gelişim trendine ve konjonktüre paralel olarak belirlenmeliydi. Bankacılık okulunun görüşleri bugün dünyada merkez bankası uygulamalarında yaygın olarak görülmekte ve merkez bankaları modern para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, reeskont oranları, karşılık oranları vs.) kullanarak ekonomiye ve bankacılık sistemine müdahalede bulunmaktadır. Literatürde "Stand-By İlkesi" olarak adlandırılan yaklaşım da esasen Bankacılık Okulu'nun görüşlerine paraleldir. Başta merkez bankacılığı alanında klasik bir eser olan Lombard Street'in yazarı olan Walter Bagehot (1826-1877) olmak üzere bir çok iktisatçı ve bankacı, merkez bankalarının özellikle kriz ve darboğaz zamanlarında ticari bankalara destek olmaları görüşünü savunmaktaydılar. Bu görüş bugün de geniş bir kesim tarafından kabul görmektedir (Aktan,Utkulu,Togay, 1998:235-36).

IV. Merkez Bankacılığı : Amaçlar ve Araçlar

Zaman içerisinde paranın fonksiyonlarının ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin artması merkez bankalarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Parasal yapının ve bankacılık sisteminin düzenleyicisi olan Merkez Bankası aynı zamanda bankaların bankası görünümündedir. Ticari bankalar mevduat kabul ederek ve kredi açarak kaydi para yaratıp para arzını artırırken, merkez bankaları izledikleri çeşitli yollarla bankaların açtıkları kredi hacmini ve böylece kaydi para arzını kontrol ederler. Üstelik dolanımdaki paranın ihraç yetkisi de Merkez Bankasının elindedir. Sonuç olarak, bankalar kredi ticareti yapan, Merkez Bankası ise para arzını kontrol eden kurumlardır (Hiç, 1992: 39).

Günümüzde Merkez Bankalarının temel fonksiyonu "ekonominin para ve kredi arzını kontrol etmek" ve "fiyat istikarı"dır. Merkez bankalarının devletin hazine işlemlerini yapmasının yanısıra bankalara kredi sağlayan nihai kurum olması fonksiyonu (lender of last resort), finansal sistemin istikrarının temini ve muhafazası, mali ve ekonomik konularda hükümetlere danışmanlık yapması vs. pek çok fonksiyonu bulunmaktadır. (Şekil-1) Merkez bankası, "ekonominin para ve kredi arzını kontrol etmek" amacına yönelik muhtelif araçlar (açık piyasa işlemleri, reeskont politikası, munzam karşılıklar vs.) kullanır. (Şekil-2.)

Şekil-2 : Merkez Bankası Amaç ve Fonksiyonları

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Şekil-2 : Merkez Bankası Tarafından Kullanılan Para Politikası Araçlarının Parasal Büyüklükler Üzerindeki Olası Etkileri

Araçlar ↓		Etkiler →		Merkez Bankası Rezervleri	Para Arzı	Para Tabanı	Aşırı Rezervler	Para Çarpanı
		↑	↓					
Açık Piyasa İşlemleri	Bono ve Tahvil Satın Alımı	↑	↑	Artar	Artar	Artar	Artar	→ Aynı Kalır
	Bono ve Tahvil Satışı	↓	↓	Azalır	Azalır	Azalır	Azalır	→ Aynı Kalır
Reeskont Politikası	Reeskont Oranının Artırılması	↓	↓	Azalır	Azalır	Azalır	Azalır	→ Aynı Kalır
	Reeskont Oranının Düşürülmesi	↑	↑	Artar	Artar	Artar	Artar	→ Aynı Kalır
Munzam Karşılıklar	Karşılık Oranının Yükseltilmesi	↓	↓	Azalır	Azalır	→ Aynı Kalır	Azalır	↓ Azalır
	Karşılık Oranının Azaltılması	↑	↑	Artar	Artar	→ Aynı Kalır	Artar	↑ Artar

Kaynak: Ekelund & Tollison, 1986:647.

Yukarıdaki görüşlerden farklı olarak günümüzde de hararetle savunulan “Serbest Bankacılık Okulu” yaklaşımı ise merkez bankalarına gerek olmadığını; merkez bankalarının para çıkarma imtiyazına son verilmesini ve rekabetçi bir para piyasasında paralararası rekabetin koşullarının yaratılmasını önermektedir ve bu görüşün öncülüğünü F. A. von Hayek yapmıştır.¹⁹

¹⁹ Nakit okulu, bankacılık okulu ve serbest bankacılık okulu hakkında bkz: Schwartz, 1989.

V. Hayek'in Devlet Tekelindeki Kağıt Para Sistemi ve Altın Para Standardına Yönelik Eleştirileri

"... hükümetlerin para üzerinde tekel kurmalarının, para türlerini sınırlandırmalarının ve paraların sabit bir kur üzerinden değişiminin yapılmasının çok tehlikeli olduğuna inanıyorum."

F.A. von Hayek

"İstikrarlı bir para için tek umudumuz, parayı politikadan koruyacak bir yol bulmaktır."

F.A. von Hayek

Bilindiği üzere kağıt para, bir ülkede para otoritesi (merkez bankası) tarafından çıkartılan ve değeri üzerinde yazılı olan miktara eşit olan bir paradır. Kağıt para sisteminde paranın değeri altın (gümüş) para standardında olduğu gibi yapıldığı maddenin değeri ile ilişkilendirilmemiştir. Kağıt paranın karşılığında hiç bir değer unsuru bulunmaz. Kağıt para, siyasi otoritenin devlet güvencesi adı altında piyasaya sürdüğü bir itibari para (fiat money)dır.

Hayek, geçmişte uygulama alanı bulmuş olan altın para standardı ve halen tüm dünyada yaygın şekilde uygulanan kağıt para sistemine ilişkin eleştiriler sunmaktadır. Bunları kısaca özetlemeye çalışalım.

1. Hayek'in Parasal Milliyetçilik ve Parasal Devletçilik Eleştirisi

"Parasal milliyetçiliğin , giderek daha tehlikeli olan parasal sosyalizme dönüştüğünü acilen görmek ve anlamak gerekir."

F.A. von Hayek

Hayek'e göre devlet monopolü altında olan para yaratma yetkisine mutlak son verilmeli ve bu çerçevede paralararası rekabete izin verilmelidir. Hayek, paranın hükümetlerce sürekli olarak politize edildiğini ve buna ancak özel para sistemi ile son verilebileceğini savunmaktadır.

Hayek yaklaşık 40 yıl önce yazdığı kitapta parasal milliyetçilik adı verilen bir mit (myth) sayesinde paranın özelleştirilmesi düşüncesinin sorgulanamaz bir gerçek olarak insanlara sunulduğunu ifade etmekte ve bunu eleştirmektedir:

“2000 yıldan bu yana devletin düzenli olarak para üzerinde bir tekel hakkına sahip olduğu ve düzenli olarak bu yetkisini istismar ve suistimal ettiği bilindiği halde insanların neden bunu sorgulamadığı para tarihinin bir meselesidir. ‘Sadece devletin bu imtiyaza sahip olabileceği’ şeklindeki bir inancın yerleşmiş olması para konusunda profesyonel araştırma yapan kişileri bile paranın özelleştirilmesi düşüncesini sorgulamaktan uzak tutmuştur. Ancak mevcut doktrin üzerinde şüphe duyulması ile bu fikrin temelleri kırılmaya yüz tutmuştur.” (Hayek, 1990: 33)

Hayek, Paranın Özelleştirilmesi başlığını taşıyan kitabında *“Devletin para üzerinden gücü, merkezileşmeyi kolaylaştırır.”* başlığı altında şu açıklamaları yapmaktadır:

“Merkezi hükümetlerin bu tür bir finansman (para basma ile finansman) yöntemine başvurma gücü, merkezileşmenin giderek artmasının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Hükümetin para üzerinde kontrol sağlamasına izin verilmesi durumunda, bu eğilim ... sonuçta tam anlamıyla “totaliter” bir rejim olacaktır. Kamu otoritesi para dolaşımının düzenlenmesinden ne kadar çok uzak tutulabilirse, o kadar iyi olacaktır. Çünkü para basma veya para üzerindeki kontrol her zaman zararlı olan bir güçtür ve mali amaçlar için kullanımı her zaman istismarla sonuçlanmaktadır. (Hayek, 1990: 120).

Hayek’in yukarıdaki sözleri dikkatle okunduğunda O’nun en başta devletin para basma üzerindeki yetkisine karşı olduğu ve öncelikle bu monopolün kaldırılması gerektiğine inandığı anlaşılabilir. Hayek’e göre hükümetlerin parayı araç olarak kullanarak piyasa ekonomisinin işleyişine müdahalelerde bulunması sözkonusudur. Hayek, merkez bankalarının kaldırılması hususunda şunları yazmaktadır:

“Para üzerinde hükümet tekelinin ortadan kaldırılması, aynı zamanda merkez bankalarının da ortadan kaldırılmasını içermelidir; çünkü özel bankalar, merkez bankasının işlevini üstlenecektir. Merkez bankaları devletin tekelinde olmasa bile, klasik işlevleri gereği, “borçlanma için başvuru yer” olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bu aslında mevcut kredi sisteminin istikrarsızlığının ve tüm ekonomik faaliyetlerdeki geniş dalgalanmaların ana sebebidir. Merkez bankasının (ya da hükümetin) para ihraç etme tekel ve ulusal para kanunları olmaksızın, her ne olursa olsun bankaların başka bir kuruluşun sağlayacağı nakit ödeme gücünden yararlanabilmeleri için bir gerekçe yoktur. Walter Bagehot’ın dediği gibi ‘tek rezerv sistemi’ tekel sorununun hem ayrılmaz bir tamamlayıcısı hem de gereksiz ve istenmeyen bir durumdur. Halen merkez bankalarının, “para dolaşımı esnekliğini” sağlamak için gerekli olduğu düşünülebilir. Ve bu ifade geçmişte enflasyonist talepleri gizlemek için diğerlerinden daha fazla kullanılmış olsa da, esas noktayı gözden kaçırmamız gerekir. Arz esnekliği ve para değerinin stabil hale getirilebilmesi, gerçek bir problemdir ve ancak para birimi ihraççısının, kendi para birimi

değerinin sabit kalacağı (emtia cinsinden) miktarı; kendisinin ayarlayacağını bilmesi durumunda bu problem çözülecektir. Miktarın artması fiyatların yükselmesine yol açacaksa, miktar artırımını kesinlikle savunulamaz.” (Hayek, 1990: 105).

Hayek, merkez bankaları aracılığıyla devletin parayı kontrol etmesi konusunda şunları ifade etmektedir.

“Tekelci bir devlet kurumu ne para arzını yönetebilir ne de bu konuda bilgiye sahip olabilir, eğer devlet para arzını kamu yararı lehine kontrol etseydi, bu pozisyonda yer alırdı. Nitekim, eğer piyasa düzeninin temel avantajı, piyasada yer alan oyunculara fiyatlar ile ilgili bilgileri iletmek ise, sadece belirli malların mevcut fiyat seyrinin gözlemlenmesi ile piyasadaki oyunculara ne kadar para harcayacakları hakkında bilgi sağlayabilir. Para, miktar kontrolü ile belirli öngörülebilir sonuçlara ulaşabilen bir politika aracı değildir. Para sadece, bireyleri fiyat sinyalleri aracılığıyla bilgi sahibi oldukları koşullara göre ayarlamaya teşvik eden ve kendi kendini yöneten mekanizmanın bir parçası olmalıdır. Para, kişilerin planlarını gerçekleştirebileceği bir düzeni sürdürmek için gerekli ve kullanışlı olan bir araç olmalıdır” (Hayek, 1990: 102).

Hayek, devamla şunları yazmaktadır:

“Devlet, para arzını kamu yararı lehine kontrol edemez. Devletin kamu yararı için para arzıyla ilgili ne yapması gerektiğini bilsek bile, bu şekilde hareket edebilecek olması pek olası değildir. ... Hükümetlere belirli gruplara veya nüfusun belirli kesimlerine fayda sağlama gücü verildiğinde, devlet mekanizması bu gücü çoğunluk üzerinde hakimiyet kuracağı şekilde kullanacaktır. Yerel ya da bölgesel memnuniyetsizliği karşılamak için para miktarını manipüle ederek cazip hale getirecek ve böylece daha fazla hizmet sunabilmek amacıyla yapılacak harcamalar çoğu kez karşı konulmaz olacaktır. Bu tür harcamalar ise uygun bir çözüm değildir, yalnızca piyasanın düzgün işleyişini zorlaştırmaktadır.” (Hayek, 1990: 102).

Özetle, Hayek devlet tekelindeki merkez bankacılığı sistemine bütünüyle karşı çıkmakta ve başlıca şu gerekçelerle merkez bankalarının tamamen ortadan kaldırılması (lağvedilmesi) görüşünü savunmaktadır: (Akgüç, 2006:22-25)

-Ekonomik istikrarsızlığın ve özel olarak fiyat istikrarsızlığının temel kaynağı hükümettir. Serbest para sisteminde bugün para politikası olarak bilenen bir ekonomi politikası aracına ihtiyaç olmayacaktır. Sadece kendi kazançları için uğraşan ve bunun yol gösterdiği ihracı yapan bankalar, böylece herhangi bir kurumun yaptığından veya yapabileceğinden daha iyisini halka sunacak ve hizmet edecektir.

-Para üzerindeki devlet tekeli gereksizdir. Para basma ve para politikasını yönetme gücünü elinde bulunduran para otoritesi para arzını yönetecek bilgiye sahip değildir. Ayrıca böyle bir otoritenin genel çıkarları açısından, para arzı hakkında yapılması gereken şeyi bilmesine karşın, böyle bir tarzda hareket etmesi muhtemel değildir.

-Hükümet, halkın genel çıkarlarına uygun olarak hareket edemez: Hükümetin, genel çıkar açısından para arzı hakkında yapılması gereken şeyi bileceği varsayılsa bile, hükümetin böyle bir şekilde, böyle bir tarzda hareket edebilmesi büyük ölçüde olası değildir.

-Rekabet yokluğu, monopol konumundaki parayı ihraç edeni sağlam bir disipline tabi olmaktan kurtardığı gibi, hükümetlerin de harcamalarını gelirine göre sürdürme gerekliliğinden kurtarmaktadır. Hükümet harcamalarındaki şaşkırtıcı artışın, hükümetin para ihracı yoluyla yapıldığı konusunda hiçbir şüphe yoktur.

-Kamu finansmanı ve paranın regülasyonu şeklindeki iki amaç, tamamıyla birbirinden farklı ve birbiriyle çelişmektedir: Bu iki görevin aynı kuruma verilmesi, sadece parayı ekonomik dalgalanmaların temel nedeni yapmamış, aynı zamanda kamu harcamalarının kontrol edilemez olarak büyümesini de büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Eğer bir piyasa ekonomisinin düzgün çalışmasını muhafaza etmek isteniyorsa, para ve maliye politikası birbirinden ayrılmalıdır.

2. Hayek'in Altın Para Standardına İlişkin Eleştirileri

"Altın standardının uygulandığı dönem hariç tüm hükümetler para basma üzerindeki hak ve imtiyazlarını insanları dolandırmak ve istismar etmek amacıyla kullanmışlardır."

F.A. von Hayek

Hayek'in altın para standardına ilişkin görüş ve eleştirilerini sunmadan önce altın standardını ana hatlarıyla özetlemeye çalışalım. Altın para standardında altın tek değer ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Kamu otoritesi, para biriminin değerini altın karşılığını saptamıştır. Merkez bankası, altın ve banknotu resmi değeri üzerinden değiştirmekle görevlendirilmiştir. Altın para standardında altının üretim maliyeti ile nominal değeri arasında fark yoktur. Bu anlamda para otoritesinin altın para sisteminde senyorağ geliri elde etme olanakları, paraların değerli maden içeriğinin azaltılması bir yana bırakılırsa, çok sınırlıdır. Altın standardının, "altın sikke standardı", "altın külçe

standartı” ve “altın kambiyo standardı” olmak üzere üç farklı türü bulunmaktadır (Aktan,Utkulu,Togay, 1998:213).²⁰

- *Altın Sikke Standardı (Gold Specie Standard)*: Altın sikke standardında devletin resmi parası altın paralardır. Banknot, temsili para statüsündedir. Ekonomik birimler darphaneye başvurarak ellerindeki altın külçeler karşılığında para bastırabilirler. Merkez bankası kendisine getirilen banknotları altın sikkelerle değiştirmekle yükümlüdür. Ufaklık paralarla yapılacak ödemelerle ilgili olarak kamu otoritesi bir “kabul haddi” belirlemiştir. Yani, belirlenen bir sınırın ötesinde ufaklık paralarla yapılan ödemelerin kabul edilmesi zorunlu değildir.

- *Altın Külçe Standardı (Gold Bullion Standard)*: Altın külçe standardını öneren ilk iktisatçı D. Ricardo’dur. Sistem, Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda, altın standardına yeniden dönen ülkelerde bir süre uygulanmıştır. Altın külçe sisteminde dolaşımdaki ödeme aracı banknotlardır. Bu sistemde dolaşımdaki para biriminin değeri altına göre saptanır. Örneğin, bir Sterlinglik banknotun değerinin 22 kat ve 7.988 gram altına eşit olduğu belirtilir. Ancak, küçük meblağlar halindeki banknotlar altına çevrilemez. Banknotlar karşılığında değiştirilebilecek asgari miktar, 1920’li yıllarda yaklaşık 12 kiloluk külçe altın bedeline eşitti. Altın külçe sisteminin özellikleri şu biçimde özetlenebilir:

- Altın sikkeler artık dolaşımda değildir ve altın iç piyasada ödeme aracı olarak kullanılmaz.
- Altın, iç piyasalarda ödeme aracı olma niteliğini kaybetmekle birlikte, dış ödemelerde kullanılmaktadır.

- *Altın Kambiyo Sistemi (Gold Exchange Standard)*: Bu sistemde banknotlar yurt içinde altın sikkelere ya da altın külçelere dönüştürülememektedir. Ancak para biriminin değeri doğrudan doğruya altına bağlı olabilir ya da altına konvertibl bir ulusal paraya göre belirlenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde altın kambiyo sistemi, Bretton Woods sistemi çerçevesinde geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Altın para standardını savunanların başında Avusturya iktisat okulu kurucularından Ludwig von Mises gelmektedir. Mises’in bu konudaki görüşlerini kendi sözleriyle aktaralım: (Salerno, 1978: 458)²¹

²⁰ Altın para standardı konusunda bkz: Bordo, 1982; Cooper, 1982; Schwartz, 1986.

“Eğer kağıt paranın ortaya çıkardığı enflasyona bakılırsa altın üretimi için yapılacak masrafın çok küçük bir mesele olduğu anlaşılabilir... Mal paranın kullanılmasının nedeni, paranın değerini politik etkilerden korumaktır. Altın bir standart paradır, zira altın miktarındaki iniş ve ıkışlar, politik otoritelerin kararlarından bağımsız işler. Altının miktarı hükümetler tarafından manipüle edilemez. Altının miktarı, kağıt parade olduğu gibi arttırılmaz. Altın standardının yararı enflasyonun kontrol altına alınmasında görülür. Altın herhangi bir uluslararası kurum, devletler, özel kuruluşlar tarafından kolay bir şekilde üretilemez. Altın standardının yararı buradadır”

Hemen belirtelim ki, günümüzde de altın para standardını savunan pek çok iktisatçı bulunmaktadır.²² Altın para standardını savunanların başlıca argümanları şu şekilde özetlenebilir. (Aktan, Utkulu, Togay, 1998: 216-17)

-Altının kendi doğasından kaynaklanan bir değeri bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer mallar için standart bir değer oluşturur.

-Altın, arzu edilir niteliklere sahip bir değer saklama aracıdır. Çünkü mevcut altın stoklarıyla karşılaştırıldığında, yeni altın üretiminin görelî etkisi küçüktür. Bu nedenle altın cinsinden ifade edilen fiyatlar yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstermez.

Parasal sistemde itibari para ve kredi parası var olsa bile, sabit bir kur üzerinden altına konvertibilitenin var olması para otoritelerini enflasyonist finansmana yönelmekten kaçınmaya zorlar. Çünkü enflasyonist finansman, mal ve hizmetlerin itibari para cinsinden değerini yükselterek ekonomik birimlerin ellerindeki kağıt paraları altına dönüştürme sürecine yol açar. Aynı zamanda altın, bir ülkenin uluslararası rezervi durumunda olduğu için, ödemeler bilançosu açığı ya da fazlası olduğunda intibak otomatik olarak sağlanır. Ülke içi fiyatlar genel düzeyindeki artış nihai olarak ihrac malları fiyatlarının ithal malları fiyatlarına göre daha pahalı hale gelmesine ve neticede ödemeler bilançosu açığının oluşmasına ve ülke dışına altın çıkışına neden olur. Buna ek olarak parasal genişleme ülke içi faiz oranlarının yurt dışı faiz oranlarına göre düşmesine, ülke dışına sermaye çıkışı olmasına ve altın çıkışının hızlanmasına neden olur. Dolayısıyla böyle bir parasal sistemde politik manipülasyonlardan kaçınılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

²¹ Orijinal eser için bkz. L. von Mises 1978. “On the Manipulation of Money and Credit”, New York: Free Market Books.

²² Ludwıg von Mises dışında belirli ağırlıkta altın ile tanımlanabilecek olan Dolar'ın uluslararası ödeme aracı olarak kabul edilmesini savunan iktisatçılar arasında M. Rothbard, H. Hazliitt, H.F. Sennholz, A. Laffer, R. Mundell, R. Paul, L. Lehrman sayılabilir. Bu iktisatçılar, parasal disiplin ve parasal istikrarın ancak altın para standardı sayesinde sağlanabileceğini belirtmektedirler.

-Altın para arzındaki artış oranı, altın üreten sektörlerdeki karlılık oranlarındaki değişmeye göre otomatik olarak belirlenir. Bu ise uzun dönemde para arzının fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisinin istikrarlı hale gelmesini olanaklı kılar. Yeni altın rezervlerinin bulunması ya da altın üretim teknolojisindeki gelişmeler sonucu altın arzındaki artış, diğer malların altın cinsinden fiyatını arttırarak, bu malların üretimini daha kârlı hale getirir; böylece altın üretimi azalır. Altın üretimindeki azalma, para dışı altın kullanımını azaltarak yine üretim etkisi yaratır. Tersine, altın dışı sektörlerde ortaya çıkacak olan teknolojik gelişmeler, altın üretiminin karlılığını dolayısıyla altın üretiminin artması sonucunu yaratarak fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olur. Bu çerçevede Salerno (1982)'ya göre, altın para sistemi itibari para sistemine göre daha üstün bir sistemdir. Çünkü, itibari para sisteminde paranın parasal sektör dışında kullanımı mümkün değilken, altın para sisteminde paranın para-dışı kullanım olanakları yaygındır.

Bu açıklamalardan sonra şimdi Hayek'in altın para standardı üzerine görüş ve düşüncelerini özetlemeye çalışalım. Hayek, Paranın Özelleştirilmesi (1978) adlı eserini yayınlamadan önce muhtelif eserlerinde altın para standardına dair olumlu görüşler ileri sürmüştür. 1977 yılında New Orleans'da yapılan Gold and Monetary Conference'ta sunduğu bildiriye Hayek, altın para sistemini şu sözleriyle savunmuştur: (Hayek, 1979: 2)

“Yaygın, fakat yanlış olan bir düşünceden kendimizi kurtarmalıyız. Altın Standardı adı verilen sistemde, paranın değerini altının kendisi belirlemez. Altın standardı sisteminde paranın değerini, muhtelif parasal gayeler için talep edilen altın belirler. Gerçek şudur ki, paraya olan talep dolayısıyla kullanılacak altın miktarı, ihraçta bulunan para otoritesine bir disiplin getirir ve paranın miktarına uygun bir sınırlama getirir. Altın standardı, devlete parasal anlamda bir disiplin getirebileceğimiz yegane sistemdir.”

Hayek devamla şunları söylemektedir: (Hayek, 1979: 3)

“Altın standardı, para miktarının kontrol altına alınması için etkin bir mekanizmadır. Ancak bu mekanizma sayesinde para tekelini elinde bulunduran para otoritesinin para üzerinde istediği her şeyi yapması engellenmiş olur.”

Önemle belirtelim ki, Hayek serbest para sisteminin, altın standardına göre daha üstün olduğunu ileri sürmekle birlikte altın standardı ile devlet tekeli altındaki merkez bankacılığı sistemi arasında bir tercih yapılması durumunda, altın standardının daha iyi bir sistem olduğunu ifade etmektedir.²³

²³ Hayek'in altın para standardı üzerindeki görüşleri kariyerinin ilk yıllarında olumlu iken, özellikle 1935'li yıllardan sonra altın para standardına olumlu bakmamış ve paranın tamamen devletin tekeli altında ve elinden çıkarılması gerektiği görüşünü savunmuştur. Hayek'in altın para standardı

Hayek, altın standardı veya sabit döviz kuru rejimlerinin geçmişte paranın istikrarına katkı sağladığını ve merkez bankalarının ucuz para politikası yönündeki baskılara boyun eğmesini önlediğini fakat artık günümüz şartlarında uygulanmasının çok zor olacağını ileri sürmektedir. Hayek diğer yandan altın standardı veya sabit döviz kur rejimlerinin para otoritelerinin keyfi para ihracı üzerine getirdiği potansiyel disipline (konvertibiliteye) karşın hükümetlerin aşırı para ihracını önleyemediğini ileri sürmektedir. Hayek'in altın standardı ile ilgili bir diğer saptaması ise, artık altın standardında paranın değerinin altının üretim maliyetleriyle değil altının değerinin, paraların değeri tarafından belirlendiği yönündedir. Her şeye karşın Hayek, altın standardının bir çıpa sağladığını ve para ihracının merkez bankası inisiyatifine bırakılmasından çok daha iyi sonuçlar verdiğini kabul etmektedir. (Işık & Akgüç, 2010:98.)

Hayek, altın standartına geri dönerek paranın değerinde istikrar sağlanabileceğini, ancak para yönetiminin hükümetin elinde olduğu sürece altın standardının da sadece belirli ölçülerde güvenli bir sistem olduğuna inanmaktadır.²⁴ Farklı para türleri arasında gerçekleşen serbest rekabet sonucunda altın para kullanımı daha çok tercih edilmesine rağmen bir süre sonra artan talep, altın fiyatının yükselmesine neden olacaktır. Bu durum ise kısa bir süre sonra ticari işlemler ve muhasebeye yönelik birimler için uygun olmayacaktır. Dolayısıyla, Hayek'e göre yapılması gereken tek şey, paralararası rekabete izin vermektir; özel bankalar arasında gerçekleşecek olan serbest rekabet aracılığı ile hangi para biriminin kullanılacağıının belirlenmesi önemlidir (Hayek, 1990: 130).

Hayek ayrıca altın para standardına yönelik şu eleştirileri sunmaktadır:

“Altın bir çıpadır ama oldukça sağlam olmayan bir çıpadır(wobbly anchor). Doğrusu herhangi bir başka çıpa hükümetin ihtiyari kararlarına ve takdirine bırakılan bir paradan daha iyidir. Ülkelerin çoğu kendi altın standartlarını yönetmeye çalışsaydı, kesinlikle zorlanırlardı. Çünkü yeterince altının miktarının sınırlı olduğu bilinmektedir. Uluslararası bir altın standardı; bugün sadece birkaç ülkenin gerçek bir altın standardı muhafaza ettiği anlamına gelirken, diğerlerinin altın değişim standardıyla onlara bağlı olduğu anlamına gelmektedir” (Hayek, 1990: 110).

üzerine görüşlerinin nasıl bir evrim geçirdiği konusunda bkz: Caton, 2013;2018. Ayrıca bkz. Block, 1999.

²⁴ Hayek'in ısrarla savunduğu bu düşüncesini kendi sözleriyle aktaralım: “I still believe that, so long as the management of money is in the hands of government, the gold standard with all its imperfections is the only tolerable safe system.” Hayek, 1991: 218. Hayek' göre kontrol edilmeyen bir siyaset ile istikrarlı paranın bir arada olması mümkün değildir. “Unchecked party politics and stable Money are inherently incompatible” Hayek, 1991: 238.

Bu sözlerden açıkça anlaşıldığı üzere rekabete dayalı özel para sistemini savunan Hayek, 20 yüzyılın belki de en önemli para teorisyenlerinden birisi olan Nobel ekonomi ödülü sahibi Milton Friedman gibi kağıt para sistemi dışında altın para standardına geri dönülmesi görüşünü desteklemektedir.²⁵ Hayek şöyle yazmaktadır: (Hayek, 1990: 130).

“Son yıllarda altın standardına geri dönerek paranın değerindeki şiddetli dalgalanmaları önlemeyi umut edebiliriz. Ben hala para yönetiminin hükümetin elinde olduğu sürece altın standardının da sadece tolere edilebilir güvenli bir sistem olduğuna inanıyorum. Fakat biz hükümetten kesinlikle daha iyisini yapabiliriz.”

Hayek devamla *“serbest girişim ve piyasa ekonomisinin hayatta kalmasını istiyorsak, devletin para birimi üzerindeki tekeli ve ulusal para sistemlerini, bankalar arasında serbest rekabetle değiştirmekten başka seçeneğimiz yoktur... Altını devlet kontrolündeki kağıt paradan daha güvenilir kılan gerçek, altının toplam miktarının siyasal amaçların hizmeti doğrultusunda manipüle edilememesidir. Halbuki altın para standardı uzun dönemde paranın miktarını arttırmayarak para biriminin değerini sabit tutmak için çabalayan bir rekabetçi para sistemine göre daha başarılı olmayacaktır.”* görüşünü ifade etmektedir. (Hayek, 1990: 130).

Bugün altın para standardına geri dönülmesi tartışmaları belirli ölçüde devam etse de pek çok iktisatçı bu parasal rejimin şu nedenlerle uygulanmasının önünde güçlükler olduğunu ifade etmektedirler (Aktan, Utkulu, Togay, 1998: 240-41).

-Bir kere, dünya altın üretim miktarını önceden doğru olarak tahmin edebilmek mümkün değildir. Yeni altın rezervlerinin bulunması altın üretimini artıracak ve bu sonuçta altına bağlı olan paranın değerini bozabilecektir. Aynı şekilde, mevcut dünya altın rezervlerinin dünya likidite ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması sorunu da söz konusu olabilir. Her iki durumda da sistem başarısızlığa uğrayabilir.²⁶

²⁵ Friedman'a göre *“Altın standardı, para birimi olarak kullanılmak üzere üretilen altın için çok büyük kaynaklar harcanacağı için uygun değildir.”* (Friedman, 1962: 223-24).

²⁶ Burada 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de altın para standardı ile yaşanan sıkıntılar önemli bir örnek ve uyarıdır. 16.yy'ın ikinci yarısından itibaren, İngiltere'de para ile ilgili sorunların temelinde mübadele aracı olarak kullanılan altın ve gümüşün, yani mal paranın (commodity money) görece kıtlığı ve bu görece kıtlığa bağlı olarak aralarındaki değişim oranının sürekli bir istikrarsızlık göstermesi sorunu bulunmaktaydı. Bu sorunlar mal para sisteminin bünyesindeki temel bir yetersizliği ifade ediyordu. Yeni altın ve gümüş madenlerinin bulunması ya da ihracat yapılması dışında, ekonominin üretken kapasitesindeki artışa uygun olarak mal paranın miktarını arttıracak bir mekanizma bulunmamaktaydı. Mal para sistemine karşı direnç,

-Günümüzde altın sikke ya da altın külçe sisteminden ziyade altın kambiyo standardının daha uygulanabilir olduğu savunulmaktadır. Altın kambiyo standardı, altın sikke standardından farklı olarak “mal-para” değil , “temsili para” rejimidir. Bu sistemin tüm dünyada uygulanabilirliği için temsili paranın tesbit edilmesi gerekir. Temsili paranın ne olacağı konusunda ülkelerin anlaşamaları büyük bir ihtimaldir. Çünkü, genellikle Dolar olarak telafuz edilen temsili paranın Euro, Sterlin ya da Yen olmasını isteyen ülkelerin olacağını tereddütsüz düşünebiliriz.

VI. Klasik İktisat Okulu ve Avusturya İktisat Okulu Geleneği ve Hayek

“Eğer serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisinin iyi işlemesini istiyorsak, devletin para üzerindeki tekeline son vermeli ve serbest rekabete dayalı ulusal para sistemini tesis etmeliyiz.”

F.A. von Hayek

Avusturya İktisat Okulu mensubu olan Friedrich August von Hayek’in, paranın özelleştirilmesi ve serbest bankacılık önerilerinde özellikle Adam Smith ve Carl Menger tarafından savunulan serbest bankacılık anlayışının hakim olduğunu söyleyebiliriz.

Para biriminin ne olması veya neye bağlı olarak belirlenmesi parasal iktisadın ve para teorisinin ana konusunu oluşturur. Modern iktisadın kurucusu Adam Smith, klasik iktisatçılardan David Ricardo, John Stuart Mill, Herbert Spencer;²⁷ Avusturya iktisat okulunun öncülerinden Carl Menger ve Ludwig von Mises²⁸ devletin para basma yetkisini kötüye kullanabileceği görüşlerini ilk dile getirenlerin başında gelmektedir. Hayek de kendinden önceki bu liberal düşünürlerin fikirlerinden etkilenmiş ve bu çerçevede bir tür “laissez-faire” serbest bankacılık önerisinde bulunmuştur.

Adam Smith (1723-1790), Milletlerin Zenginliği adlı eserinde şunları yazmaktadır:

“Eğer bankerlerin belirli bir miktarın altında banknot veya hamiline yazılı banknot ihraç etmeleri önlenir ise veya bu bankerlerin banknotların geri

altın ve gümüş paraların maden içeriğinin düşürülmesi uygulamalarına yol açmıştır. Ancak mal paranın değerli maden içeriğinin düşürülmesi, hem ülkelerarası ticarete sorunlar yaratmış, hem de kötü paranın iyi parayı kovması (yani Gresham yasasının işlemesi) sonucunda ülke içi ticareti takasa döndürerek, faaliyet hacmini daraltıcı etki yapmıştır. Mal para sisteminin bünyesinde barındırdığı esneksizlikleri aşma çabaları ile tanımlanan bu uzun tarihsel kesit, İngiltere’de “İngiltere Bankası”nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır denilebilir. Goodhart, 1985:95.

²⁷ Bkz. Ricardo, 1816; Mill, 1848; Spencer, 1851.

²⁸ Menger,1892 ; Mises,1912 .

dönmesi durumunda derhal ve koşulsuz ödeme yükümlülükleri var ise bankerlerin işlemleri, topluma verdikleri güvenle, her bakımdan tamamıyla serbest bırakılabilir. Son dönemlerde çoğu kişiyi endişelendirecek şekilde Birleşik Krallığın her iki yanında banka sayısının artması, toplumun güvenini azaltmak bir yana yükseltecektir. Banka sayısının artması, bankaları işlemlerinde tedbirli olmaya ve nakitlerinin ötesinde banknotlarını arttırmayarak çok sayıda rakibinin yol açacağı olumsuz hareketlerden kendilerini korumaya yöneltecektir. Banka sayısının artması sonucu ortaya çıkan bu rekabet, her bir bankanın dolaşımını dar bir alanla sınırlandırır ve bankaların dolaşımdaki banknotlarını gittikçe azaltır. Tüm dolaşımın çok sayıdaki bankaya bölünmesiyle, herhangi bir bankanın iflasının (ki işin doğası gereği bazen ortaya çıkan) topluma zararı çok daha az olacaktır Bu serbest rekabet, tüm bankaların müşterileriyle olan işlemlerinde daha liberal olmasına neden olacaktır. Genel olarak, eğer herhangi bir ticaret dalı veya iş bölümü toplumun yararına ise, daha serbest ve daha fazla rekabet daima bu yararı daha da arttıracaktır.” (Smith, 1994:358-59).²⁹

Adam Smith aynı eserinde ayrıca şu çarpıcı açıklamalarda bulunmaktadır:

“Bir bankerin ihraç ettiği bonoların büyüklüğüne veya küçüklüğüne bakmaksızın kabul etmeye razı olan bireyleri engellemek veya çevresindekilerin kolayca kabul ettikleri bu tür bonoları ihraç etmekten dolayı bankaları engellemek, doğal özgürlüğün ihlal edilmesidir....Böyle düzenlemeler, şüphesiz, bir bakıma doğal özgürlüğün ihlalidir. Fakat tüm toplumun güvenliğini tehlikeye düşürebilecek şekilde hareket eden birkaç kişinin bu doğal özgürlüğünü kullanması, despotundan en liberaline kadar tüm hükümet yasalarıyla sınırlandırılmalıdır.” (Smith, 1994:353).

David Ricardo (1772-1823) ise “Tecrübeler öğretmiştir ki, hükümetin veya merkez bankasının serbestçe kağıt para çıkartmaya konulması, daima ölçüsüzlüklere yol açmaktadır. Emisyon yetkisinin kötüye kullanılmasını önleyebilmek ve para hacmini aşırı şişkinliklerden koruyabilmek için para miktarı sınırlı tutulmalıdır.” şeklinde bir görüşünü dile getirmektedir.³⁰

Ludwig von Mises (1881-1973) de şu sözleriyle devletin para politikasını yönetmesi düşüncesine karşı çıkmaktadır: “Devlete paranın değerini etkileme gücü verildiği zaman, bu gücün kötüye kullanılması tehlikesi ortaya çıkar.

²⁹ Bkz. A. Smith, *An Inquiry Into The Nature and Causes of The Wealths of Nations*, The Modern Library, New York, 1994. Smith'in sözleri Işık, 2006: 59 ve 60'dan aktarılmıştır.

³⁰ Ricardo'nun bu sözünü şu kaynaktan aktarıyoruz. (Aktan, Utkulu, Togay, 1998:27.)

*Devletin paranın değerini etkileyebilecek her türlü müdahaleden uzak kalması gerekir.*³¹

Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Carl Menger (1840-1921) ise paranın devlet tekelinde olmasını şu sözlerle eleştirmektedir: *“Paranın ortaya çıkışı ve kökeni tamamen doğaldır; bu nedenle devlet sadece nadir durumlarda paranın yönetimine müdahale etmelidir. Para devletin icadı değildir. Yasama eyleminin bir ürünü değildir. Siyasi otoritenin yaptırımı bile onun varlığı için gerekli değildir. Bazı metaller, devlet iktidarından bağımsız olan ekonomik ilişkilerin sonucu olarak doğal bir şekilde para dönüşmüştür”* (Menger, 1892: 261-262). Menger'e göre parasal sistem, kendiliğinden gelişen bir evrim sürecinden meydana gelmektedir. Bu nedenle devlet tarafından herhangi bir müdahale veya düzenleme yapılmasına ihtiyaç yoktur.

Özetle, F. A. Von Hayek, Klasik iktisat Okulu ve Avusturya İktisat Okulu izini takip ederek serbest piyasa ve serbest ticaret konularındaki görüş ve önerilerini para ve bankacılık alanına da taşımış ve paralar-arası rekabete dayalı bir serbest bankacılık önerisinde bulunmuştur.

VII. Sonuç: Devlet İle Parayı Birbirinden Ayırmak...

“Devletin para basma üzerindeki monopol hakkı tüm parasal kötülüklerin kaynağı ve kökenidir.”

F.A. von Hayek

“Tehlikeli olan ve kaçınılması gereken ... hükümetlerin para üzerindeki tekelidir ve insanları bu paraları kullanmaya zorlamalarıdır.”

F.A. von Hayek

Bugün para, modern ekonomilerin vazgeçilmez bir unsurudur. Para, sadece mübadele aracı olmanın ötesinde ekonomik birimlerin kararlarında ve makro ekonomi üzerinde son derece önemli etkileri olan bir araçtır. Günümüzde her ne kadar ödemelerde para yerine geçen araçlar yaygın olarak kullanılsa da bu, paranın önemini ortadan kaldıramamıştır. Paranın mübadele ve değer ölçüsü aracı olması ekonomide işlem maliyetlerini (transaction costs) azaltır ve bunun neticesinde ekonomide ticaret hacmi genişler. Ticaretin büyümesi ve üretimin artması ile ekonomide genel refah düzeyi yükselir. Ekonominin parasallaşması ya da bir başka ifadeyle parasal ekonomiye geçişle birlikte zaman içerisinde paranın yukarıda belirtilen fonksiyonlarının dışında başka fonksiyonlar da yüklendiği görülür. Özellikle,

³¹ Ludvig von Mises'in bu sözü şu kaynaktan aktarılmıştır: (Aktan, Utuklu, Togay, 1998:59.)

Keynezyen İktisat anlayışının hakim olduğu 1950 ve 1960'lı yıllarda paranın bir iktisat politikası aracı olarak kullanılabilmesi görüşü akademik ve politik çevrelerde yaygınlaşmıştır. Paranın, ekonomide ortaya çıkan makro ekonomik sorunlarla mücadelede önemli bir fonksiyon üstlenebileceği savunulmuştur. Paranın değerinin bir kıymetli madene bağlı olduğu para standartlarının (gümüş tek metal standardı, altın tek metal standardı, bimetalizm vs.) uygulandığı dönemin sona ermesi ve paranın miktarının hükümetlerin iradi kararına bağlandığı kağıt para standardına geçilmesi ile birlikte, siyasal iktidarlar büyük bir güce sahip olmuşlardır. Siyasal iktidarların bu son derece güçlü araca sahip olmaları ve paranın miktarını artırmaları konusunda hiç bir sınırlama ile karşı karşıya bulunmamaları dolayısıyla zamanla, para üzerindeki güç ve yetkilerini kötüye kullanma eğiliminde olmuşlardır. Böylece "Paranın Politizasyonu" ya da "Paranın Manipülasyonu" adını verebileceğimiz bir sorun ortaya çıkmıştır. Siyasal iktidarlar özellikle seçim dönemlerinde yeniden seçilebilmeyi garantileyebilmek için para arzını artırma eğiliminde olmuşlardır. Para arzının hükümetlerin iradi ve çoğunlukla keyfi kararları neticesinde artırılması parasal disiplini bozmuş ve parasal istikrarsızlık sorununu gündeme getirmiştir. Parasal istikrarsızlığın ilk sonucu fiyat istikrarsızlığıdır. Parasal istikrarsızlığın etkisi sadece fiyatlar genel seviyesi üzerinde kalmamış üretim, istihdam, gelir dağılımı, ödemeler dengesi üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. (Aktan, Utkulu, Togay, 1998: 1-2)

Hayek, devlet tekeli altında işleyen bir para sisteminin ilk olarak piyasa ekonomisinin işleyişini bozacağını ve sonuçta fiyat istikrarsızlığı başta olmak üzere muhtelif makro-ekonomik sorunlara neden olacağını belirtmiştir. Hayek, özel banka ve/veya finansal kurumlar tarafından farklı para birimi türlerinin piyasaya sürülebileceğini söylemektedir. Düşünürüne göre, para piyasasında oluşacak rekabet, devletin para politikasını yanlış kullanması nedeniyle yol açtığı ekonomik aksaklıkları giderecek ve para birimi değerinin istikrarlı tutulmasını sağlayacaktır. Ayrıca, hükümetlerin para arzı üzerindeki gücü ortadan kaldırılacağı için popülist politikaları kullanmaları da mümkün olmayacaktır.

Hayek, 1976 yılında yayınlanan Paranın Özelleştirilmesi adlı kitabında o yıllarda oldukça radikal gibi görünen serbest bankacılık sistemi önerisini sunmuş; bu sistemin altın para standardı ve kağıt para sisteminden çok daha avantajlı bir sistem olduğunu savunmuştur. Hayek nasıl ki bir zamanlar serbest ticaret düşüncesi bir ütopya olarak görülüyorsa serbest bankacılık sistemine de benzer şekilde karşı çıktığını şu etkileyici argümanlarla not etmektedir:

"(Serbest bankacılık sisteminin) tamamen imkansız ve ütopya olduğunu düşünenler, 200 yıl önce Adam Smith'in yazdığı Milletlerin Zenginliği'ni hatırlamalılar ki "gerçekten de, ticaret özgürlüğünün Büyük Britanya'da tamamen

yenilenmesini beklemek bir Ütopya'nın içinde yer almasını beklemek kadar saçma"ydı. İngiltere'nin 1860'ta tam serbest ticareti tesis eden ilk ülke haline gelene kadar, 1776'daki 17 yıl süren çalışmalarının yayınlanmasından neredeyse yıllar geçti. Ancak fikir hızla moda oldu ve Fransız Devrimi ve Napolon Savaşları'nın neden olduğu siyasi tepki olmasaydı, hiç kuşkusuz çok daha çabuk yayılırdı. 1819'a kadar, bu konularda halkı eğitmek için etkili bir hareket başladı ve organize bir Serbest Ticaret Hareketi tarafından yayınlanan mesaj ile birlikte gösterilen özverili çabalar sonucunda Smith'in "öfkeli ve hayal kırıklığına uğramış tekelcilerin iflası" olarak adlandırdığı şey sona ermiştir" (Hayek, 1990: 132).

Son bir cümle ile özetlemek gerekirse, F. A. Von Hayek, özgür bir toplum için para ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini; "parasal milliyetçiliğin" yanlış, buna karşın deyim yerindeyse ve uygunsa "parasal laikliğin"³² daha doğru bir yol olduğu görüşlerini savunmuştur diyebiliriz.

Kaynaklar

Akgüç, L.F. 2006. Paraya Serbest Bankacılık Teorisi Yaklaşımı, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Aktan, C. C. , U Utkulu ve S Togay, 1998. Nasıl Bir Para Sistemi, İstanbul: İMKB Yayını, 1998.

Block, W. 1999 "The Gold Standard: A Critique Of Friedman, Mundell, Hayek And Greenspan From The Free Enterprise Perspective", Managerial Finance, Vol. 25 Issue: 5, pp.15-33.

Bordo, M. 1982. "The Classical Gold Standart:Lessons From The Past", Current Issues in International Monetary Economics içerisinde, LLEWELLYN, D.T. vd. (Eds.), McMillan.

Caton, J. 2013. "Hayek's Confusing Perspectives on the Gold Standard", <http://moneymarketsandmisperceptions.blogspot.com.tr/2013/10/hayeks-confusing-perspectives-on-gold.html>

³² Parasal Milliyetçilik, Hayek'in 1937 yılında yayınlanan kitabının (Monetary Nationalism and International Stability) adıdır. Parasal laiklik kavramını Hayek kullanmamaktadır. Biz parasal laiklik kavramını; para yönetimi ile devlet yönetiminin birbirinden ayrılması, devletin parayı tamamen piyasaya terk etmesi anlamında kullanıyoruz.

Caton, J. 2018 “The Evolution of Hayek's Thought on Gold and Monetary Standards” (January 26, 2018). AIER Sound Money Project Working Paper No. 2018-06. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3072766>

Cooper, R.N. 1982. “The Gold Standard: Historical Facts and Future Prospects”, *Booking Papers on Economic Activity*, 13.

Ekelund R. & R. D. Tollison, *Economics*, Boston: Little, Brown and Com. 1986,

Friedman, M. 1962. “Should There Be An Independent Monetary Authority”, L.B.Yeager (Ed.), *In Search Of Monetary Constitution İçerisinde*, Harvard University Press, Cambridge.

Goodhart, C. 1985. *The Evolution of Central Banks*, London School of Economics and Political Science, London.

Hayek, F. A. Von. 1933, *Monetary Theory and the Trade Cycles*, New-York: Sentry Press.

Hayek, F. A. Von. 1937, *Monetary Nationalism and International Stability*, London: Longmans, Green- The Graduate Institute of International Studies, Geneva, Publication. <https://mises.org/library/monetary-nationalism-and-international-stability>

Hayek, F.von 1976, (1988). *Choice in Currency: A Way to Stop Inflation*, IEA. London.

Hayek, F. A. Von. 1976. *Denationalisation of Money*. London: Institute of Economic Affairs.

Hayek, F. A. Von. 1979. “Toward a Free Market Monetary System”, *The Journal of Libertarian Studies*, 3-1, pp. 1-8.

Hayek, F. A. Von. 1978 (1990). *Denationalisation of Money—The Argument Refined: An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies*, 2nd edition. London: Institute of Economic Affairs.

Hayek, F. A. Von. 1991. “Market Standards for Money”, in: *Economic Freedom*, New York: Basil Blackwell, 1991.

Hiç, M. (1992). Para Teorisi ve Para Politikası, İstanbul: Menteş Kitabevi.

Işık, S. & F. Akgüç 2010. "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", İktisat/İşletme ve Finans Dergisi, Şubat 2010.

Işık, S. 2006. "Adam Smith'in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para Ve Bankacılıkta Regülasyon Mu? Yoksa Serbest Ticaret Mi? Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (11) s. 45-69.

Menger, C. 1892. The Economic Journal, Vol. 2, No. 6. (Jun., 1892), pp. 239-255.

Ayrıca bkz: , <https://mises.org/library/origins-money-0>

Mill, J. S 1848. Principles of Political Economy, London: John Parker.

Mises, L. von, 1912. The Theory of Money and Credit, London, Jonathan Cape.

Öçal, T., Ö.F. Çolak, S. Togay ve K. Eser (1997), *Para Banka: Teori ve Politika*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Ricardo, D. 1816. Proposals for an Economical and Secure Currency with Observations on the Profits of the Bank of England, as They Regard the Public and the Proprietors of Bank Stock. 2nd ed. London: John Murray, in Sraffa, P. (ed.) The Works and Correspondence of David Ricardo, Volume IV, Pamphlets and Papers, 1815-1823 Cambridge: Cambridge University Press 1951.

Salerno, J.T. (1982), "The 100 Percent Gold Standard: A Proposal for Monetary Reform", R.H. FINK (Ed.), *Supply-Side Economics: A Critical Appraisal* içerisinde, Mryland.

Schwartz, A. 1986. "Alternative Monetary Regimes: The Gold Standart", Alternative Monetary Regimes in: D. Campell vd. (Eds.), The John Hopkins Universty Press.

Schwartz, A. 1989. "Banking School, Currency School, Free Banking School", Money, The New Palgrave, 41-9.

Spencer, H. 1851. Social Statics. London, Appleton.

Hayek, Friedman ve Buchanan:

Üç Nobel Ödüllü İktisatçı'nın Parasal Sistemin Reformu Üzerine Görüşleri

Coşkun Can Aktan

I.Giriş

Bu çalışmada Nobel ekonomi ödülü ile taltif edilen Friedrich A. von Hayek, Milton Friedman ve James M. Buchanan'ın parasal sistemin reforme edilmesi üzerine görüş ve önerileri incelenmektedir. Üç Nobelli iktisatçıdan sadece M. Friedman neredeyse tüm akademik yaşamını doğrudan para teorisi ve para politikası alanında çalışmalar yaparak geçirmiş ve İsveç Kraliyet Akademisince 1976 yılında "... tüketim teorisi, para teorisi, para tarihi ve istikrar politikası alanındaki katkıları" dolayısıyla Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmıştır. Friedman'ın para teorisi konularında çalışmaları neticesinde "monetarizm" adı verilen bir iktisadi düşünce ortaya çıkmıştır.³³

1974 yılında Nobel ekonomi ödülünü kazanan Friedrich A. von Hayek ise sadece iktisat değil, felsefe, sosyoloji, ahlak, siyaset bilimi vs. alanlarında çok sayıda eserler yazmış, ayrıca 1976 ve 1978 yıllarında yayınladığı iki eserinde oldukça radikal bir düşünce olarak kabul edilen paranın özelleştirilmesi önerisinin baş mimarı olmuştur.³⁴

³³ Friedman'ın para teorisi alanındaki başlıca çalışmaları için bkz: Friedman, 1956, 1962, 1975, 1984a, 1984b. Friedman & Schwartz, 1963, 1982, 1986. Friedman & Friedman, 1980. Monetarizm konusunda özet bir çalışma için bkz: Aktan,1994; Ayrıca bkz. Cagan, 1987;

³⁴ Hayek, Friedman gibi sadece para teorisi alanında uzmanlaşmış bir iktisatçı olmamasına rağmen akademik kariyerinin hemen başlangıç yıllarında para teorisi alanında iki önemli eser yayınlamıştır. 1933 yılında Para Teorisi ve Konjonktür Hareketleri (Monetary Theory and the Trade Cycles), 1937 yılında ise Parasal Milliyetçilik ve Uluslararası İstikrar (Monetary Nationalism and International Stability) adını taşıyan kitaplarını yayınlamıştır. Daha sonra 1976 yılında Para Birimi Tercihi (Choice in Currency) ve 1978 yılında Paranın Özelleştirilmesi (Denationalization of Money, 1978, 1990) adlı kitapları yayınlamıştır.

Kamu tercihi (public choice) adı verilen disiplinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkılar sağlamış olması dolayısıyla 1986 yılında Nobel ekonomi ödülü ile taltif edilen James M. Buchanan ise 1981 yılında G. Brennan ile birlikte yazdığı *“Para Tekeli ve Enflasyon: Devleti Disipline Etmek İçin Anayasa Önerisi”* (Monopoly in Money and Inflation: The Case for a Constitution to Discipline Government) başlığını taşıyan kitabı ve başkaca çalışmaları ile parasal anayasa (monetary constitution) önerisinde bulunmuştur.³⁵

Nobel kazanmış her üç iktisatçının ortak paydası 20. Yüzyılda serbest piyasa ekonomisini en güçlü argümanlarla savunmuş olmaları ve bu alanda çok sayıda eserler yazmış olmalarıdır. Her üç iktisatçı da devlet faaliyetlerinin, devlet müdahalesinin, devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırılması konularında hem fikirdirler ve tüm yaşamları boyunca özgür bir toplumun tesis edilmesi için entellektüel mücadele içinde olmuşlardır.

II. Hayek: Rekabete Dayalı Serbest Para Sistemi Önerisi

*“Daima kötü bir paraya sahip olduk,
çünkü özel teşebbüsün bize daha iyi bir para sunmasını izin vermedik.”*
— F. A. von Hayek

“İnsanları, istedikleri parayı kullanmakta niçin tamamen serbest bırakmıyoruz? Bireylerin, Frank, Pound, Alman Markı ya da altın almak ve satmak konusunda karar verme haklarının olması gerektiğini düşünüyorum. Hükümetlerin para üzerinde tekel kurmalarının, para türlerini sınırlandırmalarının ve paraların sabit bir kur üzerinden değişiminin yapılmasının çok tehlikeli olduğuna inanıyorum.”
— F. A. von Hayek

Friedrich A. von Hayek (1899-1992) yukarıda da not ettiğimiz gibi parasal reform konusunda oldukça radikal bir önerinin başmimarıdır. Hayek, paralararası rekabete imkan verecek bir özel para sisteminin oluşturulmasını önermektedir. Hayek, paranın asırlar boyunca milli egemenliğin sembolü olarak yorumlandığını, ancak, bu parasal milliyetçilik anlayışının hükümetleri piyasa ekonomisinden giderek uzaklaştırarak sosyalizme daha fazla yaklaştırdığını ifade etmektedir. Gerçekten de, giderek artan kamu harcamalarının vergiler dışında para basımı yoluyla karşılanmasının kısa dönemde seçmenler üzerinde bir yük oluşturmaması dolayısıyla hükümetlerin bu aracı yaygın

³⁵ Bkz. Brennan & Buchanan, 1980; Brennan & Buchanan, 1981; Buchanan, 1989.

olarak kullandıklarını biliyoruz. Üstelik devletin para basımı sonucunda gelir elde etmesi (senyoraaj geliri) sözkonusu olunca, hükümetler zaman içerisinde bu gelirden de mahrum kalmak istememişler, parayı daha fazla politize etmeye devam etmişlerdir. Hayek, kamu harcamalarının finansmanında para basımının yaygın olarak kullanılmasında özellikle Keynezyen İktisat anlayışının etkili olduğunu belirtmektedir. Keynezyenlerin özellikle konjonktürün depresyon dönemlerinde özel tüketim ve yatırım harcamalarının uyarılmasında kamu harcamalarının etkili olduğuna inanmaları ve bunun için de açık bütçe politikası izlenmesi gerektiği şeklindeki görüşlerinin akademik ve siyasi çevrelerde yaygınlaşması ile birlikte emisyon, kamu politikası aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Keynezyen'lere göre ekonomide deflasyonist eğilimlerin olduğu bir konjonktürde para basımı yoluyla ekonomiye bir miktar para enjekte edildiğinde bu bireylerin satın alma gücünü artıracak, netice olarak özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir canlanma olacaktır. Literatürde "telafi edici maliye politikası" olarak adlandırılan bu politikanın uygulanmasında para basımı kilit bir görev yapmaktadır. Yine maliye politikası literatüründe bu yaklaşım "pump- priming teorisi" olarak adlandırılmaktadır. "Pump-priming", tulumbadan su çekebilmek için eğer tulumbanın ağzında su kalmamışsa tulumbaya bir miktar su konulmasını ve bunun sonucunda kuyudan su çekilebileceğini ifade etmektedir. Keynezyenlere göre ekonomiye daha fazla para aktarıldığında bu zarar değil, aksine yarar getirecektir. Ekonomide yatırımlar artacak, işsizlik azalacaktır. Bu keynezyen reçetenin konjonktürün depresyon dönemleri için önerildiğine şüphe yoktur. Ancak, keynezyenlerin bu reçetesi zaman içerisinde öylesine yaygınlaşmıştır ki, hemen hemen tüm hükümetler para basımı yoluyla kamu harcamalarını finanse etme yolunu benimsemişlerdir (Aktan, Utkulu, Togay, 1998:202-203).

Önemle ve altını çizerek belirtelim ki, Hayek, merkez bankalarının tekel statüsünün kaldırılmasını ve paranın tamamen özelleştirilmesini savunmaktadır. Çünkü, ona göre, hükümetler merkez bankalarının faiz oranlarını da düşük tutarak devletin mali ihtiyaçlarını karşılamakta ve sonuçta merkez bankalarının politikaları enflasyonist bir sürece neden olmaktadır. Hayek'e göre, belirli amaçlara ulaşmak için hükümetlerin para arzını kullanması, fiyat mekanizması dengesini yok etmekte ve büyük ekonomik dalgalanmaları yaratmaktadır. Hayek'e göre serbest piyasa para rejimi çerçevesinde, sadece istikrarlı satın alma gücüne sahip olan para birimleri hayatta kalabilmektedir. Temel fikir, bankaların farklı para birimleri ihraç etme olasılığının pazar rekabetine yol açacağı yönündedir. Serbest piyasadaki rekabet düzeninin en büyük avantajı fiyatların; aktörlere para birimlerinin rekabetine karşı faaliyetlerini düzenlemeye yönelik kararlar alabilmesi için gerekli bilgileri aktarması olmaktadır.

Hayek, savunduğu özel para sisteminin uygulanması halinde halkın en istikrarlı parayı talep edeceğini, dolayısıyla istikarsız paraların (kötü paraların) kendiliğinden tedavül dışı kalacağını belirtmektedir. Özel para sisteminin iyi işleme için halkın sisteme en başta güvenin olması gerekir. Bunun için başlangıçta sistemin işleyişi ile ilgili kuralların iyi oluşturulması ve devletin bu alanda önemli bir görev üstlenmesi gerekir. Sistemin günümüzde uygulanması için üç aşamalı bir plan yürürlüğe konulmalıdır. İlk olarak, merkez bankası kaldırılmalı, ikinci olarak bankacılık sektörü üzerindeki müdahaleler kaldırılarak, bankalar ve finansal kurumların işleyişi tamamen serbestleştirilmeli, son olarak da uygun özel para standardı oluşturulmalıdır. Özel para sisteminde yeni hesap biriminin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Hayek, yeni hesap biriminin hesaplanmasında hammadde ve gıda maddelerinden oluşacak bir mal demetinin fiyatlarının esas alınmasını ve bunun “standart” olarak adlandırılmasını önermektedir. Örneğin, uluslararası ticarete konu olan hammadde ve gıda maddelerinden 30 veya 40 adet malın ortalama fiyatı esas alınmalı ve bir indekse bağlanmalıdır (Aktan, Utkulu, Togay, 1998:208-209).

Hayek’in rekabete dayalı özel para sisteminin yürürlüğe konulmasından önce yapılması gereken işler şunlar olmalıdır:

- Öncelikle merkez bankasının para basımı konusundaki tekel statüsü kaldırılmalı ve özel bankaların piyasaya giriş-çıkışlarını serbestleştiren hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.
- Özel bankaların ve/veya finansal kurumların hangi şartlar ve ilkeler çerçevesinde piyasaya giriş yapabileceklerine ilişkin kurallar oluşturulmalıdır.
- Para piyasasında rekabetin korunması ve gözetilmesine ilişkin bir özel rekabet kurumu oluşturulmalı veya mevcut rekabet kurumuna bu görev verilmelidir.

Hayek’in önerdiği sistemin işleyişini genel hatlarıyla şu şekilde özetlemek mümkündür. (Hayek, 1990)³⁶

1. Özel bankalar ve/veya finansal kurumlar belirli bir mal sepetine dayanan özel paralar ihraç edebileceklerdir.
2. İhraç edilecek paranın değerini özel bankalar ve/veya finansal kurumlar bizzat kendileri belirleyeceklerdir.

³⁶ Burada yaptığımız özet açıklamalarda (Işık & Akgüç, 2010:96-98) den de yararlanmış bulunuyoruz.

3. Özel bankalar ve/veya finansal kurumlar tarafından ihraç edilecek para itfası olmayan karşılıksız bir paradır. Burada “mal sepeti” bir tür kılavuz işlevi görecektir.
4. Özel bankalar ve/veya finansal kurumlar paranın değişim değerini korumak için aşırı para ihracından imtina edeceklerdir; aksi durumda rekabetçi piyasaki sinyaller işleyecek ve aşırı ihraçta bulunan bankanın parasının değişim değeri düşmüş olacaktır. Değeri düşen paraya ise talep tabiatıyla azalmış olacaktır.
5. Serbest bankacılık sisteminde rekabet sayesinde “Gresham Kanunu”³⁷ değil “Hayek Kanunu” işleyecek ve iyi para, kötü paraları kovmuş olacaktır.
6. Özel paralar birbirleriyle belli bir oranda değiştirilebildiği sürece, aşırı ihraç yapan bankanın parasıyla harcama yapılan malların fiyatları artarken, bu para diğer paralar karşısında değer kaybedecektir. Sağlam paralarla ifade edilen malların görelî (nispi) fiyatları ise değişmeyecektir.
7. Aşırı para arzı ihracı yapan bankanın ucuza kredi vermesi durumunda, bu paradan genel bir kaçış olacak ve bu paranın değişim oranı hızla düşecektir. Bu durumda aşırı ihraç yapan banka başarısız olacak ve piyasadan silinmiş olacaktır.
8. Mevcut serbest bankacılık sisteminde sabit satın alma gücüne sahip paralar, sürekli olarak talep edilecektir. Bunun anlamı ekonomide enflasyon ve/veya deflasyon türünde bir fiyat istikrarsızlığının ortaya çıkmamasıdır.
9. Eğer serbest bankacılık sisteminde bazı ülkelerin ya da bölgelerin kendi para tekelinde ısrar etmeleri gibi bir durum ortaya çıkarsa bu uluslararası düzeyde istikrarsızlık için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır.
10. Serbest bankacılık sisteminde rekabetin varlığı kilit öneme sahiptir. Rekabet, özel bankalar ve/veya finansal kurumlar paralarının değerini önceden belirlenen mal sepeti açısından sabit tutmaya ve böylece ekonomik birimler tarafından tercih edilen paralar ihraç etmeye zorlayacaktır.

³⁷ Gresham kanunu'na göre devlet eğer kanuni değeri olan bir iyi diğer ise kötü para tedavüle koyarsa kötü para zamanla iyi parayı tedavülden atar. Başka bir ifadeyle, eğer devlet bir kötü para (bakır ya da nikel) değeri iyi para (altın ya da gümüş) olmak üzere iki farklı parayı tedavüle koyarsa zaman içerisinde kötü para iyi parayı piyasadan kovar. Bunun sebebi şudur. İnsanlar tabii olarak aynı kanuni değere sahip olduğu ve aynı işlevi gördüğü için iyi parayı hammaddesi değerli olduğundan özenle saklarlar ve ödemelerde değeri düşük kötü parayı kullanırlar. Bir zaman sonra iyi para ödemelerde kullanılmadığı için tamamen tedavülden kalkmış olur ve nihayetinde deyim yerindeyse meydan kötü paraya kalmış olur. Gresham Kanunu olarak adlan-

III. Friedman : Monetarizm ve Parasal Kural Önerisi

“Devletin faaliyet alanı sınırlandırılmalıdır. Devletin başlıca görevi, kanun ve düzeni sağlamak, özel teşebbüslerin kendi aralarındaki sözleşmelerin yürürlüğünü temin etmek ve rekabetçi piyasaları teşvik etmek suretiyle özgürlüğümüzü korumak olmalıdır. Özgürlüklerin korunması, devletin gücünün sınırlandırılması ve desantralize edilmesi ile mümkündür.”

— Milton Friedman

Monetarizm büyük ölçüde, 1976 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Friedman, 1976 yılında “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” başlığı altında, editörlüğünü yaptığı bir kitap yayınlamıştır (Friedman,1956). Bu çalışma ile Friedman esasen monetarizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Friedman ileriki yıllarda Chicago Üniversitesi'ndeki meslekdaşları ve öğrencileri ile birlikte, teorik görüşlerini daha da geliştirmiş ve bazı ampirik çalışmalarla bu görüşlerini doğrulamıştır. (Aktan, 2010)

Monetarizm, esasen çağdaş iktisadi sorunlardan biri olan enflasyon konusu üzerinde durmuştur. Bu politika enflasyonun temel nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz yere ve aşırı ölçüde artırılmasını görmektedir. Monetaristlere göre, ekonomideki istikrarsızlıkların bir çoğu parasal kökenlidir. Bu nedenle para politikası iktisadi sorunlara karşı diğer iktisat politikası araçlarından daha etkilidir. Monetarizmin temel ilkelerini Friedman' ın kendi ifadeleriyle aktarmaya çalışalım:

“ 1. Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki bulunmaktadır.

2. Bu ilişki çok kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Ayrıca, bunun ne kadar süreceği de belli değildir.

3. Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler.

4. Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür. Bu daha sonra fiyatlara yansır.

5. Ortalama olarak, fiyat etkisi yaklaşık olarak 6 ve 9 ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır.

dırılan görüş şudur: “Piyasada, öz mal değerleri birbirinden ayrı iki ayrı ödeme aracı bulunduğunda, kötü para iyi parayı kovar. Yalnız kötü para dolaşımında kalır.”

6. Para arzındaki artış ile bunun nominal gelirlere ve daha sonra fiyatlara yansıma ilişkisi 'çok kesin ve belirli' değildir. Bu ilişki de bir kayma söz konusudur.

7. Kısa dönemde (5 veya 10 ay kadar bir sürede) para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler" (Macesich, 1983: 3-4).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Monetarizm, enflasyonun tek ve en önemli nedeni olarak para arzındaki artışları görmekte, çözüm olarak da para arzının bir kurala bağlı olarak her yıl sabit oranda artırılmasını önermektedir. Friedman, 1962 yılında yazdığı ünlü Kapitalizm ve Özgürlük adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

"Benim şu anki tercihim, parasal otoritenin para stokunu belirlenen bir oranda artırmasına izin veren bir yasal düzenlemenin yapılmasından yanadır. Para stokunun yıllık artış oranı yüzde 3 ile yüzde 5 arasında bir oran olabilir... Önemle belirtmeliyim ki, bu önerim, paranın yönetiminde her zaman ve sonsuza dek geçerli olacak bir kural olarak görülmemelidir. Bizim şu an para konusundaki bilgilerimize göre en uygun kuralın bu olduğunu düşünüyorum. Para konusunda daha fazla bilgi sahibi olduğumuz takdirde, daha iyi kuralları da bulmamız mümkün olacaktır." (Friedman, 1962(1988); 54-5.)

Friedman, 1980 yılında yayınladığı bir çalışmasında aynı görüşlerini tekrarlamaktadır:

"Sağlam para için bizim kararlı olmamız lazım. Mevcut koşullarda en iyi çözüm; parasal otoritelerin parasal tabanın büyüme oranını sabit bir şekilde artırmalarına izin veren öneridir." (Friedman and Friedman, 1980a: 24.)

Friedman'a göre para miktarında ılımlı büyüme öngören bir para politikasının benimsenmesiyle parasal otorite, enflasyon ya da deflasyondan kaçınmış olacaktır. Friedman, bir başka yazısında ise para miktarındaki artış oranı ile ekonomik büyüme oranı arasında tutarlı bir ilişkinin gerekliliğinden söz etmektedir. Friedman şöyle demektedir:

"Paranın miktarı ile milli gelir ve fiyatlar arasında yakın ve düzenli bir ilişki mevcuttur. İstikrarlı bir fiyat düzeyi için paranın miktarı, ekonomide toplam üretimdeki büyüme oranına paralel bir şekilde artırılmalıdır." (Friedman, 1975a: 77.)

Friedman, para stokundaki artışların konjonktüre paralel olarak düzenlenmesi görüşünü kabul etmemekte ve bunun parasal kuralı zaman içerisinde

de giderek anlamsız hale getireceğini ifade etmektedir. Friedman'a göre parasal istikrar için ihtiyari para politikalarına son verilmeli ve sabit bir kural ile siyasi otoritenin parasal otorite üzerindeki müdahaleleri ortadan kaldırılmalıdır. Hemen belirtelim, savaş ve olağanüstü durumlarda Friedman bu sabit kuralın pekala değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır (Aktan, Utkulu, Togay, 1998: 72-73.).

Özetle, Milton Friedman para arzının her yıl sabit bir oranda artırılmasını ve bu çerçevede bir kuralın anayasada güvence altına alınmasını savunmaktadır. Friedman , anayasada bu tür bir hükmün yer alması ile siyasi otoritenin para otoritesi üzerindeki müdahalelerinin önemli ölçüde ortadan kalkacağı görüşündedir.

Friedman, gümüş veya altın para standardına dönülmesi önerisinin uygulanabilir ve arzu edilir olmadığını, bunun yerine en iyi düzenlemenin parasal tabanın sabit bir oranda büyümesini öngören bir düzenleme olduğunu fakat bunu tasarlayanın özel bir kurumsal yapıya bağlı olması nedeniyle güç olduğunu belirtmiştir (Friedman & Friedman, 1980b: 296)

Para teorisi ve para politikası konusunda belki de dünyanın gelmiş geçmiş en önemli otorite isimlerinden birisi olarak kabul edilen Nobel ödüllü Milton Friedman 1980 li yılların sonlarına doğru görüşlerini çok daha net bir dille ifade etmiştir:

“...Merkez bankasının para-yaratma yetkisini kaldıralım, parasal tabanı (high-powered money) donduralım ve finansal sistemi serbestleştirelim.” (Friedman, 1987:381).

Friedman, 22 Ocak 2007 yılında Wall Street Journal'a verdiği mülakatta uzun yıllardan itibaren savunduğu sabit-oranlı parasal büyüme kuralı konusuna çok daha farklı bir boyut kazandırmıştır. Para kuralının bilgisayarlar tarafından otomatik olarak uygulanıp uygulanamayacağı şeklinde kısmen espiri ile sorulan soruya şu ciddi yanıtı vermiştir: (Boettke and Smith, 2015:20)

“ Evet, elbette olabilir. Bir bilgisayarda örneğin M2 olarak tanımlanabilecek bir para arzının yıllık % 3 ile % 5 oranında sabit bir büyüme oranı ile artışı mümkün olabilir.”

Friedman daha da ileri giderek çok daha radikal bir görüşünü de şu cümlelerle ifade etmiştir: (Boettke and Smith, 2015:20)³⁸

³⁸ Bkz. Friedman, Milton (2007, January 22). Milton Friedman @ rest. The Wall Street Journal.

“Alternatif olarak Amerikan Merkez Bankası sistemi (Federal Reserve System) tamamen kaldırılabilir; Federal hükümetin parasal faaliyetleri sadece parasal taban miktarını yani dolaşımdaki para ve banka nakit rezervlerini belirlemek ve bunu arz etmek seviyesine indirilebilir ve bu anayasal bir kural haline getirilebilir. Benim tercihim, parasal tabanın sabit oranda tutulmasıdır.”

Friedman ve diğer monetarist iktisatçılar tarafından yapılan muhtelif araştırmalarda sabit bir parasal büyüme kuralını kapsayan söz konusu programın ayrıntıları tartışılmıştır. E.S.Shaw, yüzde 4'lük bir parasal büyüme oranı önerisi üzerinde odaklanmıştır. Tüm bu öneriler, para politikalarında esnekliğe yol açtığı şeklindeki eleştirilere maruz kalmıştır. Martin Bronfenbrenner, paranın dolaşım hızı ve reel milli gelirdeki büyüme oranında, önceki dalgalanmaya göre ayarlanan para arzı artış oranının daha etkin olduğunu iddia eder. Diğer bazı yazarlar ise, paranın değerindeki istikrarı korumak için “sık sık gözden geçirilebilecek” ve “değişiklik yapılabilecek” daha esnek bir kuralı benimsemeyi önerirler. Parasal kural konusunda esnek olunmaması gerektiğini savunanlar da vardır. Henry C. Simons ve Wilford King, bir kez yürürlüğe giren para kuralının “mekanik olarak” işlenmesi gerektiğini ve ancak bu şekilde amacına hizmet edebileceğini savunmuştur (Brown,1982:17-18).

Friedman kuralı, para arzı artışlarını oran olarak sabitleirken, para talebindeki şoklara, para sistemindeki teknolojik ve düzenleyici değişikliklere karşı duyarsız kaldığı konusunda eleştirilere uğramıştır (Gramlich, 1998). Friedman kuralının başlıca dezavantajının, ekonomideki yapısal değişikliklere ayak uyduramaması olduğu iddia edilmiştir. Bu görüşü savunan iktisatçılara göre, reel büyüme oranındaki bir değişiklik para arzı artışlarının da buna göre ayarlanmasını gerektirir. Bu da bir anayasal değişikliği gerektirecektir. Yine bu iktisatçılara göre, Friedman kuralı paranın dolanım hızının sabit kabul edilmesi halinde geçerli olacaktır. Oysa onlara göre, paranın dolanım hızı sabit değilse, sabit parasal büyüme kuralı işlevsiz olacak ve konjonktürel dalgalanmalara yol açacaktır.

IV. Hayek ve Friedman: Paranın Özelleştirilmesi mi ? Parasal Kural Mı?

Önemle belirtelim ki, Hayek, eserlerinde Friedman'ın sabit parasal büyüme kuralına yönelik doğrudan bir eleştiri getirmemiş, sadece her halükarda devlet tekeli altında işleyen bir para sisteminin yanlış olduğunu savunmuştur. Buna karşın, M. Friedman, Hayek'in özel para sistemine yönelik eleştirilerini birbirinden farklı yayınlarında benzer argümanlarla dile getirmiştir.

Monetarizm (parasal İktisat) adı verilen iktisat teorisinin kurucusu olarak kabul edilen ve neredeyse tüm akademik yaşamını para teorisi ve para politikası araştırmalarına ayırmış olan Milton Friedman 1977 yılında Reason dergisine verdiği bir söyleşide “.. *mevcut ampirik ve tarihsel kanıtlar çerçevesinde, satın alma gücü güvenliği sunan özel para birimlerinin; hükümet paralarını ortadan kaldırmayacağını*” (Friedman, 1977: 28) ifade ederek Hayek’in paranın özelleştirilmesi düşüncesine katılmadığını belirtmiştir.

Friedman, para konusunda devletin bir tekel hakkı ve yetkisine sahip olmasının rasyoneli bulunmaktadır. Friedman (1963:430)’a göre, toplumun bütünü açısından mal para sisteminin yetersizliği, mal para stokunun arttırılması için reel kaynak kullanımının zorunlu olmasıdır. Bu durum tarihsel süreçte ilk olarak “ödeme taahhütlerinin” para olarak kullanımına daha sonra ise itibari paranın doğmasına yol açmıştır. Kağıt para yüzde 100 altın karşılığında ihraç edilirse bu durumda kağıt paranın varlığı sorun yaratmaz. Oysa ki, para ihracının tam altın karşılığı olmadığı koşullarda para sisteminin kamu kesiminin müdahalesi olmadan işlemesi, iki unsurun varlığına bağlıdır: İlk olarak, para ihraç eden kurumlar ödeme taahhütlerini tam olarak karşılamalıdır. Ancak ödeme taahhütlerini geleceğe yönelik olduğu için bunu garanti altına alacak bir mekanizma yoktur. İkinci olarak, tüm sorumluluk ödeme taahhütlerini kabul edenlere ait olmalıdır. Ancak bu ikinci koşulu varsaymak bile anlamsızdır. Friedman, mal para sisteminin kaynak maliyetinin yüksek olması nedeniyle itibari para sistemini savunmakta, ancak serbest rekabeti savunan bir iktisatçı olmasına rağmen, itibari para sisteminin devlet müdahalesi olmaksızın sağlıklı biçimde işleyemeyeceğini; çünkü paranın üretim maliyetinin nominal değerinden çok düşük olması durumunda paranın serbest rekabet koşullarında üretilmesinin parasal dengesizlik yaratacağını ifade etmektedir. Friedman’ın kamu müdahalesiyle kastettiği, para ihraç tekeline sahip olan bir merkez bankasının var olması ve bu merkez bankasının bir kurala göre para arz etmesidir. Oysa ki senyorajın bir gelir kaynağı olarak önemli hale gelmesiyle ekonomide istikrarsızlık yaratan bir faktöre dönüşmesinin temel nedenlerinden birisi merkez bankasının parasal tekele sahip olmasıdır.

Friedman bir başka eserinde eleştirilerini şu sözlerle sürdürmektedir:

“Profesör Hayek’in hükümet paralarıyla rekabet edebilmek için özel paraların ihraç edilmesine ilişkin kısıtlamaları kaldırma önerisini onaylıyorum. Ama sonuç hakkındaki inancına katılmıyorum. Halen, seyahat çekleri, banka mevduatları, havale, banka çekleri ve kıymetli evraklar gibi özel paralar bulunmaktadır, ancak bunlar tanımlanmış belirli devlet para birimleri (dolar,

pound, frank, mark) namına işlem görmektedir. Bunlar halihazırda devlet düzenlemelerine ve kontrolüne tabidirler. Ancak, bu tür düzenlemeler ve kontroller tamamen ortadan kaldırılmış olsa bile, uzun bir geleneğe sahip olan tek bir ulusal para biriminin avantajlı durumda olduğunda herhangi bir özel para biriminin devlet parasına karşı üstün bir konuma gelmesi konusunda şüphe duyuyorum.(Friedman, 1984b: 41). Friedman benzer cümleleri tekrar ederek şöyle demektedir: “Sonucun Hayek’in düşündüğü gibi olmayacağına öngörüyorum. Hayek’in önerdiği sistemde özel paranın daha kaliteli ve sabit bir satın alma gücüne sahip olacağı düşüncesi konusunda ondan çok daha az iyimserim” (Friedman, 1984b:43).

Milton Friedman, Hayek’in önerisine bir de onun kendiliğinden doğan düzen konusundaki görüşleri cephesinden eleştiri yöneltmektedir. Friedman, Hayek’in bir taraftan kendiliğinden oluşan düzen fikriyatını benimserken öte taraftan bizzat yapıcı-kurucu bir model önermesinde bulunmasını bir “paradoks” olarak adlandırmakta ve şöyle demektedir:

“Hayek son çalışmalarını, kültürel evrimin - görünmez el sürecinin – insanlar tarafından bilinçli olarak inşa edilmiş olanlardan çok daha üstün olan kurumları ve sosyal düzenleri nasıl ürettiğini açıklamaya adanmıştır. Bununla birlikte, yakın tarihli yayınlarında görünmez elin; bilinçli olarak oluşturulmuş bir yapıyla yer değiştirmesini tavsiye etmektedir. Bir taraftan bazı güçlerin toplumu kendiliğinden dizayn ettiğini söylerken; diğer taraftan bizim toplumu dizayn etmemiz bir paradoks teşkil etmektedir. ” (Friedman & Schwartz, 1986: 312).

Friedman’ın bu eleştirilerine Hayek, Paranın Özelleştirilmesi başlığını taşıyan kitabında şu yanıtları vermektedir:

“Mevcut politik ve finansal kurumlar altında enflasyonun kaçınılmazlığı konusunda Profesör Friedman ile tam bir anlaşma içerisindeyim. Fakat politik çerçeveyi değiştirmedikçe mevcut sistemin medeniyetimizin yıkımına yol açacağına inanıyorum. Bu anlamda, para ile ilgili radikal önerimin, politik kurumlarımızda çok daha geniş kapsamlı değişimin bir parçası olarak uygulanabileceğini kabul ediyorum. Benim önerdiğim parasal sistem türü, sınırlı bir hükümetin işbaşında olması halinde mümkündür ve hükümetin para ihraç etme tekelinden mahrum edilmesini gerektirmektedir. (Hayek, 1990: 84).

Hayek, *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalization of Money) adlı eserinde Friedman’ın parasal anayasa önerisi (para arzının sabit oranlı artırılması) konusunda ayrıca şu endişelerini dile getirmektedir: (Hayek, 1990:81).

“Friedman’ın tedavüldeki para miktarının artırılmasını hukuki sınırlama önerisine ilişkin benim görüşüm şudur; eğer bu tür bir hukuki sınırlama olursa, tedavüldeki nakit miktarının üst sınırına yaklaştığı bilinir ve dolayısıyla likidite ihtiyacı karşılanamazsa ne olacaktır.”

V. Buchanan: Parasal Anayasa Önerisi

“Piyasa, parasal anarşinin var olduğu yerde etkin çalışmaz. Politizasyon ise doğru bir alternatif değildir... Ne parasal anarşi ne de politizasyon bir yarar sağlamayacağına göre, o zaman paranın anayasallaşması tek doğru çözüm olacaktır.”
— James M. Buchanan

Parasal disiplinin tesis edilmesi konusunda tartışılan önerilerden birisi de parasal anayasa’dır. Dar anlamda parasal anayasa, bir ülkedeki para sisteminde para otoriteleri tarafından uyulması gereken anayasal kuralları ifade eder. Geniş anlamda parasal anayasa ise sadece anayasal düzeyde kuralları değil genel olarak parasal sisteme ilişkin kural ve kurumların bütününü ifade eder. Anayasal İktisat teorisinin kurucusu olarak kabul edilen 1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan ise *“değiştirilmesi gereken para politikası değil, parasal rejimdir”* diyerek parasal rejimin anayasallaştırılmasını savunmaktadır. Buchanan, para arzındaki büyümenin belirli bir mal demeti içerisindeki malların fiyatlarındaki artışa endekslenebileceğini ve bunun bir anayasal kural haline getirilebileceğini savunmaktadır.³⁹ Buchanan mali ve parasal anayasaya dair şu teklifte bulunmaktadır: (Buchanan, 1984:451).

“Anayasal reform konusundaki önerilerimi şu şekilde sıralamak istiyorum. Bu önerilerimi hem akademik alandaki çalışmalarım içerisinde hem de federal ya da eyalet yasama organları huzurunda bilirkişi sıfatıyla yaptığım konuşmalarda, federal devletin bütçesini dengelemesi gerektiği görüşünü savundum. Reel vergi ve harcama oranlarında ani ve beklenmeyen değişikliklerin ortadan kalkması için dört yıllık bir döneme ihtiyaç olduğunu belirttim. Denk bütçe anayasa değişikliği önerisi yanı sıra, parasal büyüme kuralını da destekliyorum. Federal Merkez Bankası’nın

³⁹ Bkz. Brennan & Buchanan, 1980; 1981; Buchanan, 1983; 1984; 1987; 1988; Buchanan, 1989, 2010; 2015. ; Parasal anayasa konusunda ayrıca bkz: Leijonhufvud, 1984.; Bernholz,1987, 2001; Brown, 1982; Yeager, 1992; Boettke & Smith, 2015; 2016.;

(Federal Reserve Board) para tabanını yıllık yüzde 3 ila 5 arasında arttırabileceği ve bu kuralın ihlalin ise cezalandırılması gerektiği görüşünü belirtti. Denk bütçe kuralının mevcut olduğu bir ortamda, para otoritesinin belirlenen parasal büyüme hedefini aşmasına yönelik politik baskıların azalacağını da belirtmek isterim. Bu iki öneri, yani mali ve parasal anayasa önerileri birbirlerini tamamlayacak önerilerdir.”

Buchanan'ın meslektaşı Richard Wagner ile yaptığı bir ekonomik anayasa önerisi şu şekildedir: (Buchanan & Wagner, 1977: 180)⁴⁰

“ 1. Başkan her yıl Kongre'ye “harcamaları gelirine denk bir bütçe” sunmalıdır.

2.Kongre, bu bütçeyi görüşürken istediği değişiklikleri yapmakta serbest olmalı, ancak onaylanan bütçe yine denk bütçe niteliğini korumalıdır.

3.Tahminlerin gerçekleşmemesi sonucu; bütçe açığı belli bir seviyenin üzerine çıkarsa, harcamalar otomatik şekilde azaltılarak üç ay içinde denge yeniden sağlanmalıdır. Eğer bütçede fazlalık ortaya çıkarsa, bu fazlalık devlet borçlarının ödenmesinde kullanılmalıdır.

4.Bu hükümler, kabul edildikten sonraki beşinci yılın sonunda yürürlüğe girmeli, ancak bu beş yıl içinde mevcut bütçe açığı % 20 oranında azaltılmalıdır.

5.Bu hükümler Kongre'nin her iki meclisinin de üçte iki çoğunlukla kararlaştıracağı ve Başkan'ın onaylayacağı olağanüstü durumlarda askıya alınabilir. Ancak olağanüstü durum bir yıl sonra kendiliğinden ortadan kalkar.”

Buchanan (2010) ne devletin ne de piyasanın etkin bir parasal rejim sunamayacağını, ancak öncelikle paranın devletin elinde politize edilen bir araç olmaktan çıkarılması gerektiğini ve bunun için de ideal olmasa bile en uygun çözümün “paranın anayasalaştırılması” (constitutionalization of money) olduğunu savunmaktadır. Buchanan'ın kendi sözlerini aktaralım:

“Açık anayasacılık, para otoritesinin kendisini temel (sosyal) sözleşme ile sınırlandırmasını ifade eder. Para otoritesinin iradi ve takdiri yetkisi anayasal kriterlerin dikte ettiği çerçevenin dışında kalmaktadır.”⁴¹

⁴⁰ Çeviri Vural F.Savaş'a aittir. Bkz. Savaş, 1993: 82. Orijinal kaynak için bkz: James M. Buchanan and Richard E. Wagner, “Democracy in Deficit – The Political Legacy of Lord Keynes-”, New York: Academic Press, 1977. s.180.

Buchanan, iyi parasal sistem için göreceli olarak “mutlak bazı asgari şartların” anayasal kural olarak olarak belirlenmesini önermektedir.⁴² Buchanan’a göre;

“Para reformu konusunda bu rejim mi, yoksa şu rejim mi; bu parasal kural mı yoksa şu parasal kural mı tartişmasından önce parasal öngörülebilirlik sağlayacak bir alternatif parasal rejimin ya da kuralın gerekliliği üzerinde bir konsensusa ulaşmamız önemlidir. Bu ya da şu parasal rejimin daha doğru olduğu hususunda enerjimizi tüketmek yerine gelin öncelikle gerçek bir anayasal reformun gerekli olduğu konusunda anlaşalım.” (Buchanan, 1983:144-45.)

Buchanan, açık olarak *“Parasal anayasanın uygulanması, ekonomide öngörülebilirlik sağlayacaktır”* görüşünü savunmaktadır. (Buchanan, 1989:135.)

İsveçli iktisatçı Axel Leijonhufvud da Buchanan’ın sözlerini adeta teyid ederek şöyle yazmaktadır: *“Anayasal para rejimi, parasal otoritenin iradi (ihtiyari) yetkilerinin sınırlandırılması demektir... Anayasal sınırlama, paranın değerini daha öngörülebilir bir hale getirir... Bir para anayasasına ihtiyacımız olduğuna inanıyorum. Ne tür bir parasal kurala sahip olmamız gerektiği konusu ikincil bir meseledir... Anayasal bir çıpanın (constitutional anchor) esas alınmaması halinde mevcut iradi (takdiri) para politikası yönetimi bizi yarar sağlamayacaktır.”* (Leijonhufvud, 1984.)

Leijonhufvud’a göre anayasal düzeyde bir para kuralı oluşturulurken “kaçış noktaları” (escape clauses) ya da “ihlal boşlukları”nın ihmal edilmemesi gerekir. Anayasada yeralan kuralları ihlale yönelik boşlukları ya da kaçış noktalarının olması halinde beklentileri olumsuz br hale dönüştürecektir. (Leijonhufvud, 1984.99) Buchanan da aynı şekilde anayasal kuralın etkin işlerliği için bağımsız bir anayasal yargı sisteminin mevcut olması gerektiğine işaret etmektedir (Brennan & Buchanan, 1981:351).

⁴¹ *“Explicit constitutionalism would also embody the requirement that the monetary authority itself be bound by the rules of basic contract. Beyond narrow limits, discretion on the part of the authority goes outside the dictates of constitutional criteria”* Buchanan, 2010:257.

⁴² Buchanan bu “asgari şartları” , “relatively absolute absolutes” olarak adlandırılmaktadır. (Buchanan, 1989:148)

Parasal öngörülebilirlik (monetary predictability), parasal anayasa önerisinin temelini oluşturmaktadır ve bu “zorlayıcı/bağlayıcı parasal kural” (coercive/binding monetary rule) ünlü Monetarist iktisatçı M. Friedman tarafından da desteklenmektedir:

“Şüphesiz, esen rüzgara ayakta düz durmak yerine rüzgara sırt vermek daha doğrudur... Ama durum bu kadar da basit değildir. Bir ekonomik rüzgar ortaya çıktığında üzerimize hangi yönden estiğini ancak aylar sonra anlayabiliyoruz. Halbuki, şimdiden alacağımız tedbirlerin etkili olabilmesi için rüzgarın hangi yönden eseceğini önceden bilebilmemiz önem taşır... Bugünün meteorolojik tahminleri ışığında gelecek yıllarda esecek rüzgara karşı koymak o kadar da kolay değildir.” (Friedman, 1975b:93).

Parasal anayasa önerisinin de diğer öneriler gibi avantajlı yönlerinin yanısıra bazı dezavantaj ve sakıncalarının (para arzı konusunda çok farklı tanımlamalar olması ve parasal anayasada hangi para arzı tanımının esas alınacağı sorunu; optimal bir parasal kural konusunda görüş birliğinin olmaması; ekonomide ortaya çıkacak konjonktür hareketlerine karşı anayasada yeralan parasal kuralın ne ölçüde esneklik fonksiyonu görevini üstlenebileceği hususu vs.) da bulunduğu öne sürülmektedir.⁴³

Parasal anayasa önerisine yöneltilen eleştirilerden birisi Hayek tarafından dile getirilmiştir. Yukarıda da aktardığımız üzere “... *tedavüldeki para miktarının artırılmasını hukuki sınırlama olursa... tedavüldeki nakit miktarının üst sınırına yaklaşıldığı bilinir ve dolayısıyla likidite ihtiyacı karşılanamazsa ne olacaktır.*” Hayek, 1990:81).⁴⁴

Öte yandan bazı iktisatçılar parasal anayasanın ekonomik dalgalanmalarla mücadeleyi imkansız hale getirebileceğini iddia etmektedirler. Olağanüstü durumlarda para arzının mevcut anayasal sınırlamalardan daha fazla oranda artırılması gereği duyulduğunda ne yapılacağı konusu gündeme getirilmektedir. Bunu önlemek amacıyla anayasaya ekonomik buhran ve savaş gibi olağanüstü dönemlerde sınırlayıcı hükümlerin geçici bir süre için askıya alınması ve buna yönelik bir kararın meclisin kaliteli

⁴³ Bkz. Ayrıca bkz: Aktan & Dileyici, 2001; Aktan & Dileyici, 2009.

⁴⁴ Hayek burada Walter Bagehot'un ünlü Lombard Street adlı kitabından bir alıntı yapmakta ve görüşlerini buraya dayandırmaktadır: “Eğer oldukça hassas olan İngiliz parasının rezervlerinin sona erdiğine dair bir düşünce oluşursa hiç şüphesiz bu bir paniğe yolaçacaktır.” Bkz. Walter Bagehot, Lombard Street, A Description of the Money Market, 1904. Alıntıyı Hayek'in eserinden yapmış olduğumuzu not edelim (Hayek, 1990:81).

çoğunluk kararına bağlanması zorunluluğu yönünde bir hüküm konulabileceği görüşü dile getirilmektedir. (Bernholz, 2001: 7).⁴⁵

Bu başlığı kapatmadan önce Buchanan'ın serbest para sistemi üzerine ne düşündüğünü de kısaca özetlemekte yarar görüyoruz. Buchanan meslektaşı G. Brennan ile birlikte özel para sistemine şu eleştirileri yöneltmektedir: (Brennan & Buchanan, 1981:17-18).

“Para basımının bir an için serbest bırakıldığını ve piyasaya giriş izninin olduğunu düşünelim. Bu durumda herkes bir banka kurabilir, mevduat toplamaya başlayabilir, kredi tahsis edebilir ve para basabilir. Böylesine bir parasal rejim büyüme ve daralma yönünde çalkantılara gebe olacaktır... “Hava sisli” olduğunda para arzının daralması “hava açık ve iyi” ise para arzının aşırı büyümesi gibi bir sorun ortaya çıkabilecektir. Paranın özellikleri gereği, rekabetçi piyasa “başarısız” olacaktır. Para birimini ve değerini tanımlamak ve düzenleme konusunda devletin bir rolü olduğunu tecrübelerimizle kabul etmek durumundayız.”

Buchanan,. Buchanan'a göre para mahiyeti itibariyle özel ve farklıdır ve paranın özellikleri dolayısıyla devletin rolü ve fonksiyonlarına gerek olduğunu ancak bu rolün minimal düzeyde olması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir: (Brennan & Buchanan, 1981:17-18).⁴⁶

“Para farklıdır. Paranın özellikleri farklıdır. Biz ‘parayı yemiyoruz’ ve ‘üzerimize giymiyoruz’, Para, ekonominin işlemlerini kolaylaştıran bir araçtır. Minimal düzeyde bir devletin rolü şu olmalıdır; belirli bir malı (altın ya da gümüş) veya belirli mal demetinden oluşan bir mal kombinasyonu esas alınarak sabit fiyatla piyasa sunmak.”

⁴⁵ Peter Bernholz'un parasal anayasa üzerine bir başka çalışması için bkz: P. Bernholz, “The Implementation And Maintenance of A Monetary Constitution”, in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform, Chicago, 1987.

⁴⁶ Burada John Stuart Mill (1806-1873)'in şu sözünü de hatırlamakta yarar görüyoruz: “ Bir malın önce para ile, sonra da bu paranın diğer bir malla değiştirilmesi biçimindeki özel bir mübadele tarzının, mübadelelerin esas mahiyetinde hiç bir değişiklik yapmayacağı açıktır. Kısacası, ulusal ekonomide mahiyeti itibariyle paradan daha az önemli başka bir şey yoktur. Para, belki sadece, zaman ve emekten tasarruf sağlayan bir alet olarak herhangi bir önem taşır. Para, kendisi olmadığı takdirde de yapılabilecek fakat daha yavaş ve daha güçlükle yapılabilecek şeyleri, daha çabuk ve daha kolaylıkla yapan bir alettir. Ve diğer nevi aletler gibi ancak bozulduğu zaman kendisine özgü ve belirli bir etki yaratır.”(Aktan, Utıkulu, Togay, 1998:5) den aktarılmıştır.

Özetle, James M.Buchanan da serbest bankacılık sistemine kuşku ile yaklaşmakta ve bunun yerine parasal anayasanın çok daha uygun bir reform olduğu görüşünü savunmaktadır. Buna rağmen Buchanan, eğer anayasal düzeyde bir parasal reform yapma olanağı yoksa ve/veya arzu edilmiyorsa bu durumda paranın özelleştirilmesinin bir diğer alternatif olduğunu ifade etmektedir. Buchanan'ın ifadelerinden özel para sisteminin de parasal anayasa bir alternatif düşünce olabileceğini anlıyoruz:

“Eğer devletin rolü konusunda bazı olumsuz düşünceler hakimse bu takdirde tamamen özel bir para piyasası anayasal düzeyde bir alternatif olarak değerlendirilebilir.... Hayek'in önerisini rekabeti garanti edecek düzenlemeleri içermek kaydıyla anayasal düzeyde düşünülebilecek ciddi bir öneri olarak değerlendirmeliyiz.” (Brennan & Buchanan, 1981:59).

Buchanan, parasal reform konusunda alternative önerilerden çok daha önemli olan konunun niçin bir parasal anayasaya ihtiyaç olduğunu anlamamızdan geçtiğini söylemektedir:

“Biz diğerlerinden üstün olan bir parasal anayasa önerisinde bulunmuyoruz. Bizim görevimiz şudur: Anayasada ne tür bir parasal rejim ya da kural yeralacağına dair enerjimizi tüketmek yerine öncelikle bir parasal anayasanın gerekli olduğu konusunda anlaşalım. Aksi halde, içinde tartışma yaptığımız gemi batacaktır.” (Brennan & Buchanan, 1981:59).

VI. Hayek, Friedman ve Buchanan Önerileri İle Geleneksel Merkez Bankacılığı'nın Karşılaştırılması

Günümüzde parasal disiplin ve parasal istikrarın tesis edilmesi için ortaya atılan başlıca parasal reform önerilerini bir kaç başlık altında toplamak mümkündür (bkz. Şekil-1).

- Bağımsız bir merkez bankacılığı sistemi,
- Para kurulu sistemi,
- Altın para standardına geri dönüş önerisi,
- Parasal anayasa önerileri,
- Paranın özelleştirilmesi önerisi: serbest bankacılık sistemi

Bugün hemen tüm ülkelerde merkez bankacılığı tekeli altında bulunan bir itibari para sistemi yürürlüktedir. Bu sisteme başlıca eleştiri, merkez bankalarının hükümetlerin baskısı ve kontrolü altında olmaları ve bu durumun paranın istikrarını, öngörülebilirliğini ve güvenilirliğini tehlikeye sokmasıdır. Merkez bankacılığı sistemini savunanlar bu sistemin başarısı için para otorite-

tesini hükümetten bağımsız kılacak anayasal ve/veya yasal düzenlemelerin gerekli olduğunu belirtmektedirler.⁴⁷

Parasal reform konusunda bir diğer öneri, para kurulu oluşturulması önerisidir. Para Kurulu (Currency Board), döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden para basma yetkisine sahip para otoritesidir. İlk kez 1849 yılında İngiltere'nin sömürgelerinden Mauritius'da uygulanan bu sistem günümüze değin bir çok ülkede uygulanmıştır. Para Kurulu, acaba uluslararası para sistemi için ideal bir para rejimi olabilir mi? Para Kurulu oluşturulmasının sağlayacağı bazı yararlar olmakla beraber bu sistemin de merkez bankacılığı sisteminde olduğu gibi tümüyle siyasi otoritenin müdahalelerinden bağımsız olamayacağı görüşü savunulmaktadır.

Para sistemin reforme edilmesi konusunda bir başka öneri tekrar altın para standardına dönülmesi önerisidir. Bilindiği üzere, altın para standardı dünyada 1880-1914 yılları arasında uygulanmıştır. Altın para standardının tarihsel olarak üç ayrı şekilde uygulama alanı bulunduğunu biliyoruz: altın sikke sistemi, altın külçe sistemi ve altın döviz sistemi. Altın sikke sisteminde tedavülde, altından yapılmış sikkeler kullanılmaktaydı ve paranın değeri, altın sikkelerin değerine eşitti. Altın külçe sisteminde ise tedavülde banknot paralar bulunuyordu ve banknotların değeri altına bağlanmıştı. Altın döviz (kam-biyo) sisteminin uygulandığı dönemlerde ise bu sistemi kabul eden bir ülkenin parası doğrudan doğruya altına değil, altına çevrilebilen bir yabancı ülke parasına (Dolar'a) bağlanmıştı. Günümüzde altın para standardının uygulanmasını savunanlar, altın para standardının uygulandığı yaklaşık kırk yıl boyunca paranın değerini ve istikrarını koruduğunu belirtmektedirler. Altın para standardında, para miktarının altına bağlı olması dolayısıyla kolayca manipüle edilemeyeceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte bu sistemin günümüzde uygulanabilirliği konusunda bazı önemli soru işaretleri bulunmaktadır. Bir kere, dünya altın üretim miktarını önceden doğru olarak tahmin edebilmek mümkün değildir. Yeni altın rezervlerinin bulunması altın üretimini artıracak ve bu sonuçta altına bağlı olan paranın değerini bozabilecektir. Aynı şekilde, mevcut dünya altın rezervlerinin dünya likidite ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması sorunu da söz konusu olabilir. Her iki durumda da sistem başarısızlığa uğrayabilir (Aktan,Utkulu,Togay,1998:240).

⁴⁷ Para kurulu konusunda bkz. Bennett, 1995; Henke & Schuller, 1993; Judy, 1995; Meltzer, 1993; Schwartz, 1989; Schwartz, 1993; Walters, 1992; Williamson, 1995; Aktan, Utkulu, Togay, 1998:162-190.

Mevcut reform önerilerinden en radikal olanı merkez bankalarının para üzerindeki monopol yetkisi ve imtiyazının kaldırılmasını ve bunun yerine paralararası rekabetin geçerli olduğu bir para sistemini savunan özel para sistemidir.⁴⁸ Bu önerinin savunucularının başında ise F. A. von Hayek gelmektedir. Hayek'in önerisinde merkez bankalarının tamamen ortadan para arzının tamamen özel bankalara ve firmalara bırakılmasını içermektedir. Bu öneride devletin para sistemini oluşturmak ve para politikalarını uygulamak yetkisi tamamen ortadan kaldırılmaktadır. F. A. von Hayek'in önerisinde, devlet sadece gerekli parasal hukuku oluşturmak gibi sınırlı bir görevi üstlenmektedir.

Milton Friedman ve James M. Buchanan'ın önerileri ise birbirine çok daha yakındır ve bu iki Nobel'li iktisatçının önerilerini "parasal anayasa" (monetary constitution) olarak tanımlamak mümkündür.

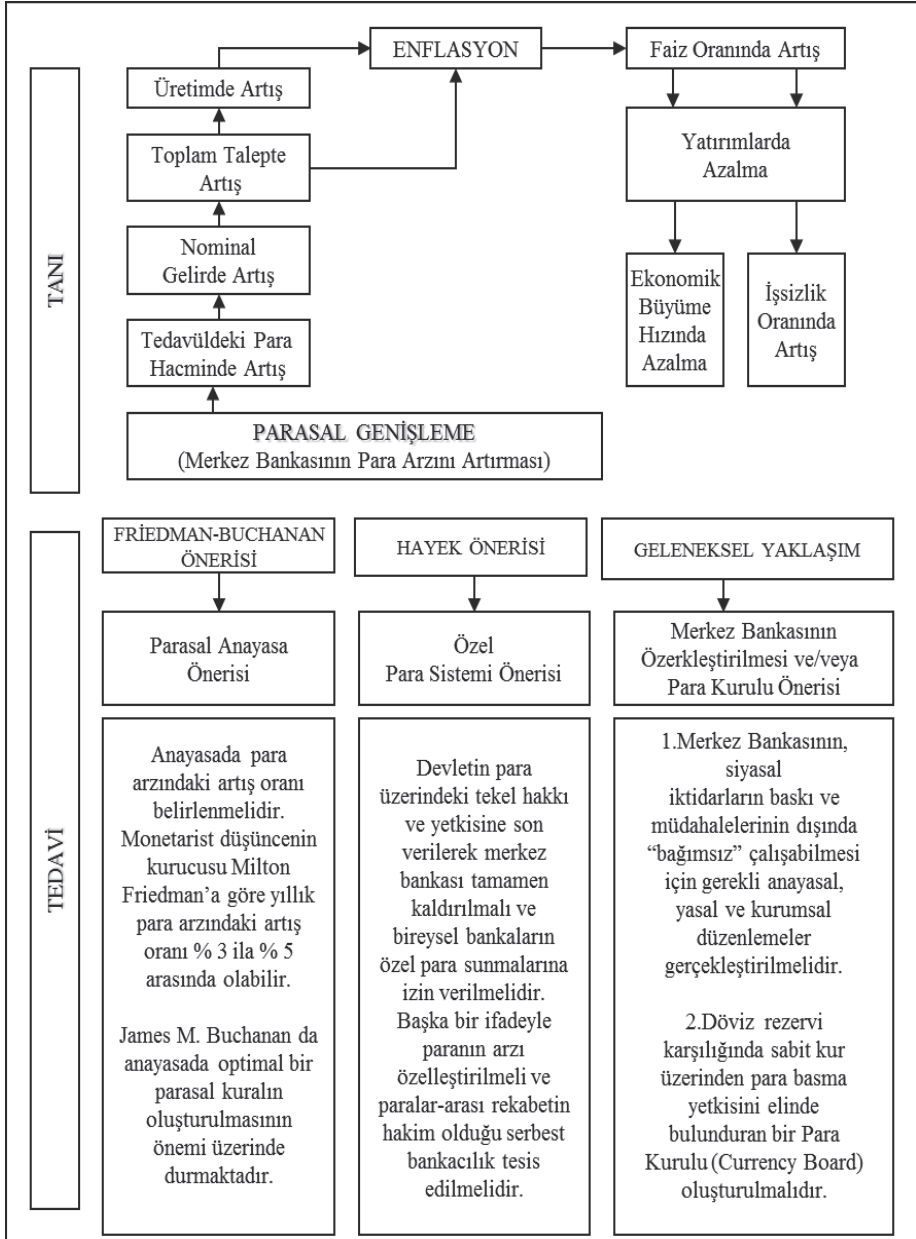
Önemle belirtelim ki, avusturya İktisat okulu mensupları F. A. von Hayek; Chicago iktisat okulunun en önemli temsilcisi ve monetarizm adı verilen para teorisinin kurucusu Milton Friedman ve Virginia Politik İktisat Okulu'nun kurucusu James M. Buchanan 20. Yüzyılda pek çok ülkede ortaya çıkan enflasyonun ana sebebinin devletin para arzını sınırsızca ve keyfice arttırmasına bağlamaktadırlar. Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırılmış bu üç bilim insanının ortak tanısı; enflasyonun parasal genişlemenin bir sonucu olduğudur. Tedavi konusunda ise bu üç Nobel'li iktisatçı'dan Friedman ve Buchanan kısmen benzer bir öneride birleşirken; Hayek radikal bir öneri ile (paranın özelleştirilmesi) ile onlardan ayrılmaktadır. (Şekil-1)

Devlet tekeli altında olan para, esasen siyasi bir araçtır. Para, siyasi iktidarlar için önemli bir güç kaynağıdır. Hükümetler bu gücü kullanarak, iktidarlarını korumaya ve devam ettirmeye çalışırlar. Hükümetler, özellikle seçim dönemleri yaklaştıkça parasal genişleme yolunu seçerek parayı tamamen politize ederler ve bu suretle yeniden seçilebilmeyi garantilemek için çaba gösterirler. Parasal genişleme, yani karşılıksız kağıt para basımı yoluyla para arzının artırılması başta enflasyon olmak üzere ekonomi üzerinde çok önemli sonuçlar meydana getirir.

⁴⁸ Serbest bankacılık konusunda giriş niteliğinde temel bilgiler için bkz: Dunbar,1992; Laidler, 1992; Schuller & White, 1992.

Ulus devletlerin para basma hak ve yetkileri özelleştirilebilir mi? Para basma tekeli elinde bulunduran merkez bankalarının bu yetkilerine tamamen son verilip para yaratılması ve yönetimi tamamen serbest piyasa ve rekabet kuralları çerçevesinde işleyen bir bankacılık ve finans kesimine bırakılabilir mi? Ya da mevcut iradi/takdiri merkez bankacılığı sistemi ciddi mada-
nada reforme edilerek kurallara dayalı bir para politikası uygulanabilir mi? Parasal kuralların siyasi iktidarlar tarafından kolayca manipüle edilmesini önlemek için acaba optimal bir parasal kural tespit edilip anayasal güvence altına alınabilir mi?

Şekil-1: Parasal Genişleme, Enflasyon ve Parasal Reform Önerileri

Kaynak: Aktan, 2014:13.

VII. Sonuç

Paranın yönetiminde iradi/takdiri kararlar mı yoksa kurallar mı (rules vs. discretion) hakim olmalıdır? Bugüne değin ihtiyari para politikaları ile şekillenen merkez bankacılığı sisteminin kanaatimce hiç bir şekilde sürdürülebilirliği ve savunulur yanı yoktur. Kural-temelli para politikası (rule-based monetary policy) hiç tereddütsüz ihtiyari para politikalarının ortaya çıkarmış olduğu sorunlara çözümler sunabilir. Bu öneriyi sadece dinamik olan ekonominin hareket etmesini engelleyecek ya da bağlayacak statik-mekanik bir parasal kural diye küçümsemek asla ve asla doğru değildir. Anayasal bağlayıcılık ilkesi (binding principle), hükümetlerin para otoriteleri üzerindeki iradi ve takdiri yetkileri ile ortaya çıkan keyfiyeti engellemek için gereklidir. Böylesine bir kural parasal öngörülebilirlik (predictability principle) için önem taşır. Milton Friedman'ın dediği gibi *“bugünün meteorolojik tahminleri ışığında gelecek yıllarda esecek rüzgara karşı koymak o kadar da kolay değildir”*.

Acaba Friedman ya da Buchanan'ın bize sunduğu parasal anayasa önerileri yerine daha da ileri bir adım atarak parayı özelleştirmek daha doğru bir çözüm müdür? Acaba mevcut tekel gücünü muhafaza eden bir para otoritesi ile devam etmek ama onu bir tür anayasal zincirlere bağlamak mı; yoksa merkez bankasının tekel statüsünü tamamen lağvederek para arzını rekabetçi piyasalara bırakmak mı daha doğrudur?

Bugün için gerçek anlamda bir paranın özelleştirilmesi önerisi (Hayek önerisi) biraz uzak bir fikir gibi görünse de gelecek yıllarda bu soruların daha fazla tartışma alanı bulacağı ve paranın yönetiminde ulus devletlerin rolü ve fonksiyonlarının yeniden tanımlanacağını ve dahası azalacağını söyleyebiliriz. Halihazırda dünya para ve finans piyasalarındaki gelişmelerle merkez bankası parası önemini *de facto* olarak kısmen yitirmiştir. Bitcoin, ethereum gibi kripto-paralar gelecek yıllarda para ve finans piyasalarını çok daha farklı noktalara taşıyacaktır.⁴⁹ Serbest piyasalar ve serbest ticaret gibi serbest bankacılık da galiba zamanını beklemektedir.

⁴⁹ Bu konuda bazı önemli çalışmalar için bkz: White, 2014, 2015; Velde, 2013; Murphy, 2013; Luther & White, 2014; Dowd, 2014; Dowd & Hutchinson, 2015; Ali & Barrdear & Clews & Southgate, 2014

Kaynaklar

Aktan, C. C. , U Utkulu ve S Togay, 1998. Nasıl Bir Para Sistemi, İstanbul: İMKB Yayını, 1998.

Aktan, C.C. 1994. "Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi", Politik İktisat içerisinde, Takav Matb., Ankara.

Aktan, C. C. , 2014. "Parasal Genişleme, Parasal İstikrarsızlık ve Reform Önerileri" (Yayınlanmamış, PPT Sunum).

Aktan, C. C. & D Dileyici, 2001. "Parasal Düzen ve Parasal Anayasa", Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi, Yıl1, Sayı 2, 2001.

Aktan, C. C. & D Dileyici, 2009. "Kurala Bağlı Para Politikası Ve Parasal Anayasa Önerileri", Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2.

Ali, R.; Barrdear, J.; Clews, R.; and Southgate, J. 2014 "The Economics of Digital Currencies." Bank of England Quarterly Bulletin (Q3): 1–11.

Barro, R. J. 1986. "Recent Developments in the Theory of Rules Versus Discretion", The Economic Journal, Volume: 96, Conference Papers.

Bennett, A.C.G. (1995), "Currency Boards: Issues and Experiences", Finance and Development, September, 39-42.

Bordo, M. (1990), " The Lender of Last Resort: Alternative Views and Historical Experience", Economic Review, 1-2, 18-28.

Bernholz, P. 1987. "The Implementation And Maintenance of A Monetary Constitution", James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform, Chicago.

Bernholz, P. 2001. "Monetary Constitution, Political-Economic Regime, and Long-Term Inflation", Constitutional Political Economy, 12, 3-12, Kluwer Academic Publishers.

Boettke, P. J. & D. J. Smith, 2015. Monetary Policy and the Quest for Robust Political Economy (April 21, 2015). GMU Working Paper in Economics No. 11-08.

Boettke, P. J. & D. J. Smith, 2016. "Evolving Views On Monetary Policy In The Thought Of Hayek, Friedman, And Buchanan", *Review Austrian Economics* 29: 351.

Brennan, H. G. & Buchanan. J.M. 1981. *Monopoly in Money and Inflation*, Institute of Economic Affairs, Hobert paper 88.

Brennan, G.H. & J.M. Buchanan, 1980. "Money Creation and Taxation", *The Power to Tax: Analytical Foundations of Fiscal Constitution* içerisinde, Cambridge University Press, New York.

Brennan, G.H. & J.M. Buchanan, 1981. "Revenue Implications of Money Creation under Leviathan", *American Economic Review*, 1981. Pp.347-351.

Brown, P. J. 1982. "Constitution or Competition? Alternative Views on Monetary Reform", *Literature of Liberty*, Vol.4, No.3.

Buchanan, J. M. and R. E. Wagner, 1977. *Democracy in Deficit – The Political Legacy of Lord Keynes-*, New York: Academic Press.

Buchanan, J. M. 1983. "Monetary Research, Monetary Rules, and Monetary Regimes," *Cato Journal* 3(Spring/Summer): 143-46.

Buchanan, James M. 1984. "Constitutional Restrictions on the Power of Government", içinde: *The Theory of Public Choice II*, (Ed. By J.M.Buchanan and Robert D. Tollison), Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Buchanan, J.M. (1987) "Constitutional Strategy And The Monetary Regime", in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), *The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform*, Chicago.

Buchanan, J.M. 1989. "Predicability: The Criterion Of Monetary Constitutions", J.M. Buchanan (Ed.), *Explorations into Constitutional Economics* içerisinde, College Station, Texas A-M University, 129-148.

Buchanan, J. M. 2010. "The Constitutionalization of Money," *Cato Journal* 30(2): 251- 258.

Buchanan, J. M. 2015. "The Value of Money as a Constitutionalized Parameter," In, Lawrence H. White, Victor J. Vanberg, and Ekkhard A. Kohler's (Eds.), *Renewing the Search for a Monetary Constitution: Reforming Go-*

vernment's Role in the Monetary System. Washington, D.C.: Cato Institute, pp. 51-57.

Cagan, P. (1987), "Monetarism", The New Palgrave Dictionary of Economics, Vol 3, 492-6.

Dowd, K. 2014 New Private Monies: A Bit-Part Player? Institute of Economic Affairs, Cobden Centre Hobart Paper No. 174. London: Institute of Economic Affairs.

Dowd, K., and Hutchinson, M. 2015 "Bitcoin Will Bite the Dust." Cato Journal 35 (2): 357–382.

Dunbar, C.F. (1992) "Free Banking", The New Palgrave Dictionary of Money and Finance, Vol 2, McMillan, London.

Friedman, Milton, 1956. Studies In The Quantity Theory Of Money, Chicago: University Of Chicago Press.

Friedman, M. 1962. "Should There Be An Independent Monetary Authority", L.B.Yeager (Ed.), In Search Of Monetary Constitution İçerisinde, Harvard University Press, Cambridge.

Friedman, M. 1975a. "The Case For A Monetary Rule", M. Friedman, An Economist's Protest İçerisinde, Thomas Horton, New Jersey.

Friedman, M. 1975b. A Program for Monetary Stability, New York: Fordham University Press.

Friedman, M. 1977. Interview, Reason magazine, IX: 34, New York, August 1977, p. 28.

Friedman, M. 1987 "Monetary Policy: Tactics versus Strategy", in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform, Chicago.

Friedman, M. 1988. Kapitalizm ve Özgürlük, D. Erberk ve N. Himmetoğlu (Çev.), Altın Kitaplar.

Friedman, M. 1984a "Monetary Policy for the 1980s." In *To Promote Prosperity: U.S. Domestic Policy in the Mid-1980s*, edited by John H. Moore. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1984.

Friedman, M. 1984b. "Currency Competition: A Skeptical View." *Currency Competition and Monetary Union*, P. Salin, ed. Martinus Nijhoff: Hague, 42-7.

Friedman, M. & A. J. Schwartz, 1963. *A Monetary History Of The United States (1867-1960)*, Princeton: Princeton University Press.

Friedman, M. & A. J. Schwartz, 1982. *Monetary Trends In The United States And United Kingdom* Chicago: University Of Chicago Press.

Friedman, M. & A. J. Schwartz, 1986. "Has Government Any Role in Money?" *Journal of Monetary Economics*, January, pp.37-62.

Friedman M. & R. Friedman 1980a. *Free to Choose: A Personal Statement*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Friedman, M. & R. Friedman, 1980b. "The Tide Is Turning", P. Duignan Ve A. Rabushka (Eds.), *The United States In The 1980's İçerisinde*, Hoover Institution, Stanford, 3-30.

Hayek, F. A. Von. 1937. *Monetary Nationalism and International Stability*. London: Longmans, Green.

Hayek, F.von 1976, (1988). *Choice in Currency: A Way to Stop Inflation*, IEA. London.

Hayek, F. A. Von. 1976. *Denationalisation of Money*. London: Institute of Economic Affairs.

Hayek, F. A. Von. 1978 (1990). *Denationalisation of Money—The Argument Refined: An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies*, 2nd edition. London: Institute of Economic Affairs.

Hanke, S. & K. Schuller, 1993. "Currency Boards and Currency Convertibility", *Cato Journal*, 12(3), 687-705.

Işık, S. & F. Akgüç 2010. "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", İktisat/İşletme ve Finans Dergisi, Şubat 2010.

Judy, R.W. 1995. "Currency Boards: An İdea Whose Time Has Come", Economic Today, No.1.

Laidler, D. (1992), "Free Banking Theory", The New Palgrave Dictionary of Money and Finance, Vol 2, McMillan, London.

Leijonhufvud, A. 1984. "Constitutional Constraints on the Monetary Power of Government." In Richard B. McKenzie (ed.) Constitutional Economics. Lexington, MA: Lexington Books, 95-107.

Luther, W. J., and White, L. H. 2014 "Can Bitcoin Become a Major Currency?" Cayman Financial Review (August): www.compasscayman.com/cfr/2014/08/08/Can-bitcoin-become-a-majorcurrency.

Macesich, G. 1984. The Politics Of Monetarizm – Its Historical And Institutional Development – New Jersey: Rowman And Allaneld, 1984.

Meltzer, A.H. 1993. "Benefits and Costs of Currency Boards", Cato Journal, 12(3), 687-705.

Mundell, R. 1993. "Currency Boards Fixed Exchange Rates and Monetary Discipline", Proceeding a Conference on Currency Substution and Currency Boards içerisinde, World Bank.

Murphy, R. P. 2013 "The Economics of Bitcoin." Library of Economics and Liberty (3 June): www.econlib.org/library/Columns/y2013/Murphybitcoin.html.

Savaş, Vural. 1993. Anayasal İktisat, İzmir: Takav Matbaacılık.

Schuller, K. & L.H. White, 1992. "Free Banking History", The New Palgrave Dictionary of Money and Finance, Vol 2, McMillan, London.

Schwartz, A. 1989. "Banking School, Currency School, Free Banking School", Money, The New Palgrave, 41-9.

Schwartz, A. 1993. "Currency Boards: Their Past, Present and Possible Future Role", Corneige Rochester Conference Series on Public Policy, 39.

Selgin, G. 2008. "Milton Friedman and the Case against Currency Monopoly", *Cato Journal*, Vol. 28, No. 2 (Spring/Summer.)

Velde, F. R. 2013 "Bitcoin: A Primer." *Chicago Fed Letter* 317 (December):

www.chicagofed.org/digital_assets/publications/chicago_fed_letter/2013/cfld_2013_317.pdf.

Walters, A.A. 1992. "Currency Boards", *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance* içerisinde, EATWALL, vd. (Eds.), MacMillan, London.

White, L. H. 2014 "The Troubling Suppression of Competition from Alternative Monies: The Cases of the Liberty Dollar and E-gold." *Cato Journal* 34 (2): 281–301.

White, L. H. 2015 "The Market for Cryptocurrencies." *Cato Journal* 35 (2): 383–402.

Willett, T. D. "A New Monetary Constitution", in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), *The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform*, Chicago.

Williamson, J. 1995. *What Role for Currency Boards?*, Institute for International Economics, Washington DC.

Yeager L.B. 1992. "Monetary Constitution", *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance*, Vol.2, MacMillan Press.

Kurala Bağlı Para Politikası ve Parasal Anayasa Önerileri⁵⁰

Coşkun Can Aktan & Dilek Başaran

1. GİRİŞ

Dünyada altın standardından kağıt para standardına geçiş ile birlikte para arzının artırılmasında hükümetlerin geniş yetkilere sahip olması, para politikalarının politize edilmesi ve öngörülebilirliğinin azalması sorunlarını ortaya çıkarmıştır. İradi para politikalarının sonucu olan parasal disiplinsizlik ise pek çok ülkede enflasyon sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Pek çok ülkede yaşanan enflasyon olgusu, hükümetlerin parasal alanda geniş yetkilere sahip olduğu ihtiyari (iradi) para politikaları yerine kurala bağlı para politikaları tartışmalarını gündeme getirmiş ve birçok iktisatçı tarafından parasal rejimin belli bir kurala bağlı olması gerektiği savunulmuştur. Bu çalışmada öncelikle bu tartışmalara yer verilecek, daha sonra para politikalarının kurala bağlı olması temeline dayanan parasal anayasa önerisine ve parasal anayasa türlerine değinilecektir.

2. İhtiyari (İradi) ve Kurala Bağlı Para Politikası Tartışmaları

Ekonomi politikalarının uygulanmasında ve bu politikalara yön vermede söz konusu otoritelerin yetkilerini nasıl kullanması gerektiği hep tartışma konusu olmuştur. Söz konusu otorite izleyeceği politikayı kendi inisiyatifinde mi belirlemeli, yoksa bu konuda belli kurallara mı bağlı kalmalı? Mali ve parasal disiplinsizliği önlemede kuralların önemi bir çok iktisatçı tarafından vurgulanmıştır. Tartışmalar ihtiyari politikalar (discretionary policy) ve kurala bağlı politikalar noktasında odaklanmaktadır. Mali ve parasal otoritenin takdirine dayalı olan ihtiyari politikalar, otoriteye geniş bir takdir yetkisi vermekte ve dengesizliklerle mücadelede söz konusu otoritenin gerekli çözümleri üretebileceği ve bu politikaları uygulamada esnekliğe sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Bir başka grup iktisatçı ise mali ve parasal otoriteye verilen geniş takdir yetkisinin dengesizlikleri çözemeyeceğini ve bu nedenle politika belirlenirken ve uygulanırken bazı kurallara bağlılığın zorunlu olduğunu savunmaktadır.

⁵⁰ Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2009.

Klasik iktisatçıların devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahalelerine karşı dururken, Keynesyen Teori ile bu politikaları uygulamada hükümetlerin söz sahibi olması ile birlikte, bu politikalarda iradi kararlarla hareket eden politikacıların ne ölçüde etkin olduğu önemli bir sorundur. Hükümetlerin aldıkları ve uyguladıkları iradi (ihtiyari) para politikası kararlarının özellikle temel amaçlardan biri olan parasal istikrarı sağlamadaki etkinliği ihtiyari politikalar ve kurala bağlı politikalar tartışmasını gündeme getirmiştir.

Kural nedir? Kural “bilginin tutarlı ve tahmini bir şekilde kullanıldığı sistematik bir karar alma sürecinden başka bir şey değildir” . Parasal alandaki “kural” kavramı ise, bir merkez bankası tarafından yürütölen para politikasının tutarlı ve öngörülebilir olması için uyulması gereken prensiplerdir (Poole,1999).

Para arzı artışına yönelik bir kural şu temel özelliklere sahiptir (Poole,1999):

- Kural, halk tarafından kolaylıkla anlaşılırdır.
- Eğer para arzı artışı sabit tutuluyorsa, enflasyon oranı artı sonsuza veya eksi sonsuza doğru hareket edemez (artmaz veya azalmaz).
- Faiz oranları, değişen piyasa şartlarına karşılık olarak dalgalanmalara açıktır.

Kurala bağlı para politikalarını savunanlara göre, para politikası araçlarını kullanmada tam serbestiye sahip olan bir hükümetin, parayı politize etme riski her zaman için vardır. Bir kez para politikasının parasal istikrar amacından sapılarak başka fonksiyonlara yönelmesi, bu amaca ulaşma önceliğini ikinci plana attığı için farklı etkiler doğurur. Burada, para basma yetkisini ellerinde bulunduran siyasal iktidarların davranış motivasyonlarının parasal genişleme üzerinde yol açtığı etki de ihmal edilmemesi gereken çok önemli bir noktadır. Bu durumda para politikası siyasal iktidara yeniden seçilebilmeyi garanti edebilecek bir araç haline gelebilir.

İhtiyari politikalar yerine kurala bağlı politikalar uygulanması konusundaki literatür, politikacıların amaçları konusu üzerinde durur. Kurala bağlı politika görüşünü destekleyen en önemli argüman, seçmenlerin ekonomi konusundaki bilgi eksikliğinin olması ve muhtemelen çıkar grupları tarafından yönlendirilen politikacıların yeniden seçilebilme amaçlarına yönelik olarak hareket etme eğilimleridir. Zeki bir politikacı ihtiyari politikalar konusunda karar verirken, seçmenlerin ekonomi konusundaki bilgi eksikliğini

dikkate alır. Politikacı iyi niyetli olsa bile, yeniden seçilmesi uyguladığı ihtiyari politikalara bağlı olduğundan kurala bağlı politikaları savunması söz konusu değildir (Barro, 1986: 23).

İhtiyari para politikalarının uygulanması gerektiğini savunanlar için ise en önemli argüman, esnekliktir. Buna göre hükümetlerin para politikalarını uygulamada geniş yetkilere sahip olması, ekonomideki konjoktüre dayalı bir para politikasının uygulanabilmesi için gereklidir. Dolayısıyla kurala bağlı politikalar konjoktüre uygun esnekliği sağlamadığı için konjoktüre mücadeleyle önler. Kurala bağlı politikaları savunanlar ise böyle bir esnekliğin olması halinde bu yetkinin her zaman için kötüye kullanılma riskinin olduğunu savunurlar. Kurala bağlı politikaları savunanlar ancak olağanüstü dönemlerde (savaş, doğal afetler vb.) kısa süreli olarak kurallarda bir gevşeme olabileceğini ve bunun için de parlamentodan kaliteli çoğunlukla karar alınması gerektiğini ileri sürerler. Ayrıca kurala bağlı politikaları savunanların en önemli dayanak noktalarından biri ise, para politikalarının öngörülebilirliğini sağlamasıdır. Buna göre kurala bağlı bir para politikasının uygulanması halinde parasal rejim istikrarlı bir şekilde uygulanacağından para politikalarının öngörülebilirliği sağlanır. Para politikalarında öngörülebilirlik, birey ve firmaların ekonomik karar ve beklentileri üzerinde pozitif bir etkiye yol açar. Bireylerin enflasyon konusundaki beklentilerinin olumlu olmasına neden olur.

Hükümetlerin para politikasına ilişkin taahhütlerine halkın itibarı ve gelecekteki hükümet politikaları konusundaki beklentileri, hükümetin geçmişteki davranış biçimlerine bağlıdır. Örneğin, bir hükümet kamu borçları konusunda ihmalkar davranırsa, bu durum daha sonraki borçlanmalarda devlete borç vermeyi düşünenler üzerinde caydırıcı bir etkide bulunur (Barro, 1986: 24).

Parasal kurallar (monetary rules), parasal otoritelere alacakları kararlar konusunda yol göstericidir. Ayrıca kurallara bağlılık, para otoritelerinin para politikası konusunda büyük hatalar yapmalarına engel olur.

3. Parasal Düzen ve Parasal Anayasa

3.1. Parasal Düzen

Hükümetlerin para politikası üzerindeki takdir yetkisinin kullanımının getirdiği olumsuzluklar, günümüzde parasal düzen kavramının yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı döneminde altın para standardı uygulamasına son verilerek kağıt para sistemine geçilmiştir. Bu dönemden itibaren paranın değerinin korunması ve enflasyon, kağıt para sistemini uygulayan ülkelerde önemli bir sorun haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Bretton Woods sisteminden sonra, Avrupa

Topluluğu ülkeleri paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bırakmışlardır. Bu dönemde Keynesyen politikaların da etkisiyle parasal otoritelerinin ağırlıklı olarak ihtiyari para politikalarına yönelmeleri, parasal düzenin yeniden oluşturulması anlamında kağıt para sisteminin aksaklıklarını gidermek üzere alternatif sistemleri gündeme getirmiştir.

Parasal düzenin oluşturulması konusundaki tartışmalarda ileri sürülen öneriler, parasal kuralların oluşturulması yönünde ağırlık kazanmaktadır. Bu kuralları ulusal kurallar ve uluslar üstü kurallar olarak iki grupta sınıflandırabiliriz. Ulusal nitelikteki parasal kuralların oluşturulması, ulusal para otoritelerinin parasal alandaki takdir yetkilerini sınırlandırıcı kuralları içerir. Uluslarüstü nitelikteki kurallar da benzer bir sınırlandırmayı hedeflemektedir. Fakat temel fark, uluslarüstü parasal kuralların, ulusal hükümetler tarafından veya ulusal bir kurum tarafından değil, hükümetlerüstü uluslararası bir kurum tarafından oluşturulması ve ulusal hükümetler için bağlayıcı bir nitelik taşımasıdır. Bu nedenle çalışmada yeni parasal düzenin oluşturulması bağlamında parasal kurallar, hem ulusal hem de uluslarüstü nitelikteki kurallar çerçevesinde irdelenecektir.

3.2. Parasal Anayasa Kavramı

İhtiyari (iradi) para politikalarının yol açtığı olumsuz sonuçlar parasal kuralların önemini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte parasal kurallar ile ifade edilmek istenen, geniş anlamda parasal anayasadan başka bir şey değildir. Bu açıdan geniş anlamda parasal anayasa devletin para basma yetkisini kullanırken uyması gereken kuralları ifade eder.

Dar anlamda parasal anayasa ise, devletin para basma hakkı ve yetkisini anayasada düzenleyen ve hangi kurallar içerisinde para arzını arttırabileceğini belirleyen kuralları ifade etmektedir. Günümüzde birçok ülke anayasalarında para basma yetkisini düzenleyen kurallar bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak hükümetler, para otoritesi üzerinde etkili olarak para arzının arttırılmasına neden olmaktadır. Hükümetler sadece parasal genişlemeye neden olmakla kalmamakta, para politikası araçlarını (reeskont ve iskonto politikası, açık piyasa işlemleri, munzam karşılıklar, kantitatif ve kalitatif kredi politikaları vs.) keyfi ve takdiri olarak kullanmakta ve ekonomik birimlerin karar ve faaliyetleri üzerinde etkilerde bulunmaktadır (Aktan,1996:61).

Geniş anlamda düşünöldüğünde bu kurallar; anayasal ve yasal kurallar, kurumsal yapılanmalar ve düzenlemeler olabilir. Fakat dar anlamda parasal anayasa önerisi içerisinde ifade edilen, sadece parasal düzene ilişkin anayasal kurallardır. Dar anlamda parasal anayasa, bir ülkedeki para sisteminde para otoriteleri tarafından uygulanması gereken anayasal kuralları ortaya koyar. Tekrar ifade edelim ki, geniş anlamda parasal

anayasa, bir parasal sisteme ilişkin kural ve kurumlar bütünüdür ve yeni bir parasal rejim oluşturmaya yöneliktir.

Parasal rejim, öncelikle kamunun beklentilerini yöneten bir sistemdir. İkinci olarak ise, bu rejim para otoritelerinin kamunun beklentilerini karşılayacak şekilde davranmasını sağlar. Kısaca, bu politika kamunun ihtiyaçlarını karşılayacak uygulamaların yapılması amacını güder (Leijonhufvud, 1999: 644-645). Parasal anayasa taraftarları bu amaca en uygun parasal rejimin, anayasal rejim olduğunu savunurlar.

Dar anlamda bir parasal anayasa önerisinin uygulanması durumunda dikkat edilmesi gereken bir nokta, hangi para arzının anayasada kural olarak belirleneceğidir. Para arzının kontrolü için hangi para arzı tanımının (M_1 , M_2 , rezerv para, parasal taban, merkez bankası parası vb.) dikkate alınması gerektiği tartışma konusudur. Yine para arzının kontrol edilebilirliği açısından para arzının içsel olarak mı, yoksa dışsal olarak mı belirlendiği önemlidir. Bu konudaki tartışmalar sonuçlanmış değildir.

Demokratik sistemlerde partiler iktidarı kazanmak ve sürdürmek için rekabet içerisindeyler. İktidardaki parti ya da partiler, parlamentoda en azından belli bir çoğunluğu korumak için, gelecek seçimlerde mümkün olduğu kadar çok seçmenin oylarını kazanmaya çalışmak zorundadır. Bununla birlikte, seçmenler, kendileri için çok önemli olmayan konular hakkında rasyonel olarak bilgilendirilmezler. Seçmenler için önemli olan şey, onların ve akrabalarının iş güvenliği, ücretleri ve gelirleri, ev sahibi olma olanakları vb.dir. Seçmenler para politikaları ve bu politikaların gelecekteki sonuçları hakkında genellikle bilgisizdirler. Üstelik, para politikalarına ilişkin konular karmaşık ve özel bir eğitim olmaksızın kolay anlaşılır değildir. Tüm bunların dışında, genişletici bir para politikası kısa dönemde işsizlikte bir azalma ve ekonomide bir pozitif genişleme sonucunu verir. Sonuç olarak problemlerin karmaşık ve seçmenlerin bu konularda bilgisiz olmalarından dolayı, hükümetin performansı, uygulanan politikalarından anlayanların tercihlerine göre değerlendirilir. Bu rasyonel seçmenlerin bilgisizliğiyle iktidarı devralan parti veya partiler tarafından hangi mali ve parasal politikaların tercih edilmesi uygundur. Hükümet genellikle nüfusun küçük bir bölümüne fayda sağlayacak harcamalar yapmak durumundadır, oysa bu harcamaların maliyetlerinin hissettirilmeyecek şekilde nüfusun geniş bir kesimine yayılması gerekir. Geleneksel olarak harcamalar, daha yüksek vergilerle herkese yüklenmeksizin borçlanma yoluyla finanse edilerek artırılabilir. Bir de bu tür harcamalar, genellikle yeniden seçilme şanslarını artıracak işsizliği azaltacak ve ekonomiyi uyaracak şekilde seçimlerden önce yapılır. Bu durum Kamu Tercih teorisinde tartışılan "Politik Konjonktür Hareketleri"nde artışa yol açar. Fakat zaman içinde gittikçe yükselen borçlar üzerindeki faiz ödemeleri devletin gelirlerini hızla azaltır ve önemli yatırımları dışlayarak (crowding out) piyasalarda daha yüksek faiz oranlarına neden olur. Bu ilişki, merkez

bankasından borçlanarak para yaratan ve bu şekilde kamu açıklarının bir kısmını finanse eden iktidardaki parti (partiler) için caziptir (Bernholz, 2001: 6-7).

Parasal anayasa, bir para sistemini tanımlayan kurumsal yapıdır. Bu kurumlar şu gibi soruların cevaplarını kapsar: Para neye hizmet eder? Parayı kim basar? Paranın değerini ne belirler? Para bir veya daha çok mala konvertibl olarak mı tanımlanır? Hangi tür otorite paranın miktarını düzenlemeye çalışır veya bir kuralla mı, yoksa araçlarla mı düzenlemeye çalışır? Parasal kurumların performansı konusundaki beklentiler nelerdir? (Yeager,1992:731)

Parasal anayasanın sahip olması gereken temel özellikler; hükümetlerin parasal alandaki yetkilerini sınırlaması, yani parasal alanda oyunun kurallarını belirlemesi; parasal otoriteye, bu çerçeve içerisinde para politikası stratejilerini kendilerinin belirlemesine izin vermesi; geniş bir halk kitlesi tarafından anlaşılabilir ve basit olması ve para politikalarının tutarlılığını ve öngörülebilirliğini sağlamasıdır.

Parasal anayasa önerisi, para arzının artırılması konusunda parasal otoritelere verilen sorumluluğu daraltır ve para arzı artışında izlenecek prosedüre ilişkin otoriteyi bağlayıcı kurallar ortaya koyar.

Parasal anayasa taraftarlarının programları iki temel hükme dayanmaktadır. İlk olarak, parasal alanda hükümet monopolünün varlığını sürdürmeyi önermektedirler. İkinci olarak da, monopol otoritesi üzerine konulan bağlayıcı bir para yaratma kuralını savunmaktadırlar (Brown,1982:14).

Parasal anayasa taraftarları, Milton Friedman'ın ifade ettiği gibi, "parasal yapı, merkez bankasına verilen gücü, rezerv ihtiyacını vb. sınırlayan ve birtakım kurallar koyan bir tür parasal anayasaya ihtiyaç gösterir" inancını paylaşırlar. Parasal anayasa para yaratma konusunda oyununun kurallarını belirleyerek, hükümetin para arzına yönelik politikalarının insanlar tarafından değil, kurallar tarafından belirlenmesini gerektirir.

Parasal anayasa, para konusundaki kararları ile parasal istikrarı bozan ve bu alanda geniş yetkilere sahip siyasal iktidara olan bağımlılığı ortadan kaldıracaktır. Sonuç olarak, böyle bir parasal anayasa, geçmişte para politikasına ilişkin açıkça kurallarla sınırlandırılmayan ve para politikalarına ilişkin herhangi bir performans kriteri tarafından teste tabi tutulmayan geniş parasal yetkilerin neden olduğu ekonomik dalgalanmaları önemli ölçüde azaltacaktır (Brown,1982:15).

Para arzındaki “sınırsız” bir devlet monopolünün sonuçları James M. Buchanan ve diğer Kamu Tercihi teorisyenleri tarafından incelenmiştir. Bu iktisatçılar, para otoritelerinin davranış motivasyonlarının sonuçlarına dikkat çekmişlerdir. Kamu tercihi iktisatçılarına göre, para arzı yönetimi, gün geçtikçe daha çok bu alandaki yetkilerini artırmaya izin verilmesine yönelik amaçlar gütmektedir. Buchanan ve H. Geoffrey Brennan’e göre, örneğin hükümetlerin para yaratma işlemlerini sınırlandırıcı bir kural oluşturulmaması durumunda, politikacıların ve bürokratların “doğal eğilimleri (kendi çıkarını düşünme)”nin ortaya çıktığı bir ortam hakim olacaktır. Bu teorisyenlere göre bu şekilde bir doğal eğilime sahip olan politikacılar, vatandaşların temel isteğinin tersine, “özel çıkarları”na yönelik hareket etme eğilimindedirler (Brown,1982:16).

Kamu Tercihi teorisyenlerinden Richar E. Wagner de aynı şeyi savunmaktadır. Parasal kurumların varlığı, politikalar ve para kontrolü arasında bir bağlantı oluşturur. Özel çıkar sağlama amacı ile birleşen parasal monopol gücü sonucunda, bu durum makro ekonomik dengesizlik ortaya çıkarabilir. Daha özel olarak, hükümet sürekli olarak karşı konulmaz bir şekilde aşırı harcamaya eğilimli görünmektedir ve bu durum her zaman tehlikeli bir bütçe açığına yol açar. Para arzı üzerindeki devlet monopolü, bu şekilde parasal genişlemeye doğru bir eğilim yaratır. Gordon Tullock’un dikkati çektiği gibi, parasal otoritenin(Brown,1982:16-17);

“...makamını koruma endişesi yoktur. Bu şartlar altında, tüm gelir akımı üzerinden çok, gelecek birkaç yılda şimdiki gelirinin değerini maksimize etme amacındadır. Genelde enflasyon, paraya iyi bir itibar verme çabasından çok, bu amaca yönelik davranmanın bir yoludur...”

Kısaca, parasal kural ile sınırlanmamış bir parasal sistem, parasal alandaki monopol imtiyazını koruma ve parasal amaçları gerçekleştirme hedefi altında gerçekte politik çıkarlarına hizmet etme amacıyla olan hükümetlerin geniş bir takdir yetkisini kullanmasına izin vermektedir (Brown,1982:16-17).

Parasal anayasanın en önemli avantajı, para politikalarının öngörülebilirliğini sağlamasıdır. Çünkü para politikası konusunda geniş yetkilere sahip olan hükümetlerin para politikası araçlarını düzensiz bir şekilde kullanması ve bu alandaki belirsizlikler, ekonomik birimlerin kararları üzerinde önemli etkilere sahiptirler. Paranın öngörülebilir olmaması, yatırım, tasarruf ve üretim kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu değişkenler paranın değerindeki değişimlerden önemli ölçüde etkilenir. Oysa para politikası ne ölçüde öngörülebilirse o ölçüde güvenilirlik niteliği taşır. Para politikalarının güvenilirliği de, parasal istikrarsızlıkla mücadele açısından önemlidir. Bir çok istikrar programındaki en büyük eksiklik, bu güvenilirliği taşınamamasıdır. İstikrar programındaki taahhütlerin uygulanmasının hiç bir

garantisi yoktur. Parasal anayasada para politikasına ilişkin çerçeve çizilmiş olduğundan istikrar programlarının bu eksikliği giderilmiş olur.

Parasal anayasa önerisinin uygulanması için öncelikle mevcut parasal rejimden daha öngörülebilir olan bir başka parasal rejime ihtiyaç olduğu konusunda uzlaşma sağlanması gerekir. Bu konuda bazı kuralların olması gerektiği kabullenilmelidir.

Geniş anlamda parasal anayasa girişimlerinin tarihi örnekleri araştırıldığı zaman dört farklı örnekle karşılaşılmaktadır. Bu örnekler şu şekilde sınıflandırılabilir: (1) Hiperenflasyon sonrası istikrarlı bir parasal anayasaya dönüş, (2) Konvertibilitenin kaldırıldığı savaş sonrasında altın veya gümüş paritesine dönerek parasal anayasanın canlandırılması, (3) İlimli enflasyonu takiben daha düşük bir paritede parasal anayasaya geçilmesi, (4) Diğer ülkelerdeki parasal anayasa örneklerini benimseyerek istikrarlı bir parasal sisteme geçilmesi (Bernholz,1987: 87).

Hiperenflasyonu sona erdirmek için, ya bir reform ya da yabancı para veya mal paranın mevcut paranın yerini alması gerekir. Hiperenflasyonist bir ortamda bireylerin milli paraya olan talebi azalacağından ve para ikamesi olgusu yaşanacağından para bir değer saklama ve hesap birimi olma özelliğini gittikçe kaybeder. Böyle bir durumda parasal rejimin değiştirilmesi ve parasal anayasa konusunda uzlaşma daha kolay sağlanacak ve halkın reforma desteği güçlü olacaktır. Konvertibilitenin kaldırıldığı savaş sonrasında ise, politik güçlerin parasal anayasaya geçişe izin verme sorunu vardır.

İlimli enflasyon sonrasında bir parasal anayasaya geçiş olasılığını konusunda tasarlanan ilişkilerin etkisi nedir? Anti-enflasyondan zarar gören sektörler-ki bunlar ihracat ve ithalatta rakip olan endüstriler ve onlar tarafından çalıştırılan kişilerdir- dış ticaret konusunda koruyucu yasaların çıkarılması ve devlet tarafından idari müdahalelerin yapılması için çaba harcayacaklardır. Bu durumda hükümetler, oldukça farklı önlemler alabilirler. Örneğin müdahaleler, koruyucu tarifeler, ithalat kotaları ve anti-damping vergileri şeklinde olabilir veya para arzı artışıyla birleştirilerek döviz kuru piyasalarına müdahale şeklinde olabilir. Tarihsel deneyimler, eğer ilimli enflasyonları takiben istikrar sağlayıcı önlemlere girişilmişse, parasal anayasaya geçişin politik olarak uygulanabilir olduğunu göstermektedir (Bernholz,1987:96-97,101).

Parasal anayasa tartışmalarında önemli olan nokta, parasal büyüme kuralını, mal standardına dayalı parasal sistemini ve rekabete dayalı parasal sistemini (serbest bankacılık sistemi) savunanların, sınırlanmamış parasal tekeline savunanlara karşı görüş birliği içinde olmalarıdır. Temel sorun, para otoritesine karşı kuralların olup olması değil, sınırlandırılmamış para tekeline

karşı alternatif parasal anayasa rejimlerinden hangisinin kabul edileceğidir(Buchanan,1987:125). Yani parasal kuralları benimseyenler için önemli olan alternatif parasal anayasa önerilerinden hangisinin daha uygulanabilir ve cazip olduğunun ortaya konulmasıdır.

Anayasal iktisat teorisinin ve dolayısıyla dar anlamdaki bir parasal anayasa önerisinin en çok eleştiri aldığı konulardan birisi, ekonomik dalgalanmalarla mücadeleyi imkansız kıldığı ve olağanüstü durumlarda para arzının sınırlamalardan daha fazla oranda artırılması gereği duyulduğunda ne yapılacağı yönündedir. Bunu önlemek amacıyla anayasaya ekonomik buhran ve savaş gibi olağanüstü dönemlerde sınırlayıcı hükümlerin geçici bir süre için askıya alınmasını ve buna yönelik bir kararın meclisin kaliteli çoğunluk kararıyla alınması zorunluluğu yönünde bir hüküm konulabilir. Fakat parasal anayasa uygulamasında üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli nokta, savaş veya ekonomik buhran gibi olağanüstü dönemlerde anayasada yer alan parasal alandaki yetkileri sınırlandırıcı hükümleri askıya alan düzenlemelerin, sınırlamalardan kurtulmak amacıyla kullanılmasını önlemektir.

Savaş dönemlerinde hükümetler enflasyonist bir eğilime sahiptir. Savaş ve uluslar arası gerginlik durumunda enflasyonist finansman uygulanacaktır. Fakat savaş sonrasında bu finansman yöntemi, hükümetler tarafından haklı çıkarılır ve çok daha büyük boyutlara ulaşır (Bernholz, 2001: 7).

4. Alternatif Parasal Anayasa Önerileri

İhtiyari para politikalarının olumsuz sonuçları, parasal kuralların önem kazanmasına neden olmuş ve farklı parasal kural önerilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Geniş anlamda düşünüldüğünde parasal anayasa olarak nitelendirilen başlıca parasal kural önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

4.1.Friedman Kuralı

Friedman kuralı, Monetarist iktisadın kurucusu Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir.

Monetarist iktisatçıların ekonomik sorunların temelinde para arzı artışlarını görmeleri, bu iktisatçıların çözüm olarak bir parasal kural geliştirmelerine neden olmuştur. “Friedman Kuralı” olarak bilinen bu kural, para otoritesinin para arzını her yıl yüzde 3 ila yüzde 5 oranında artırmasını öngörür (Friedman, 1988:94). Friedman kuralı fiyat düzeyini sabit tutmayı hedeflememekte, bunun yerine parasal büyüklüklerin (M_1 , M_2 vb.) büyüme oranını hedef alan bir kuralı önermektedir.

Friedman, gümüş veya altın para standardına dönülmesi önerisinin uygulanabilir ve arzu edilir olmadığını, bunun yerine en iyi düzenlemenin parasal tabanın sabit bir oranda büyümesini öngören bir düzenleme olduğunu fakat bunu tasarlayanın özel bir kurumsal yapıya bağlı olması nedeniyle güç olduğunu belirtmiş ve bu düzenlemenin şu şekilde olabileceğini savunmuştur(Friedman, 1980: 296):

“Kongre, toplam para miktarında önemli artışlar yıllık yüzde 3’den az, yüzde5’ten fazla olmayacak şekilde, hükümetin faiz getirmeyen tahvilleri para şeklinde veya kaydı olarak çıkarma yetkisini verme gücüne sahip olması gerekir”.

Friedman kuralı, nominal para miktarını belirleyebilir. Büyümenin olmadığı ekonomilerde, bu kural ilk aşamayı takip eden aşamada para basılmaması gerektiğini belirtebilir. Büyüyen bir ekonomide bu kural, parasal otoritenin ekonomide planlanan reel büyüme oranına yakın veya hedeflenen oranda para arzını genişletebilmesini ifade eder (Brennan; Buchanan,1981:62-63).

Milton Friedman’ın önerisine göre, anayasada para otoritelerinin para arzını sabit bir oranda artırılabilmelerine ilişkin hükümler yer almalıdır. Böylece enflasyon sona erecek ve fiyat istikrarı sağlanacaktır. Bu öneri, bir parasal kural olan Friedman kuralının anayasada güvence altına alınmasını ifade eder.

Friedman, para otoritesine para miktarında belli bir büyüme hızı sağlamada yol gösterecek anayasal bir kuralın olmasını önerir. Bu amaçla para miktarını; ticari bankalar dışında bulunan dolaşımdaki para ve ticari bankaların tüm mevduatını içerecek biçimde tanımlamıştır. Friedman’a göre, Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve Board)’nın yapması gereken, bu şekilde tanımlanan toplam para miktarını yıllık yüzde 3 ila 5 oranında artırmaktır(Friedman,1988:94). Yani para arzındaki artışın yıllık yüzde5’den fazla, yüzde3’den az olamayacağı konusunda anayasada hüküm bulunmalıdır.

Allan Meltzer ve Bennett McCallum ise Friedman kuralının değişik bir biçimi üzerinde çalışmışlardır. Bu kural, para arzının büyüme oranı veya parasal tabandaki bir değişikliği ifade eden miktara dayalı bir kuraldır (Poole,1999). Meltzer, parasal tabandaki büyümenin üretim ve paranın dolaşım hızındaki değişikliğe göre otomatik olarak düzenlenmesini önerir.

Friedman ve diğer Monetarist iktisatçılar sabit bir parasal büyüme oranı kuralını kapsayan söz konusu programın ayrıntılarını tartışmışlardır. E.S.Shaw’ın görüşleri ise yüzde 4’lük bir parasal büyüme oranı önerisi üzerinde odaklanmıştır. Tüm bu öneriler, para politikalarında esneksizliğe

yol açtığı şeklindeki eleştirilere maruz kalmıştır. Martin Bronfenbrenner, paranın dolaşım hızı ve reel milli gelirdeki büyüme oranında, önceki dalgalanmaya göre ayarlanan para arzı artış oranının daha etkin olduğunu iddia eder. Diğer bazı yazarlar ise, paranın değerindeki istikrarı korumak için “sık sık gözden geçirilebilecek” ve “değişiklik yapılabilecek” daha esnek bir kuralı benimsemeyi önerirler. Parasal kural konusunda esnek olunmaması gerektiğini savunanlar da vardır. Henry C. Simons ve Wilford King, bir kez yürürlüğe giren para kuralının “mekanik olarak” işlemesi gerektiğini ve ancak böyle etkili bir şekilde amacına hizmet edebileceğini savunurlar(Brown,1982:17-18).

Friedman kuralı, para arzı artışlarını oran olarak sabitleirken, para talebindeki şoklara, para sistemindeki teknolojik ve düzenleyici değişikliklere karşı duyarsız kaldığı konusunda eleştirilere uğramıştır (Gramlich, 1998). Friedman kuralının en önemli dezavantajının, ekonomideki yapısal değişikliklere ayak uyduramaması olduğu iddia edilmiştir. Bunu savunan iktisatçılara göre, reel büyüme oranındaki bir değişiklik para arzı artışlarının da buna göre ayarlanmasını gerektirir. Bu da bir anayasal değişikliği gerektirecektir. Yine bu iktisatçılara göre, Friedman kuralı paranın dolanım hızının sabit kabul edilmesi halinde geçerli olacaktır. Oysa onlara göre, paranın dolanım hızı sabit değilse, sabit parasal büyüme kuralı işlevsiz olacak ve konjonktürel dalgalanmalara yol açacaktır.

Öte yandan J. Tobin, Friedman kuralında paranın tanımında belirlilik sağlamanın güç olduğuna dikkat çekmiştir. Tobin, Friedman’ı ve onun takipçilerini “Biz paranın ne olduğunu bilmiyoruz, fakat ne olursa olsun, para stoğunun her yıl yüzde 3 ila 5 gibi sabit bir oranda büyümesi gerekir” dedikleri için eleştirmiştir. Gerçekte, çalışabilir bir parasal kural, paranın bazı tanımları üzerinde karar verilmesi ve sonra da bu kavramın hareketinin kabul edilmesini gerektirir (Barro, 1986: 33).

4.2.Taylor Kuralı

Bu kural 1993 yılında iktisatçı John Taylor tarafından önerilmiştir. Taylor kuralı, parasal otoritenin enflasyonun hedeflenen değeri ile gerçekleşen değeri arasında bir fark olduğunda, bunun nominal faiz oranını kontrol ederek değiştirilebileceğini varsayan bir kuraldır. Eğer enflasyon oranı, hedeflenen enflasyon düzeyinin üzerine çıkarsa, faiz oranı yükseltilmelidir.

Taylor kuralı, enflasyon hedeflenenin üzerinde olduğu zaman, faiz oranlarının artırılmasını veya bir resesyon tehlikesi olduğunda faiz oranlarının düşürülmesini önerir. Kural, politikacıların faiz oranını değiştirerek üretim ve fiyatları stabilize etmeye çabaladıklarını farzeder (Kozicki,1999:5).

Bu yaklaşımda, politika amaçları veya hedefler, kuralda belirtilmiş olabilir ve parasal otorite bu değişkenlerin hedef düzeyleri ve gerçek değerleri arasındaki sapmalara düzenli bir şekilde cevap vermek zorundadır (Gramlich,1998).

Taylor kuralı dört faktöre bağlı olan nominal faiz oranı seviyesine yönelik bir hedef tavsiye eder. İlk faktör enflasyon oranıdır. İkinci faktör, reel faiz oranıdır. Bu iki faktör nominal faiz oranı için bir ölçüt oluşturur. Üçüncü faktör, hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki farka dayanan bir enflasyon açığıdır. Bu faktör eğer gerçekleşen enflasyon hedeflenen enflasyonun üzerinde ise faiz oranının ölçütün üzerinde artırılmasını ve eğer enflasyon hedefin altında ise faiz oranının ölçütten aşağıya düşürülmesini tavsiye eder. Dördüncü faktör, reel GSYİH ve potansiyel reel GSYİH arasındaki açığa dayanan üretim açığıdır. Bu faktör, eğer fark pozitif (reel GSYİH, potansiyel reel GSYİH'nın üzerinde) ise faiz oranının ölçütün üstünde artırılmasını, eğer fark negatif ise faiz oranının ölçütün altına düşürülmesini tavsiye eder (Kozicki,1999:6).

Taylor kuralı şu şekilde formüle edilir (Gramlich,1998):

$$PFR= r^* + p + 0.5 y+ 0.5 (p-p^*)$$

PFR nominal faiz oranını, r^* reel faiz oranını, p gerçekleşen enflasyon oranını, y reel GSYİH ile potansiyel GSYİH arasındaki farkın sapmasını, p^* ise hedeflenen enflasyon oranını göstermektedir.

Taylor kuralı, miktara dayalı kurallara karşı geliştirilen bir faiz oranı kuralıdır. Taylor, faiz oranının üç koşullu bir kural tarafından belirlenmesini önermiştir. Bunlardan ilki, faiz oranıdır ve sıfır enflasyon oranında ekonominin tahmini reel faiz oranı artı hedeflenen enflasyon oranına eşit olmalıdır. İkincisi, gerçekleşen enflasyon oranı hedeflenen enflasyon oranından saptığı zaman, faiz oranında bir ayarlamaya ihtiyaç gösterir. Taylor kuralındaki üçüncü koşul, potansiyel GSYİH'dan reel toplam GSYİH'nın sapmasıdır (Poole, 1999).

Taylor, politika kuralları ile ilgili olarak üç farklı noktayı belirtmektedir. Bunlar; (1) Politika kurallarının tasarımı (2) Yeni bir politika kuralına geçiş (3) kuralların günlük bazda uygulanması şeklinde sınıflandırılmıştır (Kesriyeli;Yalçın,1998:1).

Taylor kuralında enflasyon hedefinin belirlenmesi önemlidir. Hedeflenen enflasyon belirlenirken hangi fiyat endeksinin kullanılacağına doğru tespiti gerekir. GSYİH hedefi durumunda da, GSYİH'nin ölçümünde belirsizlik söz konusu olabilir. Yine enflasyonun veya GSYİH'nın

hedeflenmesi durumunda reel faiz oranının belirlenmesi de zordur. Ayrıca Taylor kuralının iyi işleyebilmesi için, para politikalarının gecikmeden uygulanması gerekir.

4.3.Fisher-Simons Kuralı (Endeksleme Yöntemi)

Irving Fisher ve Henry Simons tarafından ileri sürülen önerilerden biri de endeksleme yöntemidir. Buna göre para arzı fiyat endeksine bağlı olarak değişecektir. Para arzı ile fiyat endeksi arasında ters yönlü bir ilişki olacak, fiyat endeksi artarsa para arzı azaltılacak, fiyat endeksi azalırsa para arzı artırılacaktır. Böylece fiyat endeksindeki değişmelere rağmen paranın değeri korunmuş olacaktır.

Fisher ve Simons tarafından önerilen bu kural, para otoritesini, para miktarındaki değişikliği bir indekse göre tanımlayarak paranın değerini korumaya yönlendirir. Bu kural, kredi kartı gibi para yerine geçen değerlere göre para miktarında ayarlama yapma esnekliğe izin veren Friedman kuralından daha avantajlıdır, fakat bu kuralı izlemek parasal büyüme kuralını izlemekten daha zordur (Brennan; Buchanan,1981:62-63).

Böyle bir kriter, hangi fiyat endeksinin kullanılacağı, fiyat endeksinde kullanılan mal ve hizmet sayısı ile bunlara verilen ağırlık değiştirildiği zaman bu kriterin ne ölçüde güvenilir olacağı, fiyat endekslerinin genellikle devlet tarafından yayınlanmakta olduğu ve fertlerin bunların doğruluğunu kontrol etme imkanı olmadığı ve en önemlisi fiyat değişimleriyle bu değişmelere göre para arzında yapılması gereken değişiklikler arasında bir gecikme olacağı ve bu nedenle para politikasının etkinliğini kaybedeceği gibi gerekçelerle eleştirilere uğramıştır (Savaş, 1993:67).

4.4.Enflasyon Hedeflemesi Kuralı

Bir başka yaklaşım da, bazı gelişmiş ülkelerde kullanılan “enflasyon hedeflemesi” kuralıdır. Bu kural İngiltere, Kanada, İsrail, Finlandiya, Yeni Zelanda, İsveç ve Avustralya’da uygulanmaktadır. Bu yaklaşımda enflasyon hedeflemesi, para politikasının temel amacıdır. Enflasyon hedeflemesi kuralı farklı şekillerde uygulanabilir. Bu tür bir kural para otoritesine bu hedefi izleme konusunda çok büyük bir takdir yetkisi verir, fakat başka hedefleri izleme imkanı yoktur.

Enflasyon hedeflemesi kuralı, fiyat istikrarı gibi “hedef-amaçlı” bir kuraldır ve para otoritesinin enflasyon oranını belli bir miktara düşürmesini içerir. Bununla birlikte, parasal otorite bu amacı gerçekleştirirken izleyeceği yöntemi seçmede serbesttir (Gramlich,1998).

Kurala bağlanmış para politikasını savunanlar merkez bankasının beklenmeyen her türlü gelişmeye müdahale etmemesi gerektiğini ve en öncelikli hedef olarak enflasyonu seçmesini savunmaktadırlar. Kamunun bu duruma inandırılması durumunda enflasyon beklentilerinin azalacağına inanılmaktadır. İhtiyari (iradi) para politikasını savunan iktisatçılar ise, merkez bankasının değişen koşullara en uygun politikayı kendisinin belirlemesini ve gerektiğinde değiştirmesini savunmaktadırlar. İki politikanın sentezi ise kural benzeri (rule-like) politikalaradır. Sistematik olarak para otoritesinin müdahalesi kurullarla sınırlanmasına karşın, beklenmeyen problemlerle karşılaşıldığında değişikliğe gidebilmesi de öngörülmektedir (Karasoy; Saygılı; Yalçın, 1998: 19).

Enflasyon hedeflemesi kuralında merkez bankası, enflasyona yönelik bir hedef belirler. Bu yaklaşımın, en önemli avantajı merkez bankasının para politikasını yürütmedeki başarısı için önemli bir gösterge olmasıdır. Eğer hedeflenen enflasyon oranı ile gerçekte enflasyon oranı arasında önemli bir fark yoksa, para politikasının başarısı yüksek olacaktır. Büyük bir fark varsa, para politikasının kredibilitesi azalacaktır.

Enflasyon hedeflemesi kuralı, uygulamada birtakım sorunlara yol açmaktadır. Ekonomide fiyatların geçmiş dönemlerde alınan kararlardan ve anlaşmalardan etkilenmesi merkez bankasının enflasyon üzerinde tam kontrolünün olamamasına ve enflasyonun içselleşmesine sebep olmaktadır. Para politikası uygulama sürecinde ekonominin, merkez bankasının kontrolü dışındaki şoklara maruz kalması da enflasyonun merkez bankasınca tam anlamıyla kontrol edilmesini güçleştirmektedir. Enflasyonun para politikası araçları dışında birçok değişkenlerden de etkileniyor olması, piyasaların para politikasını sağlıklı değerlendirmelerini zorlaştırmaktadır (Karasoy, Saygılı, Yalçın, 1998: 15).

Enflasyon hedeflemesi kuralında, merkez bankası politikası, daha şeffaf hale gelir. Ayrıca merkez bankasının para politikaları esnekliğini kaybeder. Diğer amaçlar ise arka planda kalır.

4.5. Leijonhufvud'un Önerisi (Konvertibilite Kuralı)

Leijonhufvud, nasıl bir parasal anayasa uygulanması gerektiği konusunda iki öneri üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, toplam para miktarının artışı konusunda Friedman kuralını (miktar prensibi) uygulamaktır. Diğeri ise altın standardına geri dönmektir (konvertibilite prensibi).

Miktar prensibi ekonomideki toplam para miktarının kontrolü yoluyla fiyatlar genel seviyesini kontrol etmeyi amaçlar. Bu yöntemde temel unsur para miktarı olup, sistem mantiken kararlı bir standardı izleyen merkez bankacılığını gerektirir. Leijonhufvud, Friedman kuralının fiyat seviyesi

konusundaki beklentileri dengeleyerek belirsizlikleri ve bu şekilde konvertibilite sistemine göre önemli bir avantaj olarak bankaların riskini azalttığını ileri sürmüştür (Leijonhufvud, 1999: 648-649). Böylece Leijonhufvud, Friedman'ın savunduğu miktar prensibini de geliştirerek, para ihracının yıllık miktarının belirlenmesini ve merkez bankası kredilerinin sınırlandırılmasını savunmuştur.

Leijonhufvud esasen konvertibilite prensibi üzerinde odaklanmış ve konvertibilite prensibinin anayasada yer almasını önermiştir. Paranın konvertibilitesini garanti altına alan bir hüküm anayasada bulunacaktır. Devlet herhangi bir malın (örneğin altın) fiyatını belirleyecek ve ulusal para buna konvertibl olacaktır. Bu nedenle Leijonhufvud'un önerisi altın para standardına benzemektedir.

Konvertibilite prensibi, hükümetin bir malın yasal olarak fiyatını belirlemesi (altın gibi) ve bankalar dışında özel bir birimin kağıt para miktarını ve emisyonu belirlemesi temeline dayanır. Bankalardaki para miktarının artışı standard malın piyasa fiyatını yükselterek, bu malın bankalardan daha kolay elde edilmesini sağlar. Bankalara yapılan geri ödemeler ise aşırı emisyonu yok eder (Leijonhufvud,1999:648).

Leijonhufvud, özel sektörün fiyat beklentileri üzerinde önemle durmuş, parasal alanda karar alıcıların bu beklentilerine uygun davranması gerektiğini vurgulamıştır. Para konusundaki keyfi uygulamaların ortadan kaldırılması özel sektör açısından güven verici bir ortam hazırlar. Konvertibilite prensibi fiyatlar genel seviyesindeki belirsizliklerin önlenmesi ve özel sektöre mali ve finansal birikimin sağlanması açısından önem taşır. Bunu sağlamak için de anayasal para rejiminin uygulanması önemli faydalar sağlar.

4.6.Bernholz'un Önerisi

Peter Bernholz ise anayasalara devletin parasal alandaki yetkilerini sınırlayacak hükümlerin konulmasını önermiştir. Bernholz'a göre altın standardının ve Hayek'in önerdiği gibi serbest bankacılık sisteminin uygulanması devletin bu alandaki yetkilerini sınırlayacak uygulamalardır. Ayrıca parasal alandaki kararların parlamentoda kaliteli çoğunlukla karara bağlanmasını ve tüm bu önerilerin anayasalarda güvence altına alınmasını önermiştir.

Bernholz, hükümetlerin enflasyonist bir eğilime sahip olduklarını, hükümetlerin bu eğilimlerinin sınırlandırılabileceğini veya bir parasal anayasa sayesinde uzun dönemde kontrol edilebileceğini savunmuştur (Bernholz, 2001: 5).

Berholz'a göre, altın standardı şeklindeki parasal anayasa (geniş anlamda), I. Dünya Savaşı'nın patlamasıyla kaldırıldı ve bundan sonra, bütün büyük ülkeler, ihtiyari kağıt para standardına yöneldiler. Bu, ya hükümetin ya da merkez bankasının sınırsız bir şekilde para arzını belirlemesi anlamına geldi. Sonuç olarak, hükümetin elleri çok az bağılıdır veya hiç bağılı değildir. Bu, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, 1914 ve 1930'dan sonra günümüze kadar enflasyona yol açtı (Bernholz, 2001: 8-9). Bu nedenle altın standardına geri dönülmelidir.

Peter Bernholz'a göre; altın ve gümüş sisteminde kağıt para ile bu kıymetli madenler arasında "sabit" ve "herkes tarafından bilinen bir değişim oranı" vardır ve ne hükümetler, ne de Merkez Bankası ve ne de Anayasa Mahkemesi, bu belirli oranı değişik şekilde yorumlayabilir. Bu üstünlüğü nedeniyle de yeniden altın sistemine dönmek düşünülebilir(Savaş,1993:68).

Bernholz'a göre altın standardı, ihtiyari kağıt para rejimine göre tercih edilebilir. Fakat, bu tür bir parasal anayasa uygulaması küçük ve orta büyüklükteki ülkeler için uygun değildir. Böyle bir durumda enflasyon oranı diğer ülkelerden daha az olacağı için, zımni esnek döviz kuru paranın aşırı değerlendirilmesine yol açacaktır. Ve ihracat ve ithalatın GSYİH'ya oranı, küçük ülkelerde daha yüksek olduğu için, ihracat ve ithalatta rakip endüstriler ve istihdam için zıt sonuçlar ortaya çıkacaktır. Altın standardını sadece Avrupa Birliği ve ABD gibi parasal birlikler veya büyük ülkeler öncülüğünde uygulanabilir(Bernholz, 2001: 11-12).

4.7.Hayek'in Önerisi

F. A. Hayek'de serbest bankacılık sisteminin uygulanarak devletin para basma tekelinin anayasada kaldırılmasını ve özel banka ve firmalara para da kendi paralarını çıkarma yetkisinin verilmesini önermiştir.

Hayek, 1976 ve 1978 yıllarında yayınlanan, *Para Tercihi: Enflasyonu Durdurmada Bir Yol* (Choice in Currency: A Way to Stop Inflation) ve *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalisation of Money) adlı iki ayrı çalışmasında, çok tehlikeli bulduğu ve kaldırılmasını gerekli gördüğü, devletin para çıkarma imtiyazı üzerinde durmuş ve serbest bankacılık sistemini önermiştir.

Hayek çalışmalarında, enflasyonun temel nedeni olarak para basma tekelinin devlete ait olmasını görmüştür. Hayek'e göre, enflasyonu önlemek için devletin para basma tekelini kaldırılmalı ve serbest bankacılık sistemine geçilmelidir. Serbest bankacılık sistemi ile özel bankalara da para basma yetkisi verilmelidir. Ekonomik birimler, piyasadaki farklı paralardan istediğini kullanmakta serbest olmalıdırlar.

Hayek' in "Paranın Özelleştirilmesi" adını verdiği bu öneriye göre, paranın piyasada alıp satılan diğer mallardan farkı yoktur. Bu nedenle para, piyasa şartları içersinde özel teşebbüsler tarafından arz edilmelidir. Böylece paranın değer kaybetmesi önlenecektir. Çünkü paranın değer kaybetmesi halinde para çıkarıcı özel kesimin kârı azalacaktır. Bu nedenle özel bankalar ve/veya firmalar çıkardıkları paraların değerini korumak için daha dikkatli davranacaklardır. Rekabete dayanan serbest bankacılık sisteminde para arzının kontrol edilebilmesi için, merkez bankalarına ihtiyaç yoktur. Bu durumda merkez bankalarının kurulması için ileri sürülmüş olan para arzının kontrol altına alınması gerekçesi ortadan kalkacaktır.

4.8. Buchanan'ın Önerisi

Anayasal İktisat teorisinin kurucusu James M. Buchanan, anayasal para rejimini savunarak şu önerilerde bulunmuştur (Brennan; Buchanan, 1981: 62-63):

Hükümet para basma yetkisine ve monopolüne sahip olabilir. Fakat anayasa, para otoritesinin gücünü sınırlayan belirli kuralları hüküm altına alabilir.

Buna yönelik olarak anayasada iki tür kural söz konusu olabilir. Birinci kural, nominal paranın ölçülebilir miktarını ifade edebilir. Buna göre büyümenin olmadığı bir ekonomide, bu dönem boyunca para basılmaması gerektirir. Büyümenin olduğu bir ekonomide ise, bu kural parasal otoritenin ekonomide reel büyüme oranına yakın veya aynı olacak şekilde para arzını genişletmesi hükmünü içerebilir. Bu kural türü, önemli ölçüde, her ikisinin de bağlayıcı bir anayasal sınırlama kadar ihtiyari politikaya nazaran iyi olduğunu savunmuş olan Milton Friedman'a aittir. Tabii ki, tek bir orandan ziyade birden fazla parasal büyüme oranlarını belirlenmesini içeren birçok farklı parasal büyüme kuralı olabilir. İkinci kural; araçtan ziyade amaçlar açısından belirtilebilir. Irving Fisher ve Henry Simons tarafından önerilmiş olan bu kural, parasal otoritenin para birimini belirli bir endekse göre tanımlayarak paranın değerini korumasını gerektirir. Bu kural veya bu kuralın bazı farklı türleri, kredi kartı gibi para benzerlerinin ortaya çıkması durumunda paranın miktarını ayarlama esnekliğini dikkate alan Friedman benzeri kurala göre avantajlara sahiptir, fakat parasal büyüme kuralına göre bunu kontrol etmek daha zordur.

G. Brennan ve J. M. Buchanan para otoritelerinin anayasada yer alan hükümlere uymaları için parasal rejimin değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Parasal rejim, anayasada kurullarla düzenlenecek parasal sistemdir. Brennan ve Buchanan, öncelikle parasal anayasanın gerekli olduğu konusunda görüş birliği içinde olunması gerektiğini belirtmişlerdir.

5.Sonuç

Kurala bağlı para politikası önerisinin en önemli gerekçesi, siyasal iktidarların parasal alandaki güç ve yetkilerini kötüye kullanma tehlikesidir. Maliye politikası alanında hükümetlerin vergi, harcama, borçlanma ve bütçe yetkilerinin sınırlandırılmasına paralel olarak hükümetlerin para basma yetkilerinin de anayasal ve/veya yasal kurallara bağlanması görüşü benimsenmektedir.

Bize göre öncelikle şu hususun akıldan uzak tutulmaması gereklidir: Enflasyonu düşürme ve fiyat istikrarını sağlama ve koruma amacı siyasal otoritelerin iradi/takdiri/ihtiyari politikalarına bırakılamayacak ve sadece yasa ve protokollerle düzenlenmeyecek kadar önemli bir konudur. Parasal düzen için optimal bir parasal kuralın anayasal güvence altına alınması gerektiğine inanıyoruz. Para politikasında bize göre en önemli ilkelerden birisi “öngörülebilirlik”tir ve bu ilkenin anayasal normlarla güvence altına alınmasında yarar bulunmaktadır.

Kaynaklar

Aktan, C.C. (1996) Ekonomik Anayasa, TİSK Yayını, Ankara.

Aktan, C.C.; Utkulu,U.; Togay, S. (1998) Nasıl Bir Para Sistemi, İMKB Yayını:İstanbul.

Ball, L (1997) “Efficient Rules for Monetary Policy”, NBER Working Paper Series, Working Paper 5952, National Bureau of Economic Research.

Barro, R. J. (1986) “Recent Developments in the Theory of Rules Versus Discretion”, The Economic Journal, Volume: 96, Conference Papers.

Bernholz, P. (1987) “The Implementation And Maintenance of A Monetary Constitution”, in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform, Chicago.

Bernholz, P. (2001) “Monetary Constitution, Political-Economic Regime, and Long-Term Inflation”, Constitutional Political Economy, 12, 3-12, Kluwer Academic Publishers.

Brennan, H. G.; Buchanan. J.M. (1981) Monopoly in Money and Inflation, Institute of Economic Affairs, Hobert paper 88.

Brown, P. J. (1982) “Constitution or Competition? Alternative Views on Monetary Reform”, Literature of Liberty, Vol.4, No.3.

Buchanan, J.M. (1987) "Constitutional Strategy And The Monetary Regime", in: James A. Dorn, Anna J. Schwartz (ed.), The Search for Stable Money, Essays on Monetary Reform, Chicago.

Buchanan, J. M. (1988) Constitutional Imperatives for the 1990s- The Legal order for a Free and Productive Economy, Hoover Institution, Stanford University.

Friedman M.; Friedman R. (1980) Free to Choose: A Personal Statement, New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Friedman M. (1988) Milton Friedman' in Ekonomik Felsefesinin Klasik Bildirisi: Kapitalizm ve Özgürlük, Türkçesi: Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi.

Gramlich, E.M. (1998) "Monetary Rules", Eastern Economic Journal, Vol.24, Spring.

Hayek, F. A. (1976) "Denationalization of Money- The Argument Refined", The Institute of Economic Affairs, London.

IMF (1999) "Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies: Declaration of Principles", www.imf.org/

Karasoy, A., Saygılı M., Yalçın C. (1998) Enflasyonun Doğrudan Hedeflenmesi Politikası ve Bazı Ülke Deneyimleri, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No:9801, Ankara: Mart .

Kesriyeli, M., Yalçın C. (1998) "Taylor Kuralı ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Not", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No:9802, Ekim.

Kirchgassner, G. (1994) "Constitutional Economics And its Relevance for the Evolution of Rules", Kyklos, Vol.47.

Kozicki, S. (1999) "How Useful Are Taylor Rules for Monetary Policy", Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Volume:84, Number:2.

Leijonhufvud, A. (1999) "Devletin Parasal Alandaki Güç ve Yetkileri Üzerine Anayasal Sınırlamalar", Çeviren: Esra Siverekli, Yeni Türkiye, Yıl:5, Sayı:30, Kasım-Aralık.

Poole, W. (1999) "Monetary Policy Rules?", Review (Federal Reserve Bank of Saint Louis), Vol.81, Mar/Apr.

Savaş, V.F. (1993) Anayasal İktisat, Genişletilmiş İkinci Baskı, Takav Matbaacılık, İzmir.

Savaş, V.F. (1999) Çağımızın Deneyi EURO, Siyasal Kitabevi, İstanbul.

Tonus, Ö. (2000) Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye, İKV Yayınları, No: 163, İstanbul.

Yeager L.B. (1992) "Monetary Constitution", The New Palgrave Dictionary of Money and Finance, Vol.2, MacMillan Press.

Parasal Reform Önerileri ve Parasal Anayasa⁵¹

Coşkun Can Aktan, Selahattin Togay ve Utku Utkulu

Fransız devlet adamı, Raymond Poincare'nin ünlü bir sözü vardır: *"Para, merkez bankalarına bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir."* Bu sözü değişik şekillerde yorumlamak mümkün. Bir kere, Poincare'nin sözünden yoruma belki de açık olmayan bir gerçeği anlamak ve kabul etmek mümkün olabilir: Para, önemlidir ve para basma yetkisini elinde bulunduran merkez bankaları bu yetkilerini kötüye kullanabilirler. Poincare, açık olarak söylemese de sözünden ne ifade etmek istediği anlaşılabilir. Poincare'nin sözünden ayrıca bu defa yoruma açık iki ayrı görüş elde etmek de mümkün. İlk olarak, para, çok önemli bir araç olduğu ve para otoritesi olarak merkez bankasının hükümet müdahalesi ile yetkisini kötüye kullanabileceğinden dolayı bu yetkinin merkez bankalarına bırakılmaması gerekir. Bu çerçevede şu yorum yapılabilir; para üzerindeki monopol yetkisinin kaldırılması ve/veya merkez bankasının tamamen özelleştirilerek para basma yetkisinin tamamen özel bankalara bırakılması düşünülebilir. İkinci alternatif ise merkez bankasının para monopolünü kötüye kullanabileceği varsayımından hareketle merkez bankasının para üzerindeki yetkilerini belirli kurallara bağlamak olabilir.

Bilindiği üzere, altın tek metal standardı (altın monometalizmi), gümüş tek metal standardı (gümüş monometalizmi), çift metal standardı (bimetalizm) ve benzeri mal-para standartlarının yerini kağıt para standardının alması ile birlikte banknot çıkarma imtiyazını elinde bulunduran merkez bankaları oluşturulmaya başlanmıştır. Geçmişte, merkez bankalarına para basma imtiyazının verilmesinde bugün bile güncelliğini koruyan çok önemli tartışmalar yapılmıştır. İngiltere'de Napolyon savaşlarının yapıldığı dönemde altın karşılığında para miktarının artırılması işlemleri durdurulmuş ve karşılıksız para basımına gidilmiştir. Bunun üzerine İngiliz Sterlini değer kaybetmeye başlamış ve fiyatlar genel seviyesinde artışlar olmuştur. İşte tam bu sıralarda merkez bankalarının emisyonu hangi ilkeler doğrultusunda düzenlemeleri gerektiği konusunda üniversite ve bankacılık çevrelerinde önemli tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. O dönemde, ünlü klasik iktisatçılardan David Ricardo (1772-1823)'nin başını çektiği bir grup iktisatçı İngiltere Bankasının (Bank of England) altın karşılığı olmaksızın para basmasının yanlış olduğunu ve bu-

⁵¹ Daha önce şu kitap içerisinde yayınlanmıştır: C.C. Aktan, Anayasal İktisat, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002. Burada takdimi yapılan çalışma 1998 yılında yayınlanan kitabımızın son bölümü edit edilerek hazırlanmıştır. Bkz. C.C. Aktan, S. Togay, U. Utkulu, Nasıl Bir Para Sistemi? İstanbul: İMKB Yayını, 1998. (Bu çalışma yaklaşık 20 yıl önce kaleme alınmıştır. Makale içerisinde mevzuatta ve kurum isimlerindeki değişiklikler dikkate alınarak bazı ufak düzeltmeler ve çıkarmalar yapılmıştır.)

nun enflasyon ile sonuçlanacağını savunmuştur. Ricardo ve arkadaşlarının bu görüşleri literatürde Nakit Okulu (Currency School) olarak adlandırılmaktadır. Nakit Okulu taraftarlarına göre para miktarı karşılıksız olarak artırılmamalıydı. Ricardo'nun öncülük ettiği bu akımın günümüzdeki temsilcileri Modern Miktar Teorisi olarak adlandırılan teorinin savunucuları olan monetaristlerdir.

Ricardo karşıtı görüş ise Bankacılık Okulu (Banking School) olarak adlandırılan yaklaşımdı. Bu okulun (ya da ekolün) temsilcilerinden Thomas Tooke (1774-1858) merkez bankalarının gerektiğinde karşılıksız kağıt para ihraç edebilmelerini ve yine gerektiğinde merkez bankalarının piyasaya yön verici müdahalelerde bulunması görüşünü savunuyordu. Tooke'a göre para hacmi, altın stoklarına göre değil, iktisadi faaliyetlerin gelişim trendine ve konjonktüre paralel olarak belirlenmeliydi. Bankacılık okulunun görüşleri bugün dünyada merkez bankası uygulamalarında yaygın olarak görülmekte ve merkez bankaları modern para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, reeskont oranları, karşılık oranları vs.) kullanarak ekonomiye ve bankacılık sistemine müdahalede bulunmaktadırlar.

Literatürde "Stand-By İlkesi" olarak adlandırılan yaklaşım da esasen Bankacılık Okulu'nun görüşlerine paraleldir. Başta merkez bankacılığı alanında klasik bir eser olan Lombard Street'in yazarı olan Walter Bagehot (1826-1877) olmak üzere bir çok iktisatçı ve bankacı, merkez bankalarının özellikle kriz ve darboğaz zamanlarında ticari bankalara destek olmaları görüşünü savunmaktaydılar. Bu görüş bugün de geniş bir kesim tarafından kabul görmektedir.

Yukarıdaki görüşlerden farklı olarak günümüzde de hararetle savunulan "Serbest Bankacılık Okulu" yaklaşımı ise merkez bankalarına gerek olmadığını; merkez bankalarının para çıkarma imtiyazına son verilmesini ve rekabetçi bir para piyasasında paralararası rekabetin koşullarının yaratılmasını önermekteydi.

Günümüzde merkez bankalarının görevlerinin ne olması gerektiği - ve hatta merkez bankalarına gerek olup olmadığı- konusundaki tartışmalar tüm yoğunluğu ile devam etmektedir. Bu konudaki tartışmaların alevlenmesinin temel nedeni, merkez bankalarının hükümetlerin baskı ve müdahalesi altında kalarak parasal disiplinden uzaklaşmaları ve bunun neticesinde de parasal istikrarsızlığa yol açmalarıdır. Parasal büyüme ve enflasyon arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunun teorik tartışmalarda genel kabul görmesi ve ampirik araştırmaların sonuçlarının da genel olarak bunu doğrulaması neticesinde iktisatçıların ilgisi son yıllarda parasal disiplinin yeniden tesis edilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde, başta monetaristler olmak üzere değişik iktisadi düşünce okulları, paranın değeri ile miktarı arasında ters orantının olduğunu, fiyatlar genel seviyesinin para miktarına

bağlı bulunduğunu ve bu nedenle para miktarının sınırlı tutulması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Yine günümüzde iktisatçılar, kağıt para sisteminde para arzını sınırlayan hiç bir otomatik mekanizmanın veya kuralın mevcut olmadığını, bu yüzden de paranın kolayca değerinin bozulduğu görüşündedirler.

Günümüzde parasal disiplin ve parasal istikrarın tesis edilmesi için ortaya atılan başlıca parasal reform önerilerini başlıca altı başlık altında toplamak mümkündür (bkz. Tablo-1). Mevcut reform önerilerinden en radikal olanı merkez bankalarının para üzerindeki monopol yetkisi ve imtiyazının kaldırılmasını ve bunun yerine paralararası rekabetin geçerli olduğu bir para sistemini savunan özel para sistemidir.

Özel para sisteminin savunucularının başında gelen ve çağımızın en ünlü iktisatçı ve filozoflarından biri olarak kabul edilen Friedrich A. von Hayek'e göre "*para, politikacıların özel çıkarlarına terk edilemeyecek kadar tehlikeli bir araçtır.*"⁵² Hayek'in sözü esasen Poincare'nin yukarıdaki sözünden pek farklı değildir. Her ikisi de paranın ve dolayısıyla para otoritesinin tehlikeli olabileceğini ifade etmektedirler.

Hayek, "para, tehlikeli bir araçtır" derken, asıl dikkatimizi çekmek istediği nokta, merkez bankalarının para üzerindeki tekel konumudur. Hayek, bir eserinde şöyle demektedir:

*"Tehlikeli olan ve kaçınılması gereken hükümetlerin para basma konusundaki yetkileri değildir. Asıl tehlikeli olan hükümetlerin para üzerindeki monopol yetkisidir ve insanları bu yetki çerçevesinde çıkardıkları paraları kullanmaya zorlamalarıdır."*⁵³

⁵² Hayek'in bu anlamlı sözünü aynı zamanda kendi sözleriyle İngilizce olarak da yazmakta yarar görüyoruz: (*Money is certainly too dangerous an instrument to leave to the fortuitous expediency of politicians.*) F.A. von Hayek, *Denationalization of Money: The Argument Refined*, 2nd ed. London: IEA, 1978.

⁵³ F.A. von Hayek, *Denationalization of Money: The Argument Refined*, 2nd ed. London: IEA, 1978.

Tablo-1: Parasal Reform İçin Alternatif Öneriler

Öneri	Başlıca Savunucuları	Önerinin Kapsamı
1. Merkez Bankasının Özerkleştirilmesi Önerisi	Öneri değişik iktisadi düşünce okullarına mensup pek çok iktisatçı ve tatbikatçılar tarafından savunulmaktadır.	Merkez bankasının, siyasal iktidarların baskı ve müdahalelerinin dışında “bağımsız” olarak çalışabilmeleri için gerekli hukuki güvencelerin mevcut olması önerilmektedir.
2. Özel Para Sistemi Önerisi	Bu radikal öneriyi savunanların başında Friedrich von Hayek geliyor. Kewin Dowd, Lawrance White, George Selgin gibi bir çok akademisyen de bu öneriyi savunan ve geliştirenler arasında belirtilebilir.	Devletin para üzerindeki monopolüne son verilmesi ve paralararası rekabete imkan sağlanması önerilmektedir. Daha radikal bir önerisi ise merkez bankalarının tamamen ortadan kaldırılarak (özelleştirme veya tasfiye yoluyla) para arzının tamamen özel bankalara ve firmalara bırakılmasını içeriyor. Bu ikinci öneri devletin para sistemini oluşturmak ve para politikalarını uygulamak yetkisini ortadan kaldırıyor. Devlet sadece gerekli parasal hukuku oluşturmakla sınırlı bir görevi üstleniyor.

Tablo-1 (Devamı): Parasal Reform İçin Alternatif Öneriler

Öneri	Başlıca Savunucuları	Önerinin Kapsamı
3.Para Kurulu Önerisi	Öneri son yıllarda bazı iktisatçı ve tatbikatçılar tarafından savunuluyor.	Merkez bankalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerde bağımsız çalışabilmeleri için gerekli koşulların sağlanamaması üzerine bu kuruma ikame bir para kurulu oluşturulması savunuluyor. Para kurulu, döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden para basma yetkisine sahip para otoritesidir.
4.Parasal Anayasa Önerisi	Bu öneri Kamu Ter-cihi ve Anayasal İktisat alanında çalışan bir çok akademisyen tarafından savunulmaktadır. Öneriyi savunanların başında Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan gelmektedir.	Anayasada parasal büyüme kuralının belirlenerek parasal disiplinin ve parasal istikrarın tesis edilebileceği savunuluyor. Parasal anayasa konusundaki başlıca öneriler şunlardır : 1- Para arzının her yıl sabit bir oranda artırılması (Friedman önerisi), 2- Para arzının ekonomik büyüme hızı (GSYİH veya GSMH'daki artış) ile ilişki kurularak artırılması, 3- Para arzının belirli bir mal demetinin fiyat indeksi ile ilişki kurularak artırılması (Fisher-Simons önerisi), 4- Konvertibilite yöntemi (Leijonhufvud önerisi) 5- Para arzının yasama organının kararı ve kaliteli çoğunluk oylaması (üçte iki, dörtte üç, vs.) ile artırılabilmesi.

Tablo-1 (Devamı): Parasal Reform İçin Alternatif Öneriler

Öneri	Başlıca Savunucuları	Önerinin Kapsamı
5.Altın Para Standardına Geri Dönüş Önerisi	Ludwig Von Mises, Murray Rothbard, Hans F.Senholz, Henry Hazlitt, Arthur Laffer, Robert Mundell, Ron Paul ve Lewis Lehrmann bu öneriyi savunan iktisatçıların başında geliyor.	Bu sistemde altın, “standart para” olarak belirli ağırlıktaki bir yabancı para (muhtemelen Dolar) ile tanımlanır. Para arzı, altın karşılığında artırılabilir.
6.Tek Dünya Parası	Richard N.Cooper adındaki iktisatçı tarafından savunuluyor.	Bu öneriye göre dünyada tedavülde tek bir dünya parası geçerli olmalı, tüm dünya ülkelerinin katılımıyla parasal birlik oluşturulmalı ve Dünya Merkez Bankası kurulmalıdır.
7.Dünya Merkez Bankası Önerisi	Jan Tinbergen ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP) tarafından savunulmaktadır.	IMF'nin yerini alacak bir Dünya Merkez Bankası oluşturulması ve parasal istikrarın sağlanması görevi bu supra-nasyonel kuruma bırakılmalı

Hayek, merkez bankalarının millileştirilmesini “Parasal Milliyetçilik” olarak adlandırmakta ve hükümetlerin parayı araç olarak kullanarak ekonomiye giderek artan ölçüde müdahale edebilme imkanına sahip olduklarını belirtmektedir. Hayek bir başka eserinde ise şöyle yazmaktadır:

“Parasal milliyetçiliğin , giderek daha tehlikeli olan parasal sosyalizme dönüştüğünü acil olarak görmek ve kabul etmek gerekir.”⁵⁴

Gerçekten de, açık finansman politikalarının uygulanması ve bütçe açıklarının para basmak suretiyle karşılanması alışkanlığının yerleşmesi ile birlikte tüm dünyada devletin giderek büyüdüğünü ve müdahaleciliğinin arttığını açık olarak gözlemleyebiliyoruz. Hayek, bu açıdan kanaatimizce son derece haklıdır. Tabii, bu görüşe karşı Hayek, devlete para konusunda

⁵⁴ F.A. von Hayek, Choice in Currency: A Way to Stop Inflation, London: IEA, 1976. p.22.

oldukça sınırlı bir yer tanımaktadır. Yine Hayek'in kendi ifadeleriyle aktarmaya çalışalım:

“Devletin para konusunda yapabileceği en doğru iş, insanların kendi istek ve tercihlerine en uygun olan para kurumlarını oluşturabilmeleri için yasal kuralların çerçevesini oluşturmaktır.” (Hayek, 1976: 23).

Hayek, çok açık olarak, paranın özel firmalar ve bankalararası rekabete açılmasını savunmaktadır. Hayek'in bir çok yönden haklı gördüğümüz görüşlerini kabul etmek mümkün olmakla birlikte bugün için bu radikal öneriyi hayata geçirmenin pek o kadar kolay olmadığını söyleyebiliriz. Belki de en ideal bir para sistemi olan özel para sistemini, yakın gelecekte uygulamanın güç olabileceğini düşünüyoruz.

Özel para sistemi konusunda kafaları meşgul eden şu sorulara tatmin edici cevaplar bulunması halinde en ideal para sisteminin özel para sistemi olduğunu söyleyebiliriz:

Paralar-arası rekabetin geçerli olduğu bir piyasa yapısı oluşturulabilir mi? Yoksa para tamamen doğal monopol özelliklerini taşıyan bir mal midir?

Sınırsız sayıda para biriminin geçerli olduğu bir piyasada kaos hakim olmaz mı? Laissez faire bankacılığı başıboşluğu ve işin içinden çıkılmaz kargaşaları beraberinde getirmez mi?

Ekonomide para darlığı baş gösterdiğinde ve ticari bankalar likidite sıkıntısı çektiklerinde ne olacaktır? Merkez bankalarının “lender of last resort” (nihai mukriz) fonksiyonunu hangi kurum ve/veya mekanizma sağlayacaktır?

Çok sayıda özel paralar ekonomideki işlem maliyetlerini artırmaz mı?

Tüm bu soruların cevaplarının aranması gerekir. Pek çok soru işaretlerini içinde barındıran özel para sistemini bugün için uygulamanın belki imkansız değil, ama güç olduğunu tekrarlamak istiyoruz.

Paranın özelleştirilmesi önerisi dışında bugün için tekrar uygulanamayacağını düşündüğümüz bir başka öneri Altın Para Standardıdır. Bilindiği üzere, altın para standardı dünyada 1880-1914 yılları arasında uygulanmıştır. Altın para standardının tarihsel olarak üç ayrı şekilde uygulama alanı bulduğunu biliyoruz: altın sikke sistemi, altın külçe sistemi ve altın döviz sistemi. Altın sikke sisteminde tedavülde, altından yapılmış sikkeler kullanılmaktaydı ve paranın değeri, altın sikkelerin değerine eşitti. Altın külçe sisteminde ise tedavülde banknot paralar bulunuyordu ve banknotların değeri altına bağlanmıştı. Altın döviz (kambiyo) sisteminin uygulandığı dönemlerde

ise bu sistemi kabul eden bir ülkenin parası doğrudan doğruya altına değil, altına çevrilebilen bir yabancı ülke parasına (Dolar'a) bağlanmıştır.

Günümüzde altın para standardının uygulanmasını savunanlar, altın para standardının uygulandığı yaklaşık kırk yıl boyunca paranın değerini ve istikrarını koruduğunu belirtmektedirler. Altın para standardında, para miktarının altına bağlı olması dolayısıyla kolayca manipüle edilemeyeceği ileri sürülmektedir. Günümüzde belirli ağırlıkta altın ile tanımlanabilecek olan Dolar'ın uluslararası ödeme aracı olarak kabul edilmesini savunan iktisatçılar (L. von Mises, M. Rothbard, H. Hazlitt, H.F. Sennholz, A. Laffer, R. Mundell, R. Paul, L. Lehrman vd.) parasal disiplin ve parasal istikrarın ancak bu sistem sayesinde sağlanabileceğini belirtmektedirler.

Altın para standardını savunanların başında gelen ve bu konuda kendinden sonra gelen kuşağı önemli ölçüde etkileyen Avusturyalı ünlü iktisatçı Ludwig von Mises sistemin en yararlı yönünü şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Altının miktarı hükümetler tarafından manipüle edilemez.”⁵⁵

Gerçekten de, para miktarındaki artışın altın miktarındaki artışa bağlanması halinde hükümetlerin iradi ve keyfi müdahalelerinin sona ereceği ve böylece paranın istikrar kazanacağı düşünülebilir. Bununla birlikte bu sistemin günümüzde uygulanabilirliği konusunda bazı önemli soru işaretleri bulunmaktadır:

1. Bir kere, dünya altın üretim miktarını önceden doğru olarak tahmin edebilmek mümkün değildir. Yeni altın rezervlerinin bulunması altın üretimini artıracak ve bu sonuçta altına bağlı olan paranın değerini bozabilecektir. Aynı şekilde, mevcut dünya altın rezervlerinin dünya likidite ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalması sorunu da söz konusu olabilir. Her iki durumda da sistem başarısızlığa uğrayabilir.

2. Günümüzde altın sikke ya da altın külçe sisteminden ziyade altın kambiyo standardının daha uygulanabilir olduğu savunulmaktadır. Altın kambiyo standardı, altın sikke standardından farklı olarak “mal-para” değil , “temsili para” rejimidir. Bu sistemin tüm dünyada uygulanabilirliği için temsili paranın tespit edilmesi gerekir. Temsili paranın ne olacağı konusunda ülkelerin anlaşamamaları büyük bir ihtimaldir. Çünkü, genellikle Dolar olarak telaffuz edilen temsili paranın Mark, Sterlin ya da Yen olmasını isteyen ülkelerin olacağını tereddütsüz düşünebiliriz.

⁵⁵ J.T.Salerno., “The 100 Percent Gold Standard: Aproposal for Monetary Reform”, in: R.H.Fink, (Ed.), Supply-Side Economics: A Critical Appraisal, Maryland, 1982.

Özetle bu araştırmanın yazarları, altın para standardına tekrar geri dönülmesi önerisine pek sıcak bakmamaktadırlar. Sistemin uygulanabilirliği konusunda bazı önemli engellerle ve sorunlarla karşılaşılabilir.

Parasal reform konusunda diğer bir alternatif öneri ise tüm dünyada tek para biriminin tedavüle çıkarılması ve paranın değerini korumak üzere tüm ülkelerin üye olacakları bir Dünya Merkez Bankası oluşturulması önerisidir. Dünya Merkez Bankası kurulması fikrini ortaya atan ve savunuların başında 1969 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Jan Tinbergen gelmektedir. Tinbergen'in görüşlerine paralel öneriler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (United Nations Development Program) adlı kuruluş tarafından da savunulmaktadır. Richard N. Cooper adlı iktisatçı ise Dünya Merkez Bankası oluşturulması yanısıra , tek dünya parasının tedavüle sokulması önerisinde bulunmaktadır.

Dünya Merkez Bankası'nın tüm ulusal hükümetlerüstü bir kuruluş olarak paranın istikrarını sağlayacak kararlar alması ve bu kararlara tüm hükümetlerin uyması gerektiği ifade ediliyor. Dünya Merkez Bankası'nın üye ülke hükümetlerinde ortaya çıkabilecek para darlığı ve parasal istikrarsızlıklara müdahale etmesi ve gerektiğinde "lender of last resort" fonksiyonunu üstlenmesi savunuluyor.

Bu önerinin bütünüyle ütöpik bir düşüncenin ürünü olduğunu söylemek mümkün olmasa da, önerinin gerçekleşme şansının güç ve hatta bazı ciddi sakıncaları beraberinde getireceği söylenebilir. Bir kere dünyada Parasal Birlik oluşturulması için ülkelerin ekonomik sistemlerinin ,ekonomik gelişme düzeylerinin ve ekonomik istikrar göstergelerinin birbirine yakın ve birbiriyle uyum sağlayabilecek düzeyde olması gerekir. Çok farklı gelişme düzeylerine ve makro-ekonomik istikrar göstergelerine sahip ülkeler arasında kısa zamanda parasal birliği gerçekleştirmenin güç, hatta imkansız olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa Para Birliği konusunda yaşanan sıkıntıların çok daha fazlasının Dünya Para Birliği projesinde yaşanabileceğini şimdiden görmek için kahin olmak gerekmez.

Parasal reform konusunda bu çalışmada sunulan önerilerden bir diğeri, Para Kurulu oluşturulması önerisidir. Para Kurulu (Currency Board), döviz rezervi karşılığında sabit kur üzerinden para basma yetkisine sahip para otoritesidir. İlk kez 1849 yılında İngiltere'nin sömürgelerinden Mauritius'da uygulanan bu sistem günümüze değin bir çok ülkede uygulanmıştır. Halen Hong Kong, Estonya, Litvanya , Arjantin gibi ülkelerde uygulanan Para Kurulu, esasen para basma imtiyazını elinde tutan merkez bankasına ikame bir kurumdur.

Para kurulu sisteminde yerli para biriminin, sabit bir kur üzerinden yabancı bir paraya bağlanması sözkonusudur. Bu nedenle , ülke parasının miktar olarak artışı bütünüyle yabancı paranın miktarına bağlı olmaktadır. Yabancı

para, Dolar olabileceği gibi bunun dışında bir başka döviz (Mark, Sterlin gibi) de olabilir. Bu sistemde, para basımı ancak ülkenin döviz rezervlerinde bir artış olduğu takdirde yapılabilir. Para Kurulu sisteminin işleyişi ile altın para standardının işleyişi arasındaki mantık, bu açıdan birbirine benzerlik göstermektedir. Her iki sistemde de para miktarının artırılması bir karşılığa bağlanmıştır. Altın para sisteminde paranın miktarı altına; para kurulu sisteminde ise dövizle bağlanmıştır.

Son yıllarda parasal disiplin ve parasal istikrarın sağlanması için Para Kurulu sisteminin uygulanmasını savunan iktisatçılar bulunmaktadır. Bu sistemi uygulayan Arjantin'de yüzde 2000'ler düzeyinde olan hiperenflasyon hızının para kurulu oluşturularak ve Dolar ile Arjantin para birimi Peso arasında kur eşitilmesine gidilerek düşürülebildiği belirtilmektedir.

- Para Kurulu, acaba uluslararası para sistemi için ideal bir para rejimi olabilir mi? Bu sorunun cevabını vermeden önce Para Kurulu oluşturulmasının sağlayacağı bazı yararları belirtelim, daha sonra da sisteme yöneltilen eleştiriler üzerinde duralım. Para kurulu oluşturulmasının sağlayacağı avantaj ve yararları şu şekilde özetlememiz mümkündür:
- En başta para kurulu sisteminde, paranın miktarındaki artış döviz rezervlerindeki artışa bağlandığından hükümetlerin iradi ve keyfi kararlar alarak para arzını artırmaları imkanı ortadan kalkar. Para kurulu oluşturulmasının sağlayacağı en önemli avantaj budur.
- Para kurulunun temel görevi, otomatik bir mekanizmaya bağlı olarak emisyonu düzenlemektir. Para kurulunun bunun dışında başka bir görevi yoktur. Dolayısıyla, para kurulu merkez bankaları gibi para politikalarını aktif olarak kullanan ve bu suretle ekonomiye müdahale eden bir kurum değildir. Para kurulu, para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, reeskont politikası vs.) kullanarak parasal büyüme neden olmaz.
- Para kurulu sisteminde merkez bankası sisteminde olduğu gibi bütçe açıkları karşılıksız para basmak suretiyle finanse edilmez. Aynı şekilde, teorik olarak para kurulu hiç bir kamu ve özel kuruluşa kredi açamaz. Merkez bankası sisteminde olduğu gibi hazinenin ve kamu kuruluşlarının kısa vadeli avans ve kredi işlemleri, para kurulu sisteminde mevcut değildir.
- Para kurulu, en etkili disenflasyonist reçetedir. Özellikle, yüksek enflasyonun hüküm sürdüğu ülkelerde para kurulu sistemi keskin ve etkili bir antibiyotik etkisi görür ve enflasyon kısa zamanda azaltılabilir.

- Para kurulu sistemini savunanların görüşlerini bu şekilde özetledikten sonra şimdi sisteme yöneltilen eleştirileri sıralamaya çalışalım:
- İlk olarak, merkez bankalarının bağımsızlığının öneminin anlaşılmadığı bir ülkede para kurulunun kısa zamanda bir tür merkez bankası durumuna düşmesi sözkonusu olabilir. Teorik olarak, para kurulu para politikalarının uygulanmasından bağımsız bir emisyon düzenleme kurumudur. Bu konuda şu sorunun cevaplanması gerekir: Para kurulu dışında ayrıca para politikalarının uygulanmasından sorumlu olacak bir merkez bankası oluşturulması gerekli midir? Eğer gereksiz ise, bankacılık sistemi likidite sıkıntısı çektiğinde bu sorunu hangi kurum ve/veya mekanizma ortadan kaldıracaktır? Yok eğer, emisyon yetkisi hariç sadece para politikalarını uygulamaktan sorumlu bir merkez bankası oluşturulacaksa bu sayede hükümetlerin piyasa ekonomisine müdahaleleri sözkonusu olmayacak mıdır?
- İkinci olarak, para kurulunun geleneksel merkez bankası fonksiyonlarını üstlenen bir statü kazanması ihtimal dahilindedir. Nitekim, bugün dünyada para kurulu bulunan ülkelerde, Para Kurulu adeta merkez bankası durumuna dönüşmüştür ve geleneksel para politikası araçlarının hemen hemen tümünü uygulamaktadırlar. Bu durumda para kurulunun oluşturulmasının bir anlamı elbette yoktur. Bu nedenle para kurulu oluşturulmasında ülkede öncelikle mali disiplinin tesis edilmesi şarttır. Mali disiplin tesis edilmeden açık finansman politikalarına olan ihtiyaç ortadan kaldırılamaz ve bu yüzden para kurulu oluşturulsa dahi bir süre sonra bütçe açıklarını finanse eden merkez bankası durumuna dönüşebilir.
- Para kurulu sisteminin oluşturulması konusunda bir diğer sorun hangi yabancı para biriminin baz alınacağı meselesidir. Bu konuda teknik açıdan bir sınırlama yoktur. Ancak uluslararası piyasalarda bir yabancı paranın sürekli istikrar içinde kalacağına ilişkin hiç bir garanti yoktur.

Özetle, bu çalışmanın yazarları, para otoritesi olarak para kurulunun tümüyle siyasi otoritenin müdahalelerinden bağımsız olamayacağı düşüncesindedirler.

Parasal disiplinin tesis edilmesi konusunda son yıllarda akademik ve siyasi çevrelerde geniş olarak tartışılan önerilerden birisi de Parasal Anayasa'dır. Parasal Anayasa, esasen son yıllarda Anayasal İktisat (Constitutional Economics) adı verilen yeni bir araştırma programı içerisinde incelenmektedir. Anayasal iktisat teorisinin savunucularına göre siyasi iktidarlar, iktisat politikası araçları üzerindeki güç ve yetkilerini genellikle kötüye kullanma

eğilimdedirler. Siyasal iktidarların ekonomik alanda sahip olduğu harcama, vergileme, borçlanma ve para basma yetkileri yeniden seçimi kazanabilmek kaygısıyla suiistimal edilebilmektedir. İŖte bu çerçevede, anayasal iktisatçılar tarafından Mali Anayasa (Fiscal Constitution) ve Parasal Anayasa (Monetary Constitution) reform önerileri gündeme getirilmektedir. Mali anayasa, siyasal iktidarların, harcama, vergileme ve borçlanma yetkilerini anayasal düzeyde sınırlayıcı bazı kurallar konulmasını önerirken, parasal anayasa ise hükümetlerin para basma yetkilerinin genel çerçevesini anayasal kurallarla sınırlamayı önermektedir.

Parasal anayasa konusunda da alternatif öneriler sunulmaktadır. Nobel ekonomi ödülü sahibi ve para konusunda dünyada en kapsamlı araŖtırmalar yapmakla tanınan ünlü monetarist Milton Friedman para arzındaki yıllık büyümenin yüzde 5'den fazla, yüzde 3'den az olmamak kaydıyla bir anayasal kural haline getirilebileceğini savunmaktadır. Friedman'a göre parasal bir kural, hükümetlerin para otoritesi ve para politikaları üzerindeki keyfi ve takdiri müdahalelerini ortadan kaldırabilir.

Anayasal İktisat teorisinin kurucusu olarak kabul edilen 1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan ise *"deđiŖtirilmesi gereken para politikası değil, parasal rejimdir"* diyerek parasal rejimin anayasal-laŖtırılmasını savunuyor. Buchanan, para arzındaki büyümenin belirli bir mal demeti içerisindeki malların fiyatlarındaki artışa endekslenebileceğini ve bunun bir anayasal kural haline getirilebileceğini savunmaktadır. Literatürde parasal anayasa konusunda daha farklı öneriler de mevcuttur.

Özetle, parasal anayasa, para otoritesinin para basma yetkisini anayasal kurallar dahilinde yürütmesini savunmaktadır. Parasal anayasa önerisinin de diğer öneriler gibi avantajlı yönlerinin yanısıra bazı dezavantaj ve sakıncalarının da bulunduğu öne sürölmektedir. Parasal anayasanın uygulanması konusunda başlıca Ŗu soru işaretleri mevcuttur:

1. Parasal anayasa konusunda en uygun kural hangisidir? Gerçekten de , anayasal iktisatçılar arasında bu konuda bir consensus olduğundan sözedilemez. Literatürde, parasal anayasa konusunda çok sayıda öneri ortaya atılmıŖtır ve bu önerilerin hangisinin daha uygun olduğu konusu tartıŖmalıdır.

2. Ekonomide ortaya çıkacak konjonktür hareketlerine karşı anayasada yeralan parasal kural, ne ölçüde otomatik stabilizatör görevi yapabilecektir? Örneğin ekonomide likidite sıkıntısı ve para darlığının geçerli olduğu bir deflasyonist konjonktür geçerli olduğunda parasal kural bu konuda bir engel teşkil etmeyecek midir? Üstelik, anayasal kurallların deđiŖtirilmesi kimi ölkelerde hiç de kolay olmayacağına göre anayasaya parasal büyüme kuralını koymak acaba ne ölçüde doğrudur?

3. Para arzının kontrol edilmesi sanıldığı kadar kolay değildir. Bir kere günümüzde para arzı konusunda çok farklı tanımlamalar vardır ve parasal anayasada hangi para arzının esas alınacağı başlı başına bir tartışma konusudur. M1, M2, baz para, parasal taban, rezerv para, merkez bankası parası vesaire tanımlardan hangisi ile para arzı etkin bir şekilde kontrol altına alınabilir. Para arzının içsel mi, yoksa dışsal mı olduğu son yıllarda para teorisi alanında en tartışmalı konulardan birisidir. Yine para arzı tanımlarında para benzeri tedavül araçlarının dikkate alınmaması da para miktarının etkin bir kontrolünü sınırlayacaktır. Bu konuda bir diğer sorun da para arzı ile ilgili resmi istatistiklerin ne derece güvenilir olduğu konusudur.

Bu soru işaretlerinin yanısıra parasal anayasa oluşturulmasının, ekonomide “güvenilirlik”, “tutarlılık”, “öngörülebilirlik” ve “şeffaflık” ilkelerinin işlerliği için çok önemli olduğunu da belirtmek gerekir. Para miktarındaki değişmelerin günübürlük keyfi ve takdiri müdahalelerden uzaklaştırılması, bireylerin ekonomiyeye olan güvenlerini artırır ve para otoritesinin tutarlı politikalar izlemesini sağlar. Ve hepsinden önemlisi, ekonomik birimler ekonomide şok karar ve uygulamalar ile sık sık karşılaşmazlar ve ekonomide gelecekte neler olabileceğini en azından daha tutarlı olarak tahmin edebilirler.

Parasal reform konusunda son olarak merkez bankasının bağımsızlaştırılması önerisini değerlendirmeye çalışalım. Merkez bankasının özelleştirilmesi radikal bir öneri iken, merkez bankasının bağımsızlaştırılması mevcut parasal sistemin iyileştirilmesi konusunda bazı adımlar atılmasını savunur. Merkez bankasının bağımsızlaştırılması, parasal istikrar için son derece önem taşımaktadır. Merkez bankasının bağımsızlığı ile enflasyon arasındaki ilişkileri araştırarak amprik çalışmaların sonuçları genel olarak merkez bankalarının daha bağımsız olduğu ülkelerde enflasyonun da düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmamızın Üçüncü Bölümü'nde merkez bankası bağımsızlığı ile enflasyon ve diğer makro-ekonomik performans göstergeleri arasındaki uluslararası amprik çalışmaların sonuçları analiz edilmiştir. Bu çalışmaların genel sonuçları, yukarıda da belirttiğimiz gibi, merkez bankası bağımsızlığının disenflasyonist bir etki göstereceği sonucuna ulaşmaktadır. Literatürde merkez bankası bağımsızlığı ve enflasyon ilişkisini analiz eden en kapsamlı - ve aynı zamanda en fazla kredi verilen - çalışma olan Cukierman-Webb- Neyapti (1992) araştırmasına göre “enflasyonun kontrol altına alınmasının başarısı, merkez bankası bağımsızlığında yatmaktadır” (s.383). Bu genel tesbitte birlikte, Cukierman ve arkadaşlarının araştırması, enflasyonla mücadelede merkez bankası bağımsızlığının genel olarak gelişmiş ülkeler için anlamlı olduğu, gelişmekte olan ülkelerde ise merkez bankası yasal bağımsızlığının düşük enflasyon hedefine ulaşmak için yeterli olmadığı önemle vurgulanmaktadır. Söz konusu araştırmaya göre, gelişmekte olan ülkeler arasında yeterince yasal bağımsızlığın mevcut olduğu Arjantin, Türkiye, Nikaragua, Peru ve Zaire gibi ülkelerde enflasyon oranı çok yüksek olarak tesbit edilmiştir. Örneğin, araştırmamızın kapsadığı 1950-1989

zaman aralığında gelişmekte olan ülkelerde yasal bağımsızlığın en fazla olduğu Arjantin'de 1950-89 döneminde enflasyon oranı yüzde 143; Nikaragua'da yüzde 128, Peru'da yüzde 108, Türkiye'de yüzde 41, Zaire'de ise yüzde 45 olarak gerçekleşmiştir.

Buna karşın yasal bağımsızlığın en düşük olduğu bazı ülkelerde ise enflasyonun çok düşük olması şaşırtıcı bir bulgudur. Örneğin, şözkonusu dönemde Fas, Katar, Tayvan, Panama, Pakistan ve Tayland gibi ülkelerde enflasyon oranı ortalama yüzde 10'un altında gerçekleşmiştir. Öte yandan, aynı araştırmada elde edilen önemli bir bulgu da, gelişmekte olan ülkelerde merkez bankası başkanlarının çok sık değiştiği yönündedir. Arjantin, Türkiye, Nikaragua , Peru gibi nisbeten yasal bağımsızlık endeksi yüksek olan ülkelere merkez bankası başkanlarının çok sık değiştirildiği tesbit edilmiştir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, daha düşük enflasyon için yasal bağımsızlık gerekli, ancak yeterli bir koşul değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun aşağı çekilebilmesi için yasal bağımsızlıkla birlikte parasal büyüme kuralı çerçevesinde hükümetlerin merkez bankası üzerindeki baskılarının ortadan kaldırılmasının gerekli olduğuna inanıyoruz.

Parasal reform konusunda tüm bu önerileri özetledikten sonra şimdi "*Nasıl Bir Para Sistemi?*" sorusu konusunda kendi düşüncelerimizi ve önerilerimizi özetleyelim.

Parasal Disiplin ve Parasal İstikrar İçin özüm:

Parasal Kural İle Desteklenmiş Bağımsız (Özerk) Merkez Bankası Modeli....

Merkez bankaları günümüzde devlet adına para yaratan; para, kredi ve kambiyo politikalarını düzenleyen bir kurumdur. Bu tanım çerçevesinde, merkez bankalarının günümüzde hemen hemen tüm ülkelerde iki temel görevinin olduğunu söylemek mümkündür:

1. *Para yaratma görevi:* Merkez bankaları banknot ihraç etme tekelini ve imtiyazını elinde bulundururlar.

2. *Para, kredi ve kambiyo politikalarını oluşturmak ve uygulamak görevi:* Merkez bankaları, açık piyasa işlemleri, reeskont oranları, karşılık oranları, kredi kontrolleri gibi para ve kredi politikası araçları ile döviz kurlarının belirlenmesi veya düzenlenmesi görevini yürütürler.

Kanaatimizce, merkez bankalarının yukarıda belirtilen görev ve fonksiyonlarının mutlaka yeniden tanımlanmasında ve yeniden düzenlenmesinde zaruret vardır. İlk olarak, para yaratma yetkisini elinde bulunduran merkez

bankalarının bu yetkilerini kötüye kullanabilecekleri varsayımını esas alarak merkez bankalarının para basma yetkileri mutlaka belirli kurallara bağlanmalıdır.

İkinci olarak, para, kredi ve döviz politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında merkez bankalarının görevlerinin ne olması gerektiği çok iyi belirlenmelidir. Merkez bankalarının gereksiz ve aşırı müdahaleleri para ve sermaye piyasalarının istikrarını bozmaktadır. Aynı şekilde merkez bankalarının kredi kontrolü ile piyasalara müdahalesi de doğru değildir. Merkez bankalarının faiz ve kurlara sık sık müdahalesi de ekonomideki güven ortamını bozmakta ve geleceğe yönelik tutarlı kararlar alınmasını engellemektedir.

Tekrar ifade etmek edelim ki, parasal reform konusunda ilk yapılması gereken iş, “merkez bankalarının yeniden tanımlanması”dır. Merkez bankalarının temel görevi ve amaçları çok iyi tesbit edilmelidir. Merkez bankasının temel görevi, belirli kurallar çerçevesinde para ihraç etmek ve paranın değerini korumak olmalıdır. Ekonominin likiditesini düzenlemek konusunda merkez bankalarının elinde bulunan parasal araçlar dikkat ve özenle kullanılmalıdır. Çünkü, merkez bankalarının ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla sahip oldukları para politikası araçları, dikkatsizce (yanlış, zamansız ve aşırı) kullanıldıkları ölçüde piyasa ekonomisi üzerinde istenmeyen yan etkilere yol açabilmektedirler. Bu doğrultuda merkez bankalarının hazine ve kamu kuruluşlarına avans verilmesi uygulamasına son verilmelidir.

Merkez bankalarının temel hedefi paranın değerinin korunması, bir başka ifadeyle fiyat istikrarının sağlanması olmalıdır. Merkez bankalarına, fiyat istikrarının sağlanması dışında başka amaçlar ve hedefler verilmemelidir. Tam istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımının düzeltilmesi vesaire iktisat politikası amaçları merkez bankalarının gerçekleştirmeleri gereken hedefler değildir. Merkez bankalarının kuruluş kanunlarında, merkez bankalarının görevleri sayılırken kesinlikle bu amaç ve hedeflerden söz edilmemeli ve tek amacın fiyat istikrarının sağlanması olduğu belirtilmelidir. Çünkü, tam istihdam, yüksek büyüme hızı vesaire amaçlar merkez bankasını asıl hedefi olan fiyat istikrarını gerçekleştirme amacından saptırabilir ve bu amacı olumsuz yönde etkileyebilir.

Merkez bankalarının bağımsızlığı için anayasal ve yasal güvencelerin sağlanması çok büyük önem taşımaktadır. Dünyada merkez bankaları arasında en bağımsız olarak kabul edilen Alman Merkez Bankası (Bundesbank), Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve Bank), İsviçre Merkez Bankası vesaire modellerin mutlaka çok iyi incelenmesi gerekir.

Merkez bankalarının bağımsızlığı konusunda genellikle akademisyenler ve uygulamacılar arasında kabul edilen şu bağımsızlık kriterlerinin anayasal ve/veya yasal garanti altına alınmasına özen gösterilmelidir:

- En başta yukarıda belirttiğimiz üzere merkez bankasının temel görevinin ve hedefinin fiyat istikrarının sağlanması olduğu anayasada ve merkez bankası yasasında belirtilmelidir. Merkez bankasının görevinin bu şekilde açık olarak belirtilmesi hükümetlerin merkez bankasına müdahalelerini önemli ölçüde sınırlandırır. Merkez bankası hedeflerinin çoğalmasının siyasi gücün etkisini ve müdahalesini artıracakı unutulmamalıdır.
- Merkez bankası yasasında merkez bankası ile parlamento, hükümet ve hazine arasındaki ilişkilerin açık olarak belirtilmesi gerekir.
- Merkez bankası yasasında hazine ve kamu kurumlarına kısa vadeli avans ve kredi sağlanması imkanlarını ortadan kaldıracak hükümlerin bulunması gerekir.
- Merkez bankası bağımsızlığı için merkez bankası başkanının göreve atanması ve görevden alınması ile ilgili bazı kuralların yasada mutlaka yer alması gerekir. Bu konuda başlıca şu öneriler dikkate alınmalıdır:

a) Merkez bankası başkanının görev süresi ne çok kısa, ne de çok uzun olmalıdır. Merkez bankası başkanlarının görev süresi ülkeden ülkeye değişmektedir. Ancak, merkez bankası bağımsızlığı için merkez bankası başkanının asgari 4, azami 6 yıllık süre için atanmasının uygun olduğu düşünülmektedir.

b) Uzun süre aynı makamda kalmanın genellikle yozlaşma eğilimlerine açık olması tehlikesini dikkate alarak merkez bankasının görev süresi bir dönemle sınırlandırılmalıdır. Merkez bankası başkanının tekrar seçilebilmesi ve/veya atanabilmesi imkanı, merkez bankası başkanını kendisini seçecek/atayacak hükümete bağımlı duruma düşürebilmektedir.

c) Merkez bankası başkanının hükümet tarafından görevden alınabilmesi sınırlandırılmalı ve ilgili yasada bazı kurallara bağlanmalıdır:

1. Merkez bankası başkanının seçilme esaslarının da çok iyi bir şekilde tesbit edilmesi gerekir. Merkez Bankası sermayesinin yüzde 51'den fazlasının Hazine'ye ait olması dolayısıyla hükümetler, merkez bankası başkanının atanmasında etkili olmaktadır.

2. Merkez bankasının kamu mülkiyetinde olması bağımsızlığı önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Radikal bir öneri olarak görünse de merkez bankasının sermayesinin yüzde 51'inden fazlasının özel bankalara ve özel kuruluşlara devredilmesi düşünülebilir.

Merkez bankasının “güvenilirlik”, “kredibilite”, “tutarlılık”, “öngörülebilirlik” (predictability) ve “şeffaflık” ilkelerine önem vermesi gereklidir. Bu ilkelerin uygulamada gerçekleştirilebilmesi için merkez bankasının önceden kontrol edebileceği bir parasal büyüklüğü belirlemesi ve bunu kamuoyuna ilan etmesi bazı teorisyenler ve uygulamacılar tarafından savunulmaktadır. Bu çerçevede merkez bankasının her yıl bir Para Programı ilan etmesi ve bu program içerisinde para arzının kontrolünde kullanılacak para arzı tanımını yapması savunulmaktadır. Para programları, uygulamada para arzındaki artışın belirli bir düzeyde korunması amacıyla genellikle bir yıl olarak hazırlanır. Para programları başlıca şu şekillerde uygulanabilir:

- Merkez Bankası kendi bilançosundaki büyüklükleri kontrol etmeye çalışabilir.
- Önceden tanımlanmış bir parasal büyüklük (örneğin, M1 veya M2) hedef alınabilir.

Merkez Bankası, Hazine ve/veya Maliye Bakanlığı ile ortak olarak önceden “finanse edilebilir açık” oranını belirleyerek, buna uygun hareket edebilir.

Hemen belirtelim ki, baz para, rezerv para, parasal taban, merkez bankası parası gibi parasal büyüklükler dışsal olmaları dolayısıyla merkez bankaları tarafından kolaylıkla kontrol edilebilecek değişkenler olarak kabul edilmektedir. M1, M2 gibi para stoku büyüklükleri ise nisbeten kontrolü daha güç olan para arzı tanımları olarak görülmektedir. Literatürde yapılan ampirik çalışmalar bu ifadelerimizi doğrulayacak niteliktedir. Özetle, parasal hedef olarak hangi parasal büyüklüğün esas alındığının veya finanse edilebilir açık oranının her yıl açıklanacak para programında tesbit edilmesi, para programı önerisinin ana mantığını teşkil etmektedir.

Kanaatimizce, parasal disiplin ve parasal istikrar, bir temenniden öteye anlam ifade etmeyebilecek protokollerle değil, merkez bankası bağımsızlığını güvence altına alacak anayasal ve yasal düzenlemelerle daha etkin bir şekilde sağlanabilir. Ancak, parasal istikrarın sağlanması için tek ve yeterli reçetenin Anayasal/Yasal Para Reformu olmadığını da biliyoruz. Hukuk, herşeye çare değildir. Bu nedenle hükümetlerin ve merkez bankalarının görev ve sorumluluk alanlarının, güç ve yetkilerinin genel çerçevesinin ve sınırlarının hukuksal düzenlemelerle garanti alınması ile birlikte kamuoyunun da bilinçli olması ve hükümetlerin parayı manipüle edecek karar ve uygulamalarına karşı çıkabilmesi önem taşımaktadır.

Özetle, parasal disiplinin tesis edilmesi için en başta anayasada Merkez Bankası'nın bağımsızlığına ve parasal büyüme kuralına ilişkin bir maddenin yerelmesine mutlaka ihtiyaç vardır. Ayrıca, anayasada çizilen çerçeveye uygun bir Parasal Disiplin ve Parasal İstikrar Yasası yürürlüğe konulmalıdır.

Öte yandan, merkez bankalarının para politikaları uygulamaları konusunda karşılaştıkları en önemli baskı unsuru bütçe açıklarıdır. Bu nedenle bütçe açıklarını ortadan kaldırmayı ve mali disiplini tesis etmeyi hedef almamış bir hükümetin parasal disiplini sağlaması mümkün olamaz. Mali disiplin için mutlaka Maastricht anlaşmasında yer alan kriterlere benzer kuralların anayasada düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin, bütçe açıklarının GSYİH'ya oranının yüzde 3'ü aşamayacağı ya da toplam kamu borçlarının GSYİH'ya oranının yüzde 60'ı aşamayacağı şeklinde kuralların anayasada ve yasalarda garanti altına alınması mali disiplin için son derece önemli ve gereklidir. Maastricht anlaşmasında yer alan kriterler bu konuda bize fikir vermesi açısından önemlidir. Bunun dışında başka önerilerin de hayata geçirilmesi pekala mümkündür. Örneğin, bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denkliliğini öngören bir yasa çıkarılabilir ve bu yasa içerisinde önümüzdeki 5-10 yıl içerisinde kademeli olarak bütçe açıklarının azaltılarak denk bütçe hedefine ulaşılması sağlanabilir.

Yine Maastricht anlaşmasında parasal disiplinin tesisine yönelik olarak tesbit edilen "parasal kriterler", çıkarılacak bir yasa (Parasal Disiplin ve Parasal İstikrar Yasası) içerisinde düzenlenebilir. Bu çerçevede, enflasyon, faiz oranları vs. parasal göstergeler esas alınarak hükümetleri bağlayacak bazı kurallar getirilebilir.

Bu açıklamalarımızdan sonra, şimdi gerçek bir parasal reform için yapılması gerekli işlemleri özetlemek istiyoruz. Parasal disiplinin ve parasal istikrarın tesis edilmesi için bazı radikal adımların atılması gerektiğine inanıyoruz. Bu konudaki önerilerimiz aşağıda yer almaktadır.

1. Parasal Anayasa Oluşturulması. Para sistemine ilişkin genel kuralların mutlaka açık olarak anayasada belirlenmesi gereklidir. "Parasal büyüme kuralı"nın ve merkez bankası bağımsızlığını garanti altına alacak hükümlerin anayasada yerelmesi gerektiğine inanıyoruz. Gelişmekte olan ülkelerde "yasal bağımsızlık" göstergesinin gerek şart olduğunu fakat, yeter şart olmadığını gözardı etmemek gerekmektedir.

2. Parasal Disiplin ve Parasal İstikrar Yasası Yürürlüğe Konulması. Anayasada yerelacak genel kurallara uygun bir yasa yürürlüğe konularak Merkez Bankası ile Hazine arasındaki ilişkilerin mutlaka düzenlenmesi gereklidir. Bu yasa içerisinde merkez bankasının kamu kesimine açtığı kredi ve kısa vadeli avans kullanımı ya tamamen kaldırılmalı ya da buna ilişkin sınırlamalar getirilmelidir.

3. Mali Anayasa Oluşturulması. Mali disiplin sağlanmaksızın parasal disiplinin tesis edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle hükümetlerin harcama, vergileme ve borçlanma yetkilerinin genel çerçevesi ve sınırlarının mutlaka anayasada düzenlenmesi gereklidir.

4. Mali Disiplin ve Mali Sorumluluk Ahlakı Yasası Yürürlüğe Konulması. Mali anayasaya uygun düşecek şekilde bir Mali Disiplin ve Mali Sorumluluk Ahlakı Yasası yürürlüğe konulmalıdır. Bu yasa içerisinde bütçe açıklarının sınırları yeralmalı, ayrıca belirli bir zaman boyutu içerisinde bütçe denkliliğine ulaşılması konusunda hükümetleri sınırlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

5. Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi. Kamu bankalarının özelleştirilmesi, merkez bankasının daha bağımsız çalışması için son derece önem taşımaktadır. Ülkemizde kamu bankalarının zaman içerisinde özelleştirilmesi ve devletin bankacılık sektöründen tamamen çekilmesi gereklidir.

6. Merkez Bankasının “Fiyat İstikrarı Ana Hedefi” Üzerinde Odaklaşması. Merkez Bankasının asıl görevi, fiyat istikrarını tesis etmektir. Geçmiş deneyimler, merkez bankalarının diğer makro-ekonomik hedeflere yönelmeleri halinde bunun ekonomide istikrarsızlıklara neden olduğunu göstermiştir. Bugün teorisyenler ve uygulamacılar genel olarak merkez bankasının tek görevinin fiyat istikrarını sağlamak olduğu konusunda hemfikirlerdir. Daha açık bir ifadeyle, merkez bankasının ana hedefi, fiyat istikrarının sağlanması olmalıdır. Merkez bankası, ana hedefine ulaşabilmek için ara hedeflerini ise aşağıda belirteceğimiz para programı içerisinde tespit etmelidir.

7. Merkez Bankasının “Ara Hedeflerini” Para Programı İle Tesbit Etmesi. Merkez bankası, orta vadede uygulayacağı para politikaları ve parasal hedeflerini içeren bir yıllık Para Programı hazırlamalı ve önceden kamuoyuna açıklamalıdır. Merkez Bankası en başta kendi bilançosundaki temel büyüklükleri (rezerv para, merkez bankası parası) kontrol edebilme yeteneğine sahip olmalı, bunun dışında M1, M2, M3 gibi parasal büyüklükler ile ilgili olarak önceden hedefler tespit etmeye çalışmalıdır. Tutarlılık, inanılabilirlik, öngörülebilirlik ve açıklık ilkelerinin pratikte gerçekleştirilmesi için merkez bankasının para programı oluşturması büyük önem taşımaktadır.

Makro-ekonomik istikrarın tesis edilebilmesi için mali ve parasal disiplinin tesis edilmesi şarttır. Bunun için hükümetlerin mali ve parasal araçlar üzerindeki yetkilerinin mutlaka anayasal ve yasal bir zemine oturtulması gereklidir. Hukuksal düzenlemeler, parasal istikrar için "yeter şart" değil, fakat "gerek şart"tır. Hükümetlerin kuralların önemine ve gerekliliğine inanmaları ve oluşturulan kurallara uyulması sorumluluğuna sahip olmaları gereklidir. Siyasi kararlılık ve samimiyet olmaksızın kural oluşturulması tek başına bir anlam

ifade etmez. Kamuoyunun da mali ve parasal disiplinin önemine inanması ve yapılacak reformları desteklemesi gereklidir.

Parasal istikrarın tesis edilmesi için parasal sistemin ya da parasal rejimin değiştirilmesi konusunda daha fazla düşünmemiz gerektiğine inanıyoruz. Parasal kural ile desteklenmiş özerk merkez bankası modelini kurumsallaştırmak için gerekli reformları süratle yapmalıyız.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat 13
Etiler 34340 İstanbul
Tel: 0212 282 09 73
Faks: 0212 282 09 46
E-posta: tbb@tbb.org.tr
www.tbb.org.tr

ISBN 978-605-7642-02-8 (Basılı)
ISBN 978-605-7642-03-5 (Elektronik)

